

Tadqiqot.uz

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJY OLIY TA'LIM MUASSASALARI
PROFESSOR-O'QITUVCHILARI, YOSH OLIMLAR, DOKTORANTLAR,
MAGISTRANTLAR VA IQTIDORLI TALABALAR

DAVRIYLIGI: 2018-2025

RESPUBLIKA KO'P TARMOQLI

ILMIY KONFERENSIYA

YANGI O'ZBEKISTON: 2025

CONFERENCES.UZ

ILMIY TADQIQOTLAR

| ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES |

MATERIALLAR TO'PLAMI

SENTYABR

№80
TOSHKENT

CONFERENCES.UZ

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН:
ИЛМИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР 2-
ҚИСМ**

**НОВЫЙ УЗБЕКИСТАН:
НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
ЧАСТЬ-2**

**NEW UZBEKISTAN:
SCIENTIFIC
RESEARCH PART-2**

ТОШКЕНТ-2025

УЎК 323(575.1)(063)

КБК 66.3(5Ў)я43

И-18

DOI 10.5281/zenodo.11390854

«ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: Илмий тадқиқотлар» [Тошкент; 2025]

«Янги Ўзбекистон: Илмий тадқиқотлар» мавзусидаги республика 80-қўп тармоқли илмий маърифий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 сентябр 2025 йил.-Тошкент: «Tadqiqot», 2025.—148 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар «Харакатлар стратегияси —Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган етти устувор йўналишдан иборат 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси мувофиқ:—илмий изланиш ютуқларини амалий-тажриби жиҳат йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор-ўқитувчи ва талабалар-иштирокчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилиб бориб, унда таълим тизимида илғор замонавий ёндашувлар, натижалар, муаммолар, ечимлар, статистик вазиятлар ва илмий-тараққиётнинг истиқболли режалари таҳлил қилинади конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонови, ю.ф.д., доцент

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши-

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар-

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар–

Исмаилов Хусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни-

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви-

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети "Беш муҳим ташаббус" маркази раҳбари)

6. Журналистика-

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар–

Самигова Умида Хамидуллаевна (“Kinder land of Asia” НТМ ўқув ва тарбия ишлари бўйича директор ўринбосари)

8.Адабиёт-

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни-

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар-

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, таржимонлик факультети, инглиз тили амалий таржимаси кафедраси в.б.доценти, PhD)

11.Жисмоний тарбия ва спорт-

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши-

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши-

Бобохонов Олтибой Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн-

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт-

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар-

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари-

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар–

Зупарова Зулфия Ахрор қизи DSc (Тошкент тиббиёт академияси фармакология кафедраси доценти, фармацевтика фанлари доктори)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович DSc (Альфраганус университети, фармацевтика ва кимё кафедраси мудири, фармацевтика ва кимё фанлар доктори, профессор)

20.Ветеринария

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

21.Кимё фанлари ютуқлари-

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар-

Ўўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари-

Проф. Хамидов Мухаммадхон Хамидович "ТИИМСХ"

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар-

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География- Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadiqiqot.uz

Page maker/Верстка/Сахифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакции журнала.

www.tadiqiqot.uz

ООО Tadiqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadiqiqot.uz/>; E-mail:
info@tadiqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of

www.tadiqiqot.uz

Tadiqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadiqiqot.uz/>; E-mail:
info@tadiqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

ҲУҚУҚ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

О'Г'РИЛИКНИНГ КРИМИНОЛОГИК ТАВСИФИ ВА УНИНГ OLDINI
OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Jurayev Zoxidjon Ashurovich

O'zbekiston Respublikasi Kriminologiya
instituti mustaqil tadqiqotchi-izlanuvchisi

89623674941z@gmail.com

Ilmiy raxbar: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

Kriminologiya kafedrasida boshlig'i, PhD, dotsent

B.A.Umirzakov

ANNOTATSIYA. Jinoyatlarning kriminologik tasnifi juda xilma-xildir, bu erda juda ko'p turli xil mezonlar qo'llaniladi. Biroq, biz tadqiqot mavzusiga tegishli tasniflash mezonlariga e'tibor qaratamiz. Inson xatti-harakatlari sifatida har qanday jinoyatlar umumiy qoidalardan chiqib ketadi, chunki ular jinoyat huquqi normalarini buzadi. Aynan jinoyat nima ekanligini belgilaydigan ushbu normalarning o'zi ijtimoiy normalarning bir turidir. Jinoyatlar, ularning ijtimoiy muhitini hisobga olgan holda, hech qachon faqat jinoyat huquqi normalariga singib ketmaydi. Shuning uchun kriminologiya jinoyatlarning ham, ularni sodir etgan shaxslarning ham ijtimoiy xususiyatlarini o'rganadi. Ilmiy bilimlarga yo'naltirilgan kriminologiya, deb yozadi G. Y.Shnayder, to'g'ridan-to'g'ri haqiqat bilan shug'ullanadi. Biroq, bu voqelik, - deb davom etadi G. Y.Shnayder, - kriminologiyani xulosa qilishlaricha, jinoyat nafaqat ommaviy darajada o'rganiladi, bu erda faqat ularning umumiy xususiyatlari haqida gapirish mumkin va shu bilan birga ko'proq "dunyoviy" darajalarda, ular guruhlanganda va ularning o'ziga xos xususiyatlari birinchi o'ringa chiqadi. Ushbu maqolada o'g'rilik jinoyati, uning mohiyati, davlatning iqtisodiy baqarorligiga tahdidi, mulkiy turdagi boshqa jinoyatlar bilan qiyosiy tahlili va jinoiy-huquqiy jihatdan tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: jinoyatlarning ijtimoiy xavfliligi darajasi, Moddiy zarar, jinoiy ijro etuvchi yashirin talontaroj, yo'qotilgan mol-mulk, konstitutsiya, o'zlashtirish va rastrata, o'g'rilik, o'zganing mol-mulki, jabrlanuvchi, zararni qoplash.

CRIMINOLOGY OF THEFT AND IMPROVING ITS PREVENTION

ABSTRACT. The criminological classification of crimes is very diverse, a wide variety of criteria are used here. However, we will focus on the classification criteria relevant to the subject of the study. Any crimes, as human actions, deviate from the general rules, since they violate the norms of criminal law. These norms, which determine what a crime is, are themselves a type of social norms. Crimes, taking into account their social environment, are never simply subsumed within the

norms of criminal law. Therefore, criminology studies both crimes and the social characteristics of the individuals who commit them. Criminology, oriented towards scientific knowledge, writes G. Y. Schneider, deals directly with the truth. However, this reality, - continues G. Y. Schneider, - when criminology is summarized, crime is studied only at the mass level, where one can only talk about their general characteristics, and at the same time at more "mundane" levels, when they are grouped, their specific characteristics come to the fore. This article discusses the crime of theft, its essence, the threat to the economic stability of the state, a comparative analysis with other property crimes, and an analysis from a criminal and legal perspective.

Keywords: level of social danger of crimes, material damage, criminal executor's secret robbery, lost property, constitution, appropriation and embezzlement, theft, someone else's property, victim, compensation for damage.

Jinoyatning jinoiy-huquqiy ta'rifi "jinoyat-jazo"muammolarini hal qilishda qonun normalarini qo'llash uchun katta ahamiyatga ega. Ammo bu jinoyat va jinoyatchilik o'rtasidagi munosabatlarning asosini tashkil etadigan umumiylikni aniqlash bilan bog'liq tahlilga umuman to'sqinlik qilmaydi. Statistika nuqtai nazaridan aytish mumkinki, jinoyatchilik jinoyatlarning yig'indisidir. Shu bilan birga, miqdoriy baholashdan tashqari, hodisa sifatida jinoyatchilikning ijtimoiy tabiati bilan bog'liq bo'lgan sifatli baholash ham zarur (jinoyatchilik nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy hodisa ham). Kriminologiya shundan kelib chiqadiki, bu hodisa odamlar yashaydigan va harakat qiladigan haqiqiy dunyodan mustaqil ravishda mavjud emas. Jinoyat-bu ijtimoiy fakt. Jinoyatchilik ham ijtimoiy jihatdan aniqlangan.

Darhaqiqat, ommaviy darajadagi jinoyatlarni tahlil qilishda, jinoyatlarning butun to'plami o'rganilganda, ularning umumiy xususiyatlari aniqlanadi, bu muqarrar ravishda nafaqat har bir harakatning, balki jinoyatlarning ayrim turlari, toifalari va guruhlarining xususiyatlarini namoyon qiladi. Shuning uchun tahlilni konkretlashtirish uchun jinoyatlarni tasniflash, ularni ozmi-ko'pmi bir hil guruhlariga qisqartirish talab etiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sud-huquq sohasidagi islohotlar ijobiy natijalar bermoqda. Huquqni muhofaza qilish organlari tizimida vaqt talablariga javob beradigan kompleks o'zgarishlar amalga oshirildi, natijada jinoyatchilikka qarshi kurashish va uning oldini olishda samarali natijalarga erishiladi. Amalga oshirilayotgan islohotlar davlatimiz rivojiga, jamiyatimiz rivojiga va xalqimiz manfaatlariga xizmat qilmoqda.

Insonning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari, shu jumladan mulkini noqonuniy tajovuzlardan himoya qilish huquqni muhofaza qiluvchi organlarning asosiy vazifasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining Yangi Konstitutsiyasi 65-moddasida "Xususiy mulk daxlsizdir. Mulkdor o'z mol-mulkidan qonunda nazarda tutilgan hollardan va tartibdan tashqari hamda sudning qaroriga asoslanmagan holda mahrum etilishi mumkin emas" deb yozilgan. Ushbu norma muhim ahamiyatga ega bo'lib, birinchidan, davlat iqtisodiy siyosatining asosiy tamoyillarini belgilaydi,

ikkinchidan iqtisodiy siyosatimizning mazmun-mohiyati, asosiy yo'nalishlarini Konstitutsiya darajasida e'tirof etadi, uchinchidan, O'zbekiston Respublikasining iqtisodiyoti bozor munosabatlariga asoslanganligini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi.

Birovning mulkini yashirin yashirin ravishda o'g'irlash o'g'irlik deb topilib, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 169-moddasida ushbu ijtimoiy xavfli qilmish uchun jinoiy javobgarlik belgilangan.

Manbalarda haqli ravishda ta'kidlaganidek, "o'zganing mulkini yashirin ravishda talon-toraj qilish yoki o'g'irlik iqtisodiyot sohasidagi eng keng tarqalgan jinoyatlardan biridir. Talon-toraj qilishning barcha shakllari ichida o'g'irlik jinoyati sodir etilish usuli jihatidan eng xavfi kamrog'i deb topilishi mumkin: unda jismoniy yoki ruhiy ta'sir etish qo'llanilmaydi; aybdor uni sodir etishda o'zidagi vakolatlardan va molmulkni egallashda aldashdan foydalanmaydi. Aybdor huquqqa xilof va yashirin ravishda, ya'ni boshqa shaxslardan yashirin holda mulkdorning xohish-irodasiga qarshi o'zganing mulkini o'zlashtiradi va uni o'zining mulki sifatida tasarruf eta boshlaydi. Biroq o'g'irlik, statistika ko'rsatishicha, o'zganing mulkini talon-toraj qilishning eng keng tarqalgan usulidir va bu uning ijtimoiy xavfliligini oshiradi".

O'g'irlik jinoyatlarining ijtimoiy xavfi shundaki, ushbu turdagi jinoyatlar natijasida shaxsiy va xususiy mulkka moddiy zarar etkaziladi. Shu bilan birga, jinoyat sodir etgan shaxslarni o'z vaqtida aniqlash va javobgarlikka tortishning yo'qligi, bir tomondan, ularga noqonuniy boylikni ijtimoiy foydali faoliyat bilan shug'ullanmasdan erkin tasarruf etish imkonini beradi, boshqa tomondan, bu holatlar jinoyat sodir etgan shaxslarning javobgarligi va jazosining muqarrarligini kafolatlamaydi. Bu o'g'irlikdan aziyat chekkan shaxslarning jinoyat natijasida etkazilgan moddiy zararni qoplay olmasligiga olib keladi va odamlar ongida ichki ishlar organlari o'z vazifalarini bajarmagan degan tushuncha shakllanadi va, oxir oqibat, davlat hokimiyatiga bo'lgan ishonch yo'qoladi.

Shu sababli, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 169-moddasida o'g'irlik jinoyati uchun jinoiy javobgarlik belgilangan bo'lib, ushbu jinoyatning sub'ekti 14 yoshga to'lgan har qanday aqli raso jismoniy shaxs bo'lishi mumkin. Ta'kidlash lozimki, mulkni yashirin talon-toraj qilish o'g'irlanayotgan mulkka nisbatan uni tasarruf etish, boshqarish, yetkazib berish yoki saqlash bo'yicha muayyan vakolatlarga ega shaxs tomonidan sodir etilgan bo'lsa, bu qilmish Jinoyat kodeksi 167-moddasi (o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toraj qilish) bo'yicha kvalifikatsiya qilinadi. Ushbu moddaning birinchi qismi bo'yicha jinoiy javobgarlik faqatgina tashkilot, muassasa va korxonalardan xodim tomonidan o'g'irlangan mulkning umumiy qiymati bazaviy hisoblash miqdorining 30 baravaridan yuqori bo'lganda kelib chiqadi. Aks holda shaxs Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 61-moddasiga muvofiq javobgarlikka tortiladi.

Agar ustav fondida davlat ulushi bo'lmagan korxonalar, muassasalar, tashkilotlarning mol-mulkini o'g'irlash, o'zlashtirish, rastrata qilish, mansab lavozimini suiiste'mol qilish yoki firibgarlik yo'li bilan sodir etilgan oz miqdorda talon-toraj qilish ularning xodimi tomonidan sodir etilgan bo'lsa Ma'muriy

javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 61-moddasiga ko'ra faqat mazkur korxonalar, muassasalar, tashkilotlar rahbarining arizasiga ko'ra javobgarlikka tortish mumkin. Bu yerda necha marotaba mayda o'g'rilik sodir etilganidan qat'i nazar, shaxs faqatgina ma'muriy javobgarlikka tortiladi.

Ko'p hollarda kasbiy ta'limi va daromadning qonuniy manbai bo'lmagan, o'tonasiz qolgan, noqobil oilada tarbiya topgan yoshlar o'g'rilik jinoyatiga qo'l uradi. Ayrim shaxslarning spirtli ichimliklarni muntazam iste'mol qilishi, giyohvandlik vositalari istemol qilishga o'rganib qolganligi ularni oson pul topish yo'llarini topishga, ya'ni o'g'rilik jinoyatini sodir etishiga olib kelmoqda.

O'zbek tilining izohli lug'atida "o'g'rilik" va "jinoyat" tushunchalarining lug'aviy ma'nosi quyidagicha izohlangan. O'g'rilik – "o'g'rilab qo'lga kiritilgan, jinoiy yo'l bilan o'zlashtirilgan mulk" jinoyat – "ayb, gunoh jinoiy ish, davlat qonunlari bilan belgilangan tartibga xilof va shu qonunlarga asosan javobgarlikka tortishni talab qiladigan, jamoat uchun xavfli xatti–harakat ma'nolarni bildiradi .

Talon-toraj qilish – bu birovning mulkini o'zining yoki boshqa shaxslarning foydasi uchun, mulkdorga yoki ushbu mulkning boshqa egasiga zarar keltirib, qonunga zid va haq to'lamay undirish. Talon-toraj qilish – bu ko'p ma'noli tushuncha bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi Jinoyat qonuniga muvofiq, mulkka qarshi jinoyatlarning ma'lum bir guruhini, ya'ni bosqinchilik (JKning 164-moddasi), tovlamachilik (JKning 165-moddasi), talonchilik (JKning 166-moddasi), o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toraj qilish (JKning 167-moddasi), firibgarlik (JKning 168-moddasi), o'g'rilik (JKning 169-moddasi) kabi ijtimoiy xavfli qilmishlarni o'z ichiga qamrab oladi. Talon-toraj qilishning yashirin usuli deganda, mulk egasi yoki mulk ishonib topshirilgan yoki ixtiyorida turgan shaxsga sezdirmasdan, ular yo'q vaqtda yoxud mulkdor yoki boshqa shaxs lar mulkning talon-toraj qilinayotganini tushunmagan vaqtda sodir etilishi tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "O'zgalar mulkini o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik bilan talon-taroj qilish jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarorida o'g'rilikka quyidagicha ta'rif beriladi: "Jabrlanuvchining yoki boshqalarning yo'qligida yoki ular bor bo'lsada, ularga bildirmasdan o'zganing mol-mulkini yashirin talon-toraj qilish o'g'rilik hisoblanadi. Bordi-yu, jabrlanuvchi yoki boshqalar molmulkning olinayotganligini ko'rgan bo'lsada, lekin aybdor bildirmasdan harakat qilyapman deb o'ylagan bo'lsa, bunday qilmishni ham o'g'rilik deb tavsiflash lozim" . Shuni ta'kidlash joizki, o'g'rilik uchun o'zganing egaligida bo'lgan mulkni olib qo'yish xosdir. Biroq o'g'rilik aybdorning mulkka nisbatan boshqa muayyan huquqi bo'lgan (masalan, vaqtincha qarab turish) mulkni o'g'rilash va egallashga ham qaratilishi mumkin. Bu yerda ishlab chiqarishda ishchi tomonidan xom ashyoni yoki tayyor mahsulotni, jabrlanuvchi tomonidan vaqtincha qarab turishga tashlab ketilgan mulkni, magazinda kiyib ko'rish uchun olingan mulkni, aravakashga yetkazib berish uchun topshirilgan mulkni o'g'rilash nazarda tutilmoqda.

Xulosa qiladigan bo'lsak, o'g'rilikda o'zganing mulkiga qaratilgan tajovuz nazarda tutiladi. Shaxs o'z mulkiga nisbatan qonunga xilof qilmishni sodir etsa, bu holat talon-taroj hisoblanmay di. Shunday holatlar ham uchraydiki, mulk va uning

egasini bir shaxs bo'lmaydi (masalan, garov saqlash shartnomasi va hokazolar). Mulkdorning mulk egasidan g'ayriqonuniy ravishda mulkni olishi talon-taroj deb qaralishi mumkin emas. Chunki bunda mulkiy munosabatlarga zarar yetmaydi. Bunday qilmish o'zboshimchalik deb tavsiflanishi mumkin. O'g'irlik natijasida mulk egasining ixtiyoridagi mulkning hajmi va miqdori kamayib, u aybdor egallab olgan ashyo va narsalardan foydalanish va tasarruf qilish huquqidan mahrum bo'ladi.

O'g'irlikni ochiq joyda emas, balki uy-joyga, omborxonaga yoki boshqa xonalarga g'ayriqonuniy ravishda kirib sodir etishning ijtimoiy xavflilik darajasi yuqori. Buni shunday asoslash mumkin. Birinchidan, ochiq joylarda sodir etilganda, talontaroj qilinishi mumkin bo'lgan mulkning miqdori cheklangan bo'lib, jinoyatchi o'sha yerda borinagina oladi. Uy-joyga, omborxonaga va boshqa xonalarga kirib o'g'irlik qilganda esa, jinoyatchining imkoniyatlari kengayib ketadi. Ya'ni, uyda saqlanayotgan qimmatbaho narsalar, zeb-ziynat buyumlari, jamg'arilgan pullarga egalik qilish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Ikkinchidan, o'g'irlik ochiq joyda yuz bersa, jinoyatchining imkoniyatlari kamroq, jabrlanuvchining tajovuzdan qutulib qolish sharoiti kengroq bo'ladi. Ya'ni, jabrlanuvchi mulkni o'zida saqlab qolish uchun qarshilik ko'rsatishi, qochib qutulishi, atrofdagilarning yordamiga tayanishi, himoya qilishni so'rab atrofdagi odamlarga murojaat qilishi, sodir etilgan jinoyat yuzasidan tezkor choralar ko'rish uchun ichki ishlar xodimlariga murojaat qilishi mumkin. Uy-joy, omborxona yoki boshqa xonalarga o'g'irlik oralaganda esa aksincha: jabrlanuvchi barcha imkoniyatlardan mahrum bo'lib, chorasiz qoladi. Qolaversa, mazkur holatda o'g'irlikdan bosqinchilik jinoyati ham "o'sib" chiqishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (O'zRning 24.04.2023 yildagi 470-II-son qonuni tahririda). - Toshkent.
2. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 4. Iqtisodiyot sohasidagi jinoyatlar. Ekologiya sohasidagi jinoyatlar. Hokimiyat, boshqaruv va jamoat birlashmalari organlarining faoliyat tartibiga qarshi jinoyatlar. Darslik. 2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018.
3. Ochilov X.R., Xaydarov Sh.D., Shamsiddinov Z.Z. "Jinoyat huquqi" (Umumiy qism). O'quv qo'llanma – T.: TDYuU nashriyoti. 2021.
4. Rustamboev M.H. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Tom 1. Jinoyat haqida ta'limot. Darslik 2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti. 2018.
5. Jinoyat huquqi. Maxsus qism: Darslik/R.Qabulov, A.Otajonov va boshq. Ma'sul muharrir Sh.T.Ikromov,- O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi. – 2014.
6. Abdurasulova K.R. kriminologiya: Darslik. Mas'ul muxarrir: yu.f.d., prof. M.X.Rustamboyev. - T.: TDYI, 2008.

7. Yodgorov X.B. Fuqarolik protsessida muddatlar va unga rioya etishning ahamiyati: amaldagi qonunchilikni yanada takomillashtirishga doir ba'zi takliflar // O'zbekiston B.32.
8. Shoraxmetov Sh.Sh. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksiga sharhlar. –Toshkent.: TDYuI, 2010.

ZAMONAVIY CHAQIRIQLAR VA KONSULLIK HUQUQINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI: RAQAMLASHTIRISH VA YANGI HAMKORLIK SHAKLLARI

Gafurova Sevara Alisherovna

Yu.f.d., dotsent

sevaragafurova@mail.ru

@Dr.Alisherovna_science

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola zamonaviy raqamlashtirish sharoitida konsullik huquqining rivojlanishdagi muhim chaqiriqlar va istiqbollarga bag'ishlangan. Elektron hujjatlarni tan olish, onlayn xizmatlar, ma'lumotlarni himoya qilish va kiberxavfsizlik masalalari hamda sun'iy intellekt va blokcheyn kabi yangi texnologiyalarning joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Xususan, virtual konsulliklar va xalqaro hamkorlik rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilgan.

KALIT SO'ZLAR: Konsullik huquqi, elektron hujjatlar, elektron imzo, onlayn xizmatlar, kiberxavfsizlik, ma'lumotlarni himoya qilish, ijtimoiy tarmoq, virtual konsulliklar, sun'iy intellekt, blokcheyn, electron sertifikat, electron imzo,

Konsullik huquqi — xalqaro huquqning muhim qismi bo'lib, u davlatlar o'rtasida fuqaro huquqlarini himoya qilish va konsullik muassasalarining faoliyatini tartibga solish bilan bog'liq. Zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish, globalizatsiya va raqamlashtirish jarayonlari sharoitida bu soha yangi muammolar va imkoniyatlar bilan yuzlashmoqda. Xususan, elektron hujjatlarning keng qamrovda joriy etilishi, uzoqdan xizmat ko'rsatish shakllarining rivojlanishi, yangi kommunikatsiya platformalaridan foydalanish kabi jarayonlar huquqiy bazalarni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — raqamlashtirish tendensiyalarini tahlil qilish va raqamli davr sharoitida normativ-huquqiy bazani rivojlantirish istiqbollari bilan tanishishdir.

Xalqaro va milliy huquqda raqamli hujjatlarning yuridik maqomi muxim masaladir. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan elektron hujjatlar, shaxsni tasdiqlovchi va boshqa hujjatlarning yuridik kuchga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro huquqdoirasida eng muhim hujjatlardan biri — 1963 yildagi Venadagi konsullik aloqalari konvensiyasi (5-moddasi) bo'lib, unda mamlakatlar tomonidan berilgan shaxsni tasdiqlovchi hujjatlar konsullik funksiyalarini amalga oshirish uchun asos sifatida ko'rsatiladi[1].

Zamonaviy sharoitlarda Evropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan standartlar katta ahamiyat kasb etadi. Xususan, 2014 yil 23 iyundagi № 910/2014 (eIDAS) Regulyatsiyasi elektron shohodatlar va imzolar huquqiy kuchga ega

ekanligini belgilaydi va ularni Evropa hududida hamda boshqa mamlakatlar bilan ham qo'llash imkonini beradi[2]. Rossiya va boshqa davlatlarda esa, 2011 yil 6 aprelda qabul qilingan «Elektron imzo to'g'risida»gi federal qonun (№ 63-ФЗ) elektron imzo huquqiy kuchga ega bo'lishi uchun asos bo'ladi[3].

O'zbekistonda ham 2022 yilda qabul qilingan «Elektron raqamli imzo to'g'risida»gi Qonun bilan, elektron imzo va sertifikat markazlarining yuridik asoslari va ularning amaliyoti tartibga solinmoqda[4].

Onlayn xizmatlar va raqamli platformalar orqali jarayonlarning rivojlanishi davr talabi. Hozirda zamonaviy texnologiyalar yordamida hujjatlarni topshirish, onlayn yozilish, vizalar va pasportlar berish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda. Pandemiya davrida COVID-19 bilan bog'liq cheklovlar sharoitida bu chora-tadbirlar xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirdi, shuningdek, fuqarolarning shaxsiy ishtirokini kamaytirib, xizmatlar uzluksizligini ta'minladi[5].

BIMT 2022 yilgi tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, raqamli xizmatlarni joriy etish jarayonlarning shaffofligini oshirdi, ko'rib chiqish muddatlarini qisqartirdi va byurokrtiyani kamaytirdi[6]. Ko'plab mamlakatlarda portal, mobil ilovalar va bildirishnomalar tizimlari ishlab chiqilgan bo'lib, ular fuqarolarga xizmatlarni masofadan olish va holatlarini nazorat qilish imkonini bermiqda.

Raqamlashtirish bilan bog'liq muammolar - ma'lumotlarni himoya qilish va kiberxavfsizlik dolzarb masaladir. Raqamli platformalar rivojlanishi bilan fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Yevropa Ittifoqining GDPR (Ma'lumotlarni himoya qilish umumiy reglamenti) shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash, saqlash va uzatish tartibini belgilab, xavfsizlik talablarini o'rnatadi[7].

O'zbekiston Respublikasida 2021 yilda qabul qilingan «Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida»gi Qonun asosida, shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash, himoya qilish va uzatish tartibi hamda ma'lumotlarni himoya qilish tizimi joriy qilinmoqda[8].

Kiberxavfsizlikni ta'minlash uchun zamonaviy texnologiyalar — shifrlash, tahdidlarni aniqlash va javob berish tizimlari joriy qilinmoqda. «Xalqaro kiberxavfsizlik ramkalarida kiberxavfsizlik» (2024) maqolasida xalqaro hamkorlik, normativ hujjatlarni ishlab chiqish va mas'uliyatni belgilash muhimligi ta'kidlanadi[9].

Ijtimoiy tarmoqlar va virtual platformalar orqali konsullik faoliyatining yangi shakllari jonlanmoqda. Hozirgi zamonda ijtimoiy tarmoqlar, messendjerlar va chat-botlar — konsulliklar va fuqarolar o'rtasida samarali va tezkor aloqa uchun qulay vositalar. Ular yordamida favqulodda vaziyatlar haqida xabar berish, maslahatlar berish va yordam ko'rsatish imkoniyati mavjud[10].

Biroq, bunday platformalar huquqiy muammolarni ham keltirib chiqaradi: noto'g'ri ma'lumotlar tarqalishining oldini olish, maxfiy ma'lumotlarni himoya qilish hamda fuqarolarning huquqlarini ta'minlash uchun normativ hujjatlar ishlab

chiqilmoqda. Bir qator mamlakatlarda Telegram, Facebook, Twitter kabi rasmiy akkauntlar faoliyat yuritib, ular orqali axborot berish va fikr-mulohaza olish amalga oshirilmoqda.

Innovatsion texnologiyalar: sun'iy intellekt va blokcheyn zamonaviy mexanizmlardir. Sun'iy intellekt (SI) yordamida ariza ko'rib chiqish, tasvirlarni tanib olish, tarjima qilish va ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonlari avtomatlashtirilmoqda[11]. Bu esa, xizmatlarni tezlashtirish va xatoliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Blokcheyn texnologiyalari esa — shaxsni tasdiqlovchi hujjatlar, vizalar va sertifikatlarining yuqori darajadagi himoyasini ta'minlab, soxta qilish ehtimolini kamaytiradi va ishonchlilikni oshiradi. Bu texnologiyalar xalqaro loyihalarda keng qo'llanilmoqda.

Virtual konsulliklar va raqamli xizmatlarni kengaytirish jiddiy yondashuv talab etadi. Virtual konsulliklar yordamida fuqarolar uchun keng doiradagi xizmatlarni, ularning shaxsiy tashrifisiz olish imkoniyati yaratilyapti. Bu pandemiya, geografik cheklovlar va uzoqlik sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi. «Virtual konsulliklar: muammolar va istiqbollar» (2024) maqolasida bu boradagi normativ-huquqiy asoslarni ishlab chiqish va yagona axborot infratuzilmasini yaratish muhimligi ta'kidlanadi[12].

Xulosa qilib aytish mumkinki, raqamlashtirish va yangi texnologiyalarni joriy etish konsullik xizmatlarining samaradorligini oshirish, shaffoflik va xizmatlar imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Biroq, bu jarayonlar huquqiy asoslarni takomillashtirish, ma'lumotlarni himoya qilish, kiberxavfsizlikni ta'minlash va yangi platformalarni tartibga solishni talab etadi. Xalqaro hamkorlik va innovatsiyalarni faol joriy etish esa, muvaffaqiyatli rivojlanish uchun muhim omil bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Venadagi konsullik aloqalari konvensiyasi, 1963.
2. Регламент ЕС № 910/2014 (eIDAS).
3. Ўзбекистон Республикасининг «Электрон рақамли имзо тўғрисида»ги Қонуні,
4. О'sha manba.
5. BIMT, «Davlat xizmatlarining raqamli tendensiyalari», 2022.
6. О'sha manba.
7. GDPR (EU, 2016).
8. Ўзбекистон Республикасининг «Шахсий маълумотлар тўғрисида»ги Қонуні, 2021.
9. Халқаро киберхавфсизлик ташкилоти, тавсиялар, 2023.
10. Yevropa Komissiyasi, «Davlat xizmatlarida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish», 2022.

11. BIMT, «Davlat xizmatlarida texnologik innovatsiyalar», 2023.
12. Raqamli texnologiyalar xalqaro jurnali, «Virtual konsulliklar: muammolar va istiqbollar», 2024.

ФАЛСАФА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

THE GLOBAL SIGNIFICANCE OF ENSURING CYBERSECURITY IN
THE INFORMATION SOCIETY

Turdiyev Muhammad Abdullaevich

Deputy Head of the Investigation Department,
Samarkand Regional Department of Internal Affairs

Abstract. This article examines cybersecurity as one of the most pressing global challenges in the contemporary information society. Based on international reports and statistical data, the paper analyzes the growing scale of cybercrime, its numerous forms, and potential consequences. It discusses such threats as the distribution of malware, illegal withdrawals from bank cards, hacker attacks against state and corporate information systems, and the spread of false or destructive content. In addition, the study highlights international experiences such as the activities of the Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA) in the United States, the European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), and the role of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy in strengthening cybersecurity in Uzbekistan. Methodologically, the research is grounded in comparative legal analysis, statistical forecasting, and the study of international best practices. The findings suggest that improving national legislation, enhancing international cooperation, and developing citizens’ information culture represent the primary strategic directions for ensuring cybersecurity.

Keywords: cybersecurity, cybercrime, information society, cyberattacks, “Digital Uzbekistan – 2030”, information security.

Introduction. Over the past decades, humanity has witnessed the rapid expansion of information and communication technologies (ICTs). The internet, artificial intelligence, digital platforms, and “smart” devices have penetrated virtually every sphere of global society. However, alongside these opportunities, serious risks have emerged, with cybercrime and cybersecurity challenges standing out as the most urgent threats. Research indicates that a cyberattack occurs every 40 seconds worldwide, while the number of internet users has already exceeded 5 billion, causing trillions of dollars in damages to the global economy annually. Under these circumstances, ensuring cybersecurity is no longer a secondary issue but a fundamental component of national security and sustainable development.

Main Discussion. The proliferation of cybercrime today illustrates that it does not merely threaten financial stability but also undermines social, cultural, and political systems. Common types of cybercrimes include phishing and spamming campaigns, the spread of malicious software, financial fraud involving electronic payment systems, and large-scale hacking attacks on state or corporate servers. Moreover, the dissemination of disinformation, destructive narratives, and ideologically manipulative content poses a growing risk to public consciousness and social cohesion.

International experience demonstrates that developed nations have taken significant steps to institutionalize cybersecurity measures. In the United States, the Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA) is responsible for coordinating policies and practices across government and private sectors. In the European Union, ENISA prepares analytical reports, provides technical guidelines, and supports member states in strengthening their cyber defense capabilities. Countries such as Russia, China, and South Korea have established cyber military units aimed at protecting their national interests in the digital space.

In Uzbekistan, the “Digital Uzbekistan – 2030” program has become a strategic foundation for ensuring national cybersecurity. This program emphasizes public-private partnerships, the introduction of modern digital technologies, the preparation of highly skilled IT professionals, and the creation of a “secure digital society.” Simultaneously, there is an urgent need to update the legal framework in line with emerging forms of cybercrime, strengthen parliamentary oversight, and integrate international treaties into domestic legislation.

Methodology. The study adopts a multidisciplinary approach, combining legal analysis, statistics, and forecasting. Comparative legal methods were used to examine the legislative frameworks of foreign countries, identifying aspects applicable to the Uzbek context. Statistical analysis focused on the correlation between the rapid growth in the number of internet users and the rising risks of cyber threats. Forecasting techniques projected potential damages to the world economy by 2025 if preventive measures are not taken.

Analysis. The findings reveal that cybercrimes are becoming increasingly sophisticated and transnational in nature. A single cyberattack launched in one country may directly impact the economy, political stability, or security of another. This interconnectedness underscores the need for multilateral cooperation and coordinated global strategies. For instance, the U.S. national cybersecurity strategy requires joint actions by government agencies, private corporations, and individual users to create an integrated system of protection. Similarly, EU member states rely on ENISA’s expertise to anticipate threats and respond effectively.

In Uzbekistan, although institutional mechanisms are still in the formative stage, significant progress has been made under the “Digital Uzbekistan – 2030” program. Nevertheless, further improvements remain necessary: continuous modernization of legislation, the expansion of educational programs on cybersecurity at all levels of schooling, and the development of mechanisms to protect personal data, e-government services, and the financial sector from cyber threats.

Another crucial dimension lies in the human factor. Research indicates that many cyber incidents originate from negligence or lack of awareness among users. A large proportion of citizens are unfamiliar with even basic rules of data protection, such as using strong passwords or avoiding suspicious links. Therefore, strengthening cybersecurity requires not only technological and legal solutions but also the formation of an “information hygiene” culture among the population.

Results. The research concludes that an effective system of cybersecurity depends on several interrelated components:

1. Legislative modernization – updating national legal frameworks to regulate newly emerging types of cybercrimes, including those related to cryptocurrencies and artificial intelligence.
2. International cooperation – engaging with global institutions such as ENISA, CISA, and the United Nations to enhance information sharing and joint operations.
3. Technological innovation – introducing advanced software, encryption methods, and security systems to strengthen the resilience of information infrastructure.
4. Public awareness – increasing the digital literacy of citizens, fostering responsibility for personal data protection, and developing resilience to misinformation.

Practical Recommendations. The study suggests several practical measures: expanding the activities of national cybersecurity centers and equipping them with rapid-response capabilities; modernizing legislation in line with new cyber threats; implementing specialized degree programs on cybersecurity in higher education institutions; teaching basic “information hygiene” to students at the school level; conducting public awareness campaigns; encouraging stronger cooperation between government agencies and private companies; and implementing joint projects with international organizations to adopt best practices.

Scientific Novelty and Practical Relevance. The novelty of this research lies in its integrated approach to analyzing cybercrime not only from technological and legal perspectives but also from social and ideological dimensions. The emphasis on the human factor provides a more holistic understanding of cyber risks. In practice, the proposed recommendations can be directly applied in law enforcement activities, educational curricula, civil society initiatives, and public-private partnerships, contributing to the creation of a secure digital ecosystem in Uzbekistan.

Conclusion. Cybersecurity is becoming a critical global issue in the information society. The diversity and consequences of cybercrimes represent a serious challenge to states, societies, and individuals alike. Ensuring cybersecurity requires a combination of legal, technological, and social measures, as well as active international collaboration. For Uzbekistan, the successful implementation of the “Digital Uzbekistan – 2030” program will be key to safeguarding national interests, protecting its digital infrastructure, and securing a rightful place in the global information space.

References

1. Gubanov, A.V. Cybersecurity and Digital Transformation. Moscow: Infra-M, 2022. – 280 p.
2. Ahmedov, Sh. “Legal Basis of Cybercrime and Counteraction.” Journal of Legal Studies. Tashkent, 2021, No. 3, pp. 55–63.
3. Turdiyev, M.A. “Issues of Information Security: Legal and Social Approaches.” Law and Society. Samarkand, 2022, No. 4, pp. 98–105.

4. World Economic Forum. The Global Risks Report 2022. Geneva: WEF, 2022. – 96 p.
5. Nazarov, B. Cybersecurity and Threats in the Information Space. Tashkent: Akademnashr, 2021. – 214 p.
6. Clarke, R., Knake, R. Cybersecurity and National Defense. New York: HarperCollins, 2020. – 312 p.
7. Digital Uzbekistan – 2030 State Program. Tashkent: Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, 2020.
8. Qodirov, A. The Information Society and Cybersecurity. Samarkand: SamSU Press, 2023. – 190 p.
9. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency (CISA). Annual Report 2022. Washington: U.S. Department of Homeland Security, 2022. – 102 p.
10. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). Threat Landscape Report 2021. Brussels: EU Publications, 2021. – 164 p.

GLOBALLASHUV JARAYONIDA MILLATLARARO MADANIYAT MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISHDA AXLOQNING O'RNI

Yoqubova Nafisa Raxmat qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv jarayonida millatlararo madaniyat munosabatlarni rivojlantirishda axloqning o'rni va ahamiyati masalasi muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Globallashuv, taraqqiyot, muhit, urf-odat, an'ana, qadriyat, san'at, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, g'oya, saxovat, sabr-qanoat, millat.

Bugungi kunda fan texnika, ishlab chiqarish, integratsiya jarayonlarining tezlashib borayotgan bir davrda globallashuv jarayonlari yanada kuchayib, hayot sur'atlari jadalik bilan tezlashib borishi kuzatilmoqda. Jahonda ro'y berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, migratsiya, mehnat munasabatlari insoniyatning hayot faoliyatiga o'zining salbiy yoki ijobiy ta'sirini o'tkazmoqda. Shu bois bugun millatlar ortasidagi milliy, manaviy-axloqiy, munosabatlar, millatlararo totuvlik va bagrikenglik masalalari integratsiyalshuv davrida asosiy e'tibor qaratish lozim bo'lgan vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Qolaversa, axloqiy, manaviy, ijtimoiy jarayonlarning keskinlashib borayotgani va uning turli xil ko'rinishdagi ta'sirlari asosan yoshlar ong tafakkuriga qaratilganini hisobga olsak, yoshlar ong tafakurida bizning milliy qadriyat va axloqiy qarashlarimizga zid bolgan xar qanday taxditlarga nisbatdan milliy tafakkurni rivojlantirish, millatlararo bagrikenglik munosabatlarni ta'minlash kun tartibidagi bosh masalalardan biriga aylantirishni jamiyatni ozi talab qilmoqda. Mazkur jarayonda axloqiy munosabatlarni jamiyatda shakllantirish xususiyatlarga jiddiy e'tibor qaratish dolzarb bolib qolmaqda.

Mamlakatimizda yoshlarning axloqiy bag'rikenglik madaniyatini insonparvarlik, ma'rifatparvarlik, halollik tamoyillari bilan kamol toptirishga va ularni milliy mentalitetimiz negizida tarbiyalash jarayoniga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, "Mamlakatimizda bag'rikenglik madaniyatini yuksaltirish, millatlar va konfessiyalararo o'zaro bir-birini tushunish va hamjihatlikni mustahkamlash, yosh avlodni shu asosda tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanadi...". Shu nuqtai nazardan, yoshlarda millatlararo bag'rikenglik madaniyatini rivojlantirish mezonlarini, tamoyillarini aniqlash hamda uni yuksaltirish tendentsiyalarining fundamental asoslarini falsafiy jihatdan tadqiq etish hayotiy zaruriyat bo'lib qolmoqda.

Jamiyatda turli xalqlar, millatlar va dinlarning turli ko'rinishdagi xususiyatlariga nisbatan tolerantlik munosabatini O'zbekiston misolida ko'rish mumkin. "Mamlakatimizda turli toifadagi odamlar, siyosiy kuchlar va partiyalar o'rtasidagi millatlararo totuvlik, ijtimoiy hamkorlik, dinlararo bag'rikenglik tamoyili ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim omillaridan biridir. O'zbekistonda 130 dan ziyod millat va ellat vakillari istiqomat qiladi. Ular o'rtasida asrlar davomida

milliy nizolar bo'lmaganligi va bu xalqimizning azaliy bag'rikengligini ko'rsatadi". Shu bilan bir qatorda, millatlararo bag'rikenglik bor joyda qilingan gunohlar kechiriladi, ichki va tashqi ziddiyatlarning oldi olinadi, xayrli va savobli ishlarga qo'l urish uchun keng imkoniyatlar ochiladi, oilada totuvlik, insonning ma'naviy vujudida esa tan-sihatlik va xotirjamlik hukm sura boshlaydi, xalqlar o'rtasida o'zaro hamkorlik, qolaversa, do'stlik va birodarlik rishtalari tobora mustahkamlanib boraveradi.

Umuman olganda, millatlararo bag'rikenglik yolg'iz bo'lmagan odamlar orasida birgalikda, hamjihatlikda yashash ko'nikmasidir. Tolerantlik yoki millatlararo bag'rikenglik boshqalarning erkin e'tiqodi va diniy munosabatlariga hurmat bilan qarashdir. Buyuk olim va davlat apbobi Mipzo Ulug'bek fikricha, insonlar orasidagi o'zaro munosabat, odamgarchilik, mehr-muhabbat, do'stlik, birdamlik, ahillik asosida yashash va faoliyat ko'rsatish ko'p jihatdan aqliy-axloqiy ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Shuningdek, jasurlik, mardlik, sabr-qanoat masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Ayniqsa, bugungi texnologiyalar asri bo'lgan globallashuv davrida tabiat va jamiyat, inson va borliq o'rtasidagi mutanosiblikni saqlash, uning o'ziga xosligini namoyon etishda yoshlarda shaxslararo bag'rikenglikni tarbiyalash ta'lim-tarbiya tizimining muhim muammosi bo'lib qolmoqda.

Yuqorida ko'rib turganimizdek, millatlararo bag'rikenglik global ta'limning ajralmas qismlaridan biridir. Ijtimoiy fanlar tadqiqotchilari bag'rikenglikni siyosiy va ijtimoiy hodisa sifatida ko'radilar. Siyosiy ma'noda bag'rikenglik bu nafaqat boshqalarning siyosiy qarashlariga toqat qilish qobiliyati, balki ularning bu fikrlarni oshkora bayon qilish huquqi demokratiyadagi siyosiy bag'rikenglikning asosidir. Bundan tashqari, bag'rikenglik nafaqat boshqalarning siyosiy qarashlari, balki ularning turmush tarzining boshqa jihatlari uchun ham imkoniyat yaratishni talab qiladi. Hap bir inson faoliyatining ma'lum bir davri, ya'ni bolalik va yoshlik davrlari aynan ta'lim-tarbiya jarayonini to'liq qamrab olar ekan, aynan shu davrlarda ulardagi turli ruhiy-emotsional inqiroz davrlarining boshdan kechirishi, bolalikdan o'smirlikka, undan yoshlikka, umuman olganda mustaqil katta hayotga qadam qo'yayotgan yoshlarning har kunlik hamrohlari ota-onalari bilan bir vaqtda o'qituvchilari hisoblanadi. Demak, ta'lim-tarbiyaning bevosita su'bektlaridan biri bo'lgan o'qituvchilarning yoshlardagi shaxslararo tolerantlikni shakllantirishida yuksak umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan xarakteri, sabr-toqati, millatlararo bag'rikengligi namoyon bo'ladi.

Bu, millatlararo bag'rikenglikni targ'ib qilishning eng samarali mexanizmi boshqa madaniyatlarni o'rganish hisoblanadi. Aksariyat xalqaro ta'lim dasturlari shu masalaga qaratilgan. Bugungi kunda, ta'limning an'anaviy asoslarini o'ylab, shaxsni ijtimoiylashtirish uchun sharoit yaratish sohasida davlat siyosati aniqlandi. Ta'lim sohasidagi siyosat va ta'lim dasturlari o'zaro tushunishni yaxshilashga ham shaxslar, ham etnik, diniy, ijtimoiy, madaniy va til guruhlar, shuningdek millatlar o'rtasidagi munosabatlarda o'zaro hamjihatlik va tolerantlikni mustahkamlashga hissa qo'shishi kerak. Bu shuni anglatadiki, erkinlik, inson qadr-qimmatini hurmat qila oladigan boshqa madaniyatlarni anglashga tayyor bo'lgan sezgir va mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash maqsadida pedagogik tayyorgarlik darajasini, o'quv dasturlarini, darsliklar va darslar mazmunini, boshqa o'quv materiallarini, shu

jumladan, yangi ta'lim texnologiyalarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratish. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, ta'lim sohasi tolerantlik kabi muhim tinchlikparvarlik kategoriyasiga bevosita bog'liqdir, deyish mumkin. Bu inson va jamiyatning mos ruhiy fazilatlarini faol va maqsadli ravishda shakllantiradigan ta'lim sohasidir. Odamlar o'rtasidagi munosabatlarda tolerantlikni tarbiyalash, tolerantlik mentalitetini shakllantirish XXI asrda ta'limning eng muhim strategik vazifasidir.

Xulosa qilib aytganda axborot asri, elektronika asri deb atalgan XX asrning nihoyasida - bugungi davrimizda bu ta'sirlardan xoli bo'lish deyarli imkonsizdir. Ta'bir joiz bo'lsa, aytish mumkinki, jahon xalqlariga o'z ta'sirin o'tkazishga intilayotgan turli ko'rinshdagi mafkuraviy tajovuzlar hozirgi kunda ko'proq intolerantlik ruhiyatida vujudga kelmoqda. Bunday mafkuraviy jihatlarni o'zida ifodalab kelayotgan poligonlarga nisbatan barchamiz doimo ogoh bo'lmog'imiz lozim. Ayniqsa, o'sib kelayotgan yosh avlodning ongida shakllangan axloqiy bag'rikenglik g'oyalarini milliy mentalitetimiz bilan uyg'un rivojlanib borishini ta'minlashimiz, ommaviy axborot vositalari yoki boshqa ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlarning ongiga singdirishga qaratilgan intolerant g'oyalarning olidni olishimiz darkor. Bunda, avvalo, yosh ulug' kishilarimiz o'zlarining tajriba va bilimlariga tayanishi, har bir yigit-qizning axloqiy tafakkur doirasini milliy o'zlik tuyg'usi bilan boyitishi lozim.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. “Ислом ҳамжиҳатлиги: Ўзбекистон ва Озарбайжон мисолида” мавзуидаги халқаро конференция иштирокчиларига. 2017 йил. 18 октябрь // Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2 жилд. – Т.: Ўзбекистон”, 2018. – Б. 455.
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий наш, 2004. – Б. 486.
3. Bojāre I., Ignatjeva S. (2014). Autonomous English acquisition in blended e-studies for adults for sustainable development: Quantitative research Proceedings of the 7th International Scientific Conference Rural Environment. Education. Personality (REEP), Jelgava, The Latvia University of Agriculture, pp. 42-49.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллатлараро муносабатлар соҳасида Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсати концепцияси”ни тасдиқлаш тўғрисидаги Фармони.
<https://lex.uz/uz/docs/4597662>
5. Gaybullaev Otabek Muhammadievich The role of the family in the development of the aesthetic culture of youth
<http://ihm.iscience.uz/index.php/ijich/article/view/16>
6. Gaybullaev O. Spiritual maturity and aesthetic culture. –Т .: Chashma print, 2008.
7. Yunus Ortikovich Kholikov. The education of young people on the basis of a spiritual, moral and tolerant culture in the educational process// International journal of philosophical studies and social sciences issn-E: 2181-2047, ISSN-P: 2181-2039 Vol 1, Issue 2–2021. p. 63-68. <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss>

8. Xoliqov Yunus Ortiqovich Millatlararo bag'rikenglik madaniyati insonparvarlik va tinchlikning asosiy tamoyili sifatida. Eurasian journal of academic research. – 2021. B. 420-425. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5812886>
9. Kholikov Yunus Ortikovich Issues of education of youth on the ethical basis of international culture and tolerance at the age of globalization. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp. 1917-1922. <https://zenodo.org/record/5564700#.YadXtdBBYUk>
10. Улуғмуродов Элёр Сайдуллоевич, Диний қадриятлар ва тасвирий санъат интеграциясининг ёшлар эстетик тафаккурига таъсири, "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/ 2020.
11. Yunus Ortiqovich Kholikov Moral aspects of national ethnic in bringing up young generation with generosity. Theoretical & Applied Science, - 2019. P. 18-21. DOI: [10.15863/TAS.2019.07.75.5](https://doi.org/10.15863/TAS.2019.07.75.5)
12. Kholikov Yunus Ortikovich Ethical foundations for the development of a culture of tolerance in youth. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp. 112-117. <https://zenodo.org/record/4751681#.YLi0HqgzaUl>

UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI BARPO ETISHDA MA'NAVIY-MADANIY ISLOHOTLARNING ROLI

Rahmonova Sanoat Shuhrat qizi
Toshkent Davlat Transport Universiteti
2-bosqich tayanch doktaranti,
rahmonovasanoatshuhratqizi@oxu.uz

Anotatsiya: Ma'naviy-ma'rifiy islohotlar jamiyat poydevori sifatida juda muhim ahamiyatga ega. Ular jamiyatni yangilash, axloqiy-ruhiy tuzilmasini mustahkamlash, insonlarning ma'naviy saviyasini oshirish va ilg'or fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ushbu islohotlar jamiyatning ma'naviy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, an'ana, huquqiy bilish, media va internet, ruhiy tarbiya, meditatsiya, tafakkur, diniy va madaniy qadriyatlar.

Bugun biz Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish yo'lidan borar ekanmiz, o'tgan yillar tarix uchun va mamlakatimiz uchun butun bir tarixiy davr bo'ldi. Hozirgi islohotlar yillarida o'z o'tmishimizni, o'z madaniyatimizni xolisona bilib olish, jahon hamjamiyati, tarix oldidagi vazifamizni anglab olish davri bo'ldi: "Biz bugun xalqimizning xohish-irodasi bilan tanlab olgan, istiqlol yillarida bosib o'tgan og'ir va mashaqqatli, shu bilan birga, g'oyat sharaflı yo'limizni sarhisob qilar ekanmiz, tarixan qisqa bir davrda o'z taqdirimizni o'zimiz hal etish, jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallash, milliy davlatchiligimizni, azaliy qadriyat va urf-odatlarimizni, muqaddas dinimizni tiklash, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash borasida ulkan yutuq va marralarni qo'lga kiritganimizni faxr bilan tilga olamiz"[1].

Yangi O'zbekiston taraqqiyotini ta'minlashning asosiy omili sifatida bugungi kunda, ma'naviy-madaniy islohotlarning rivojlanish yo'li to'g'ri yo'l sifatida tanlanganligi o'zining amaliy tasdig'ini topmoqda. Ma'naviy-madaniy islohotlar mamlakat istiqboli, shaxs kamoli, vatan ravnaqi, yurt osoyishtaligi, xalq farovonligi yo'lida fuqarolarni jipslashtiruvchi kuch deya baholanildi. Bu bejiz emas, albatta. Chunki ma'naviy-madaniy yangilanishlar natijasida jamiyatda ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy islohotlar barqarorligini taminlash mumkin. Shundagina, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar mamlakat taraqqiyotida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonlaridan mamlakatimizda Uchinchi renessans poydevorining nazariy konsepsiyasini ishlab chiqar ekanlar, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan har bir sohadagi islohotlar ma'naviy-madaniy islohotlar bilan uyg'un holatda olib borilishi kerakligini ilmiy asoslab berdilar. Bu boradagi qarashlarni biz Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" nomli asarlarida ilmiy-nazariy asoslarini aks ettirilganini ko'rishimiz mumkin. Bu asar hajmi jihatdan kichik bo'lsada, ammo mamlakatimizda yangi jamiyat qurishning ilmiy-

fundamental asoslari keltirilgan bo'lib bu yo'lda ma'naviy-ma'rifiy islohotlarning o'rniga alohida to'xtalib o'tilgan. Umuman olganda ushbu asar mamlakatimizda ilmiy asoslangan yangi jamiyat qurishning dasturi bo'lib xizmat qildi. Nega deganda, undagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotni qayta qurish sohasida ilgari surilgan barcha fikrlar o'tgan davrda o'zining amaliy isbotini topdi va jamiyatimiz tubdan yangi bosqichga ko'tarilishini ta'minlab berdi.

“Biz, - degan edi Shavkat Mirziyoyev, - Barchamizga ayonki, O'zbekiston boy qazilma va tabiiy resurslarga, qudratli iqtisodiy va insoniy salohiyatga ega. Biroq bizning eng katta boyligimiz – bu xalqimizning ulkan intellektual va ma'naviy salohiyatidir. Bu salohiyatni yaratish va yanada ko'paytirishda hurmatli ziyolilarimiz – ilm-fan va texnika namoyandalari, birinchi navbatda qadrlil va hurmatli akademiklarimiz, madaniyat, adabiyot va san'at, sport sohalarining vakillari butun vujudini berib, fidokorona mehnat qilayotganlarini biz yaxshi bilamiz va yuksak qadrlaymiz”. Bu haq gap. Chunki xalq ma'naviyatini uning ma'naviy tafakkur shaklini o'nglanmaguncha, biror bir sohada u ijtimoiy, siyosiy, yoki iqtisodiy soha bo'ladimi qaysi sohada bo'lishidan qat'iy nazar jiddiy o'zgarishlar bo'lishi dargumon. O'tgan asrlar mobaynida olib borilgan ma'naviyat va madaniyat sohasidagi islohotlar yo'lini tahlil qilar ekanmiz, ma'naviyat va iqtisod bir-birini inkor etmasligini, balki bir-birini quvvatlab, o'zaro ta'sirlanib rivojlanib borishini guvohi bo'lamiz. Shu o'rinda ma'naviyat va iqtisod taraqqiyotimizning ikkita mustahkam qanotiga aylandi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Dastlab, mamlakatimizni ma'naviy-madaniy islohotlarning o'ziga xos to'rtta asosiy negizi asoslandi. Quyda bu negizlarni ko'rib o'tamiz:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;
- xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish;
- insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik” [2].

Biz yuqorida keltirilgan ushbu to'rt asosiy negizning har-biriga to'xtalib o'tsak, jamiyatning milliy-ma'naviy yangilanishi, deganda nimani tushunish kerak? Uning jamiyat taraqqiyotidagi ta'siri nimada? degan savollarga javob topgan bo'lamiz.

Birinchiidan, umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik. Umuminsoniy qadriyatlar – jahondagi barcha odamlar, xalqlar va davlatlar uchun umumiy qadrlash mezonini hisoblanadi va umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar tizimini o'zida ifoda etadi. Umumbashariy qadriyatlar negizida har bir xalqning milliy qadriyatlari shakllanadi. Mamlakatimiz mustaqilligining ma'naviy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy asoslarini mustahkamlashda umuminsoniy qadriyatlar asosida milliy qadriyatlarimizni shakllantirish o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatyapti.

Ikkinchiidan, xalqimizning boy ma'naviy merosini o'rganish va uni rivojlantirish masalasidir. Avvalambor, ma'naviy meros tushunchasiga to'xtalib o'tsak, ushbu masalaga oydinlik kiritgan bo'lamiz. “Ma'naviy meros – ma'naviy taraqqiyot mahsuli, inson aql-zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodni ezgu taraqqiyot sari yetaklash xususiyatiga ega bo'lgan, kishilarning ongi va

dunyoqarashining o'sishi, olamni bilish va o'zlashtirish borasidagi sa'y-harakatlariga kuch-quvvat beradigan ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan azaliy qadriyatlar majmui" [3]deb ta'riflanadi.

Bizningcha, har bir xalqning ma'naviy va madaniy saviyasi asosan ma'naviy boyligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar yig'indisidan tashkil topadi. Ma'naviy meros – o'tmish ajdodlarimizning yutuqlaridir. Uni to'la egallash va rivojlantirish esa yosh avlodning vazifasidir. O'z madaniy merosi, qadriyatlarini bilmaslik yoki mensimaslik – madaniyatsizlik belgisi. Ularni boyitib, yuksak darajaga ko'tarishga intilmaslik esa millat va uning istiqboli uchun katta ziyon yetkazadi.

Istiqlol tufayli bizning ma'naviy-madaniy qadriyatlarimiz ananalarimiz, o'tmish ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviy meros, o'zining butun mukammalligida tiklana boshlandi. Diniy qadriyatlarimiz bo'lgan muqaddas Qur'oni Karim, Hadisi shariflar ilk marotaba o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi. O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berildi va bu haqidagi qonun qabul qilindi. Tasavvuf pirlari bo'lmish – Bahovuddin Naqshbandi, Amad Yassaviy, Najmiddin Kubrolarning yubileylari mamlakatimiz aholisi qalbida ong-u shuurida milliy g'urur iftixor, va ruhiy poklanish kabi tuyg'ularini uyg'otdi. Respublikamizning barcha viloyatlarida buyuk alloma va mutaffakirlarimizning ulug'vor haykallarining o'rnatilishi o'zbek xalqining har bir farzandi qalbi va ruhida haqli ravishda iftixor hislaridan o'chmas yog'du paydo qildi. Xalqni ma'rifat, adolat, hurriyat sari yetaklagan jadidchilik harakating buyuk namoyondalari hisoblangan Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Avloniy, Ishoqxon Ibrat kabi jadid bobokalonlarimiz XX asr boshlarida o'zlarining fidoyi sayi-harakatlari natijasida xalq dilidan yana munosib o'rin egallay boshladilar. Qatag'on siyosati natijasida ayblanib Sibir va uzoq o'lkalarga surgun qilingan milliy ozodlik harakati ishtirokchilari o'z qadrlariga loyiq baholandi.

Ayni vaqtda mustabid tuzum davrida xalqimizning sha'ni, qadr-qimmat, va g'ururi poymol etilgani, tarixiy qadamjolarimiz, milliy urf-odat ananalarimiz oyoq osti qilingani, ma'naviy qaramlik ostida taqdirimiz jar yoqasiga kelib qolganini aslo unutib bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda ma'navi-ma'rifiy sohalardagi islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad asrlar davomida ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan boy moddiy-ma'naviy yodgorliklar, tarixiy qadamjolar, diniy qadriyatlar, milliy urf-odat va ananalarni asrab avaylash kelajak avlodga munosib shaklda yetkazishdir. Zero o'z tarixini o'z o'tmishini bilmagan insonning voqelikka real yondashishi dargumon. Bu boradagi yangilanishlarni bosqichma-bosqich tizimli shaklda amalga oshirish, qadimiy va zamonaviy xalq qadriyatlari, adabiyoti va san'atini bilish va rivojlantirish, o'zbek tilini taraqqiy ettirishni maktabgacha ta'lim tizmidan boshlab ta'limning barcha bosqichlarida amalda qo'lash, ta'lim va tarbiya tizmini yaxlit bir tizim sifatida umumlashtirib amaliy hayotga tadbiiq etish – bularning barchasi, mening fikrimcha aynan xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va uni rivojlantirish konsepsiyasining asosiy jihatlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni//<https://lex.uz/docs/-5841063>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni//<https://lex.uz/docs/-5841063>
3. Ergashev I. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti. – T.: "Navro'z", 2005, 136-b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmoni//<https://lex.uz/docs/-5841063>
5. Sobirovich, T. B. (2020). The strategy of renewal of the national spirituality of Uzbekistan. International Journal of applied research, 6(5), 147-151.
6. Sobirovich, T. B. (2020). The development of democratic society and spiritual renewal in the views of Eastern and Western thinkers. International journal of advanced research and review, 5(10), 60-65.

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШАЛАР ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

SOMONIYLAR DAVLATI: IJTIMOIIY-IQTISODIY HAYOT VA
MADANIY-MA'RIFIY RIVOJLANISH

Hatamov Uchqun

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti (Samarqand kampusi)
2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Somoniylar davlati IX–X asrlarda Markaziy Osiyoda iqtisodiy, siyosiy va madaniy-ma'naviy taraqqiyot markazi sifatida tahlil etiladi. Davlat boshqaruvi va soliq tizimi, dehqonchilik va hunarmandchilikning rivoji, xalqaro savdo aloqalari hamda shaharsozlikdagi yutuqlar ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, Rudakiy, Forobiy, Ibn Sino kabi allomalarning ijodi hamda diniy-ma'naviy hayotdagi o'zgarishlar alohida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Somoniylar davlati, Movarounnahr, ijtimoiy qatlamlar, iqtisodiy tizim, soliq siyosati, savdo aloqalari, shaharsozlik, ilm-fan, adabiyot.

Аннотация: В данной статье рассматривается Сомонидское государство как важный центр экономического, политического и культурно-духовного развития в Средней Азии IX–X веков. Научно анализируются система государственного управления и налогообложения, развитие земледелия и ремесел, международные торговые связи и достижения в градостроительстве. Особое внимание уделено творчеству таких мыслителей, как Рудаки, Фараби, Ибн Сина, а также изменениям в религиозно-духовной жизни общества.

Ключевые слова: Цивилизация Саманидов, Мавераннахр, социальные слои, экономическая система, налоговая политика, торговые связи, градостроительство, наука, литература.

Abstract: This article analyzes the Samanid state as a major center of economic, political, and cultural-spiritual development in Central Asia during the 9th–10th centuries. The study highlights the administrative and taxation systems, the advancement of agriculture and crafts, international trade relations, and achievements in urban planning. Special attention is given to the works of scholars such as Rudaki, Farabi, and Avicenna, as well as the transformations in the religious and spiritual life of society.

Keywords: Samanid civilization, Mawarannahr, social strata, economic system, taxation policy, trade relations, urban planning, cultural and educational renaissance, science, literature.

IX–X asrlar Sharq tarixida o'ziga xos uyg'onish davri sifatida alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, Movarounnahr va Xurosonda hukm surgan Somoniylar davlati nafaqat siyosiy barqarorlik, balki iqtisodiy mustahkamlik va madaniy-ma'naviy taraqqiyotning muhim poydevorini yaratdi. Bu davrda davlat boshqaruvi tartibga solingan soliq siyosati bilan uyg'unlashib, dehqonchilik, hunarmandchilik va xalqaro savdo aloqalarining jadallashuviga xizmat qildi. Natijada Buxoro,

Samarqand, Marv va Nishopur singari yirik shaharlar Sharqning eng yuksak ilmiy va iqtisodiy markazlariga aylandi.

Somoniylar davlati sivilizatsion taraqqiyotida ijtimoiy qatlamlar ham o'zaro uyg'unlikda faoliyat yuritgan. Zodagonlar va dehqonlar iqtisodiy asosni mustahkamlashda, savdogar va hunarmandlar esa shaharlardagi madaniy hayotni jonlantirishda muhim rol o'ynagan. Soliq tizimining adolatli bo'lishi jamiyat qatlamlari o'rtasida ijtimoiy muvozanatni ta'minlagan.

Buxoro amirligi ilm-fan, adabiyot va falsafaning markaziga aylanib, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Rudakiy kabi buyuk siymolarning kamol topishiga zamin yaratdi. Somoniylar homiyligida tashkil etilgan kutubxonalar va madrasalar Sharqdagi "Renessans davri"ning ilk bosqichini belgilab berdi. Shu jihatdan, Somoniylar davri O'rta Osiyo tarixida iqtisodiy mustahkamlik va madaniy-ma'rifiy uyg'unishning yorqin davrlaridan biri sifatida qadrlanadi. Somoniylar davlati IX–X asrlarda Markaziy Osiyoning iqtisodiy va madaniy markaziga aylangan. Bu davrda davlat boshqaruvi qat'iy tartibga solinib, hokimiyat markazlashgan tuzilma asosida faoliyat yuritgan. Moliyaviy resurslarning asosiy qismi Bayt al-mal orqali boshqarilib, jamiyatdagi siyosiy va ijtimoiy muvozanatni ta'minlashga xizmat qilgan. Soliq tizimi turli qatlamlar imkoniyatiga mos ravishda joriy qilingan bo'lib, ayniqsa xiroj va ushr davlat byudjeti uchun eng muhim manba sanalgan. Bu tizim oddiy dehqonning ham, yirik yer egasining ham faoliyatini tartibga solib, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim vosita bo'lib xizmat qildi.

Somoniylar davridagi iqtisodiy hayotning markazida dehqonchilik turardi. Zarafshon vodiysi, Farg'ona va Amudaryo bo'yidagi hududlarda keng ko'lamli sug'orish tizimlari bunyod etilib, yuqori hosildorlikka erishildi. Bu jarayon nafaqat ichki ta'minot, balki tashqi savdo uchun ham muhim asos bo'ldi. Buxoro va Samarqand hunarmandchilik markazlari sifatida mashhur bo'lib, bu yerda gilamchilik, ipakchilik, metall ishlov berish va kulolchilik keng rivojlandi. Narshaxiy guvohlik berishicha, har bir hunar turi uchun alohida bozorlar mavjud bo'lib, bu iqtisodiy tizimning naqadar tartibli bo'lganini ko'rsatadi.

Tashqi savdo aloqalari ham sezilarli darajada kengaydi. Ipak yo'li orqali Somoniylar davlati Xitoy, Hindiston va Vizantiya bilan faol aloqalar o'rnatdi. Ayniqsa, Somoniy kumush dirhamlari xalqaro miqyosda ishonchli pul birligi sifatida tanilib, turli mamlakatlarda muomalada bo'ldi. Bu jarayon Markaziy Osiyoni jahon iqtisodiy tizimining ajralmas qismiga aylantirdi.

Jamiyatning ijtimoiy tarkibi qatlamlarga bo'lingan bo'lsa-da, ular o'zaro bog'liq holda yashashdi. Zodagonlar siyosiy va harbiy kuch sifatida davlat barqarorligini ta'minladi, dehqonlar ishlab chiqarishning asosiy poydevorini yaratdi, savdogar va hunarmandlar esa shahar iqtisodiyotining yuragi bo'ldi. Shaharsozlik ham bu davrda sezilarli yuksaldi: masjidlar, madrasalar, karvonsaroylar va bozorlarning qurilishi iqtisodiy hamda ijtimoiy hayotni jonlantirdi.

Madaniy-ma'rifiy hayotda Somoniylar hukmdorlari ilm-fan va adabiyotga alohida e'tibor qaratdi. Buxoro "Islom qubbasi" sifatida e'tirof etilib, bu yerda boy kutubxonalar faoliyat ko'rsatdi. Ana shu ilmiy muhitda Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Rudakiy, Daqiqiy kabi buyuk mutafakkirlar yetishib chiqdi. Ularning

asarlari nafaqat islom olamida, balki Yevropada ham keng tarqalib, keyingi asrlardagi ilmiy taraqqiyotga katta ta'sir ko'rsatdi. Shu bois Somoniylar davri Sharq uyg'onishining ilk bosqichi sifatida baholanadi. Somoniylar davlati o'z davrida nafaqat iqtisodiy va madaniy markaz, balki siyosiy diplomatiya maydonida ham faol bo'lgan. Arab xalifaligi bilan vassallik aloqalarini rasmiy ravishda saqlagan holda, ular amalda mustaqil siyosat yuritishga erishgan. Somoniy hukmdorlari xalifalardan "amir" unvonini olib, musulmon dunyosida o'z mavqelarini mustahkamlashgan va Markaziy Osiyo hududini siyosiy jihatdan barqaror, iqtisodiy jihatdan esa taraqqiy etgan markaz sifatida ko'rsatishga muvaffaq bo'lganlar. Bu jarayon Somoniylarning nafaqat mintaqaviy, balki xalqaro miqyosdagi nufuzini ham oshirdi.

Davlatning harbiy qudrati e'tiborga molik bo'lib, u yaxshi tashkil etilgan tuzilma asosida shakllangan edi. Lashkarlarda turli qabilalardan yollangan askarlar xizmat qilgan, ular esa doimiy mashg'ulotlar va qat'iy intizom orqali tayyorlangan. Harbiy kuchlarning vazifasi faqatgina tashqi tahdidlardan himoya qilish bilan chegaralanmagan: ular Ipak yo'li orqali o'tuvchi savdo karvonlarining xavfsizligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynagan. Natijada Somoniylar nafaqat o'z manfaatlarini himoya qildi, balki butun mintaqa savdo-sotiq faoliyatining rivojlanishiga ham sharoit yaratdi.

Somoniylar davri diniy-ma'naviy hayotida islom qadriyatlari tobora chuqur ildiz otib, ijtimoiy tuzumning barcha qatlamlariga singib bordi. Masjid va madrasalar faqatgina diniy ta'lim beruvchi maskan emas, balki ilm-fan markazlari sifatida ham faoliyat yuritgan. Shariat qoidalariga asoslangan ijtimoiy hayot jamiyatda axloqiy me'yorlar, tartib-intizom va adolat tamoyillarini mustahkamladi. Shu bilan birga, qadimgi mahalliy an'ana va urf-odatlar ham yo'qolib ketmadi, balki islomiy qadriyatlar bilan uyg'unlashib, o'ziga xos madaniy sintezni yuzaga keltirdi.

Adabiy hayotda Rudakiy kabi shoirlar saroy adabiyotining asoschilaridan bo'lib, fors-tojik adabiy tilining shakllanishiga ulkan hissa qo'shdilar. Bu jarayon keyingi o'zbek, tojik va boshqa xalqlarning adabiy madaniyatida chuqur iz qoldirdi. Tarixiy manbalarda Somoniylar davrida qo'lyozma kitoblarni ko'paytirish va tarqatish keng yo'lga qo'yilgani ta'kidlanadi. Bu esa ilm-ma'rifatning keng qatlamlarga tarqalishini ta'minlab, o'z davri uchun bilimlar almashinuvining ilg'or tizimini yaratdi. Shaharsozlik sohasida ham Somoniylar davri yuksak bosqichga ko'tarilgan. Arxeologik topilmalar Buxoro va Samarqandda murakkab infratuzilma mavjud bo'lganini ko'rsatadi: bozorlar, karvonsaroilar, hammomlar, ustaxonalar va madrasa-mahalla tizimi shahar hayotini bir butun tizim sifatida boshqarishga imkon bergan. Shaharlarni o'rab turgan mudofaa devorlari, darvozalar va kuzatuv minoralari tashqi xavfsizlikni ta'minlagan, ichki tartib esa qat'iy nazorat ostida bo'lgan. Bunday shaharsozlik modeli Somoniylarning siyosiy barqarorlik va ijtimoiy nazoratni birlashtirganini ko'rsatadi.

Somoniylar davlati IX–X asrlarda Markaziy Osiyoda shakllangan eng yirik siyosiy va madaniy markazlardan biri sifatida tarixda chuqur iz qoldirdi. Ularning adolatli soliq siyosati, rivojlangan dehqonchilik va hunarmandchilik, xalqaro savdo aloqalari davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minladi. Harbiy qudrat savdo yo'llarining xavfsizligini kafolatlab, Somoniylarning xalqaro mavqeini

mustahkamladi. Diniy-ma'naviy hayotda islom qadriyatlari jamiyatning barcha qatlamlariga singdirilib, madrasalar va masjidlar ilmiy markazlarga aylangan. Adabiyot va ilm-fan rivojida Rudakiy, Forobiy, Ibn Sino kabi allomalar kamol topib, nafaqat Sharq, balki jahon sivilizatsiyasiga ulkan ta'sir ko'rsatdilar. Shaharsozlikdagi taraqqiyot esa iqtisodiy va ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash bilan birga, madaniy-ma'rifiy yuksalish uchun qulay sharoit yaratdi.

Tarixchilarning guvohliklariga ko'ra, Somoniylar davlati Sharq uyg'onishining dastlabki poydevorini yaratgan bo'lib, keyingi sulolalar-Qoraxoniylar, Saljuqiylar va Temuriylar uchun ibrat maktabi bo'lib xizmat qildi. Demak, Somoniylar sivilizatsiyasi iqtisodiy, siyosiy va madaniy-ma'naviy omillarning uyg'unlashgan holda rivojlanishini ta'minlab, Markaziy Osiyo tarixida yangi davrni boshlab bergan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Narshaxiy, Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far. *Tarixi Buxoro*. –T: Fan, 1966.
2. At-Tabariy, Muhammad ibn Jarir. *Tarix ar-rusul va-l-muluk*. – Qohira, 1962.
3. Bartold, V.V. *Turkiston mongol istilosigacha*. – Toshkent: O'zbekiston, 1993.
4. Frye, R. N. *The Golden Age of Persia: The Arabs in the East*. – London: Weidenfeld & Nicolson, 1975.
5. Ahmedov, B. *O'zbekiston tarixi manbalari*. – Toshkent: Universitet, 1991.
6. Boltaboev, H., Rahimov, S. *O'zbek davlatchiligi tarixi*. – Toshkent: Sharq, 2001.
7. Karimov, N. *Somoniylar davlati va uning madaniy merosi*. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.

СОЦИОЛОГИЯ ВА ПОЛИТОЛОГИЯНИНГ ЖАМИЯТИМИЗДА
ТУТГАН ЎРНИ

“KATTA MARKAZIY OSIYO” DASTURI VA “YANGI IPAK YO‘LI”
STRATEGIYASI (AQSH)

Islomova Dilduza Rustam qizi,
O‘zbekiston Milliy axborot agentligi tarjimoni,
Toshkent, O‘zbekiston.
6115550@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada AQSh tashqi siyosatining Markaziy Osiyo mintaqasiga qaratilgan ikki muhim tashabbusi - “Katta Markaziy Osiyo” dasturi va “Yangi Ipak yo‘li” strategiyasi tahlil qilinadi. Ularning shakllanish omillari, asosiy maqsadlari hamda mintaqaviy xavfsizlik va iqtisodiy taraqqiyotga ta’siri ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, bu tashabbuslarning xalqaro geosiyosiy raqobatda tutgan o‘rni va ularning amalga oshirilishidagi cheklovlar baholanadi.

Kalit so‘zlar: AQSh tashqi siyosati, Katta Markaziy Osiyo, Yangi Ipak yo‘li, geosiyosat, xavfsizlik, iqtisodiy diplomatiya, Markaziy Osiyo.

Аннотация

В данной статье рассматриваются два ключевых инициативы внешней политики США в Центральной Азии - программа «Большая Центральная Азия» и стратегия «Новый шелковый путь». Анализируются причины их возникновения, основные цели, а также влияние на региональную безопасность и экономическое развитие. Особое внимание уделено роли этих инициатив в международном геополитическом соперничестве и ограничениям в их реализации.

Ключевые слова

Внешняя политика США, Большая Центральная Азия, Новый шелковый путь, геополитика, безопасность, экономическая дипломатия, Центральная Азия.

Abstract

This article examines two major U.S. foreign policy initiatives in Central Asia - the “Greater Central Asia” program and the “New Silk Road” strategy. It analyzes the factors behind their emergence, their main objectives, and their impact on regional security and economic development. Particular attention is given to their role in global geopolitical competition and the limitations of their implementation.

Keywords

U.S. foreign policy, Greater Central Asia, New Silk Road, geopolitics, security, economic diplomacy, Central Asia.

Markaziy Osiyo bugungi kunda global geosiyosiy raqobat maydonlaridan biri bo‘lib qolmoqda. AQShning ushbu mintaqaga nisbatan tashqi siyosati ham ikki muhim tashabbus orqali namoyon bo‘ladi. Birinchisi - 2005 - yilda ilgari surilgan “Katta

Markaziy Osiyo” dasturi bo‘lib, u Afg‘onistonni Markaziy Osiyo davlatlari bilan birlashtirish, uni yakkalangan holatdan chiqarib, mintaqaviy iqtisodiy, ijtimoiy va xavfsizlik tizimiga integratsiya qilishni ko‘zlagan edi [1]. Mazkur tashabbusda AQSh Afg‘onistonni beqarorlik manbai emas, balki mintaqaviy rivojlanishning faol ishtirokchisiga aylantirishni maqsad qilgan. Bu borada xavfsizlikni mustahkamlash, terrorizmga qarshi kurash, ta’lim va transport-kommunikatsiya loyihalarini rivojlantirish asosiy vazifa sifatida ilgari surilgan [2].

Ikkinchi tashabbus - 2011- yilda Davlat kotibi Xilari Klinton tomonidan taqdim etilgan “Yangi Ipak yo‘li” strategiyasi bo‘lib, u Markaziy Osiyo davlatlarini Janubiy Osiyo va global iqtisodiy makon bilan bog‘lashni ko‘zlagan [3]. Ushbu strategiyaning markazida transport-logistika loyihalari, energetika tarmoqlarini rivojlantirish, transchegaraviy savdoni rag‘batlantirish va yangi bozorlar ochish masalalari joy olgan edi. AQSh diplomatiyasi bu orqali mintaqada iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish va o‘zining geoiqtisodiy ta’sirini mustahkamlashni rejalashtirdi [4].

Har ikkala tashabbusning ortida AQShning uch asosiy strategik maqsadi mujassam edi. Birinchidan, energetika resurslariga kengroq kirish imkoniyatini yaratish. Ikkinchidan, Afg‘oniston va butun mintaqada xavfsizlik muammolarini yumshatish orqali o‘zining global xavfsizlik strategiyasini ilgari surish. Uchinchidan, Rossiya va Xitoy ta’sirini muvozanatlashtirish orqali mintaqada geosiyosiy raqobatda ustunlikni qo‘lga kiritish [5]. Biroq bu tashabbuslarning amalga oshirilishiga qator to‘siqlar ham uchradi. Eng avvalo, Afg‘onistondagi beqaror siyosiy vaziyat, Rossiya va Xitoyning kuchli iqtisodiy-siyosiy bosimi, shuningdek, Markaziy Osiyo davlatlarining ehtiyotkor tashqi siyosat yuritishi AQSh strategiyalarining samaradorligini sezilarli darajada pasaytirdi [6].

Shunga qaramay, “Katta Markaziy Osiyo” dasturi va “Yangi Ipak yo‘li” strategiyasi Markaziy Osiyo davlatlari uchun muhim tajriba bo‘lib xizmat qildi. Bu tashabbuslar orqali ular ko‘p tomonlama diplomatiya olib borish, muqobil iqtisodiy hamkorlik loyihalarini muhokama qilish va global kuchlarning manfaatlarini o‘z milliy rivojlanish strategiyalariga moslashtirish imkoniga ega bo‘ldilar. Shu bois, AQSh tashabbuslari to‘liq amalga oshmagan bo‘lsa-da, ular mintaqaga uchun tashqi siyosiy manevrlar maydonini kengaytirdi [7].

Xulosa qilib aytganda, AQShning “Katta Markaziy Osiyo” dasturi va “Yangi Ipak yo‘li” strategiyasi mintaqaning geosiyosiy arxitekturasida o‘ziga xos iz qoldirdi [8]. Bu tashabbuslar orqali AQSh Markaziy Osiyoda o‘z ta’sirini kuchaytirishga intildi, biroq mavjud sharoitlar ularning to‘liq amalga oshishiga imkon bermadi. Shunga qaramay, ushbu tashabbuslar bugungi kunda ham Markaziy Osiyoning tashqi siyosiy muvozanatini shakllantirishda muhim tarixiy tajriba sifatida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Starr, S. Frederick. *A Greater Central Asia Partnership for Afghanistan and Its Neighbors*. Silk Road Paper, Central Asia - Caucasus Institute, 2005.

2. Blank, Stephen. "The Greater Central Asia Partnership: Afghanistan and Its Neighbors." *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 4, No. 3, 2006. P -87-98.
3. Clinton, Hillary. *Remarks on India and the New Silk Road*. U.S. Department of State, Chennai, July 20, 2011. P-125-136.
4. Cooley, Alexander. *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford University Press, 2012.
5. Laruelle, Marlène. "The U.S. New Silk Road: An Old Pattern in Regional Cooperation?" *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 53, No. 6, 2012. P - 45-63.
6. Pannier, Bruce. "What Happened to Washington's New Silk Road?" *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 2015.
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/aqshning-markaziy-osiyoga-tashqi-siyosati/viewer>.
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/aqshning-markaziy-osiyoga-tashqi-siyosati/viewer>.

MARKAZIY OSIYODA MINTAQAVIY INTEGRATSIYA JARAYONI GEOSIYOSAT KONTEKSTIDA

Islomova Dilfuza Rustam qizi,

O'zbekiston Milliy axborot agentligi tarjimoni,

Toshkent, O'zbekiston.

6115550@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Markaziy Osiyoda mintaqaviy integratsiya jarayoni geosiyosiy omillar kontekstida tahlil qilinadi. Mustaqillikdan keyingi davrda mintqa davlatlari o'rtasidagi hamkorlik, tashqi kuchlarning (Rossiya, Xitoy, AQSh) manfaatlari va ularning integratsiya jarayoniga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, oxirgi yillarda mintqa mamlakatlarining mustaqil tashabbuslari hamda maslahat uchrashuvlari asosida shakllanayotgan yangi integratsiya modeli ilmiy jihatdan baholanadi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, mintaqaviy integratsiya, geosiyosat, tashqi kuchlar, hamkorlik, xavfsizlik, iqtisodiy diplomatiya.

Аннотация

В статье рассматривается процесс региональной интеграции в Центральной Азии в контексте геополитических факторов. Анализируются сотрудничество между государствами региона после обретения независимости, интересы внешних актёров (России, Китая, США) и их влияние на интеграционные процессы. Особое внимание уделяется новым инициативам стран региона и формированию институционализированный механизмов сотрудничества в последние годы.

Ключевые слова

Центральная Азия, региональная интеграция, геополитика, внешние силы, сотрудничество, безопасность, экономическая дипломатия.

Abstract

This article analyzes the process of regional integration in Central Asia within the context of geopolitics. It examines post-independence cooperation among regional states, the interests of external actors (Russia, China, the United States), and their impact on integration dynamics. Particular attention is given to recent regional initiatives and the emerging institutional mechanisms of cooperation that reflect the growing independence of Central Asian diplomacy.

Keywords

Central Asia, regional integration, geopolitics, external powers, cooperation, security, economic diplomacy.

Markaziy Osiyo mintaqasi tarixan geosiyosiy chorrahada joylashgan bo'lib, bugungi kunda ham global kuchlar manfaatlari kesishadigan hudud sifatida dolzarbligini

saqlab qolmoqda. Mustaqillikdan keyingi davrda mintaqaviy integratsiya jarayonlari turli shakllarda namoyon bo'ldi: siyosiy-diplomatik hamkorlik, iqtisodiy birlashuv, xavfsizlik sohasidagi muloqotlar va transport-logistika loyihalari. Shu bilan birga, ushbu jarayonlar ko'pincha tashqi geosiyosiy kuchlarning manfaatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular mintaqaviy integratsiyaning dinamikasiga bevosita ta'sir ko'rsatib kelmoqda [1].

Markaziy Osiyo davlatlari dastlab mustaqillikka erishganidan so'ng, milliy suverenitetni mustahkamlash va tashqi xavflardan himoya qilishni asosiy vazifa sifatida ko'rdi. Shu bois 1990-yillarda mintaqaviy integratsiya jarayonlari sust kechdi. Biroq, 2000-yillarga kelib energetika resurslari, suv-energetika masalalari va transport yo'laklarini rivojlantirish zaruriyati mintaqamamlakatlarini ko'proq hamkorlik qilishga undadi [2]. Ayniqsa, O'zbekiston tashabbuslari so'nggi yillarda Markaziy Osiyo integratsiyasiga yangi sur'at berdi.

Geosiyosat kontekstida Markaziy Osiyo uch asosiy tashqi kuch - Rossiya, Xitoy va AQSh o'rtasida muvozanat markaziga aylangan. Rossiya "Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi" orqali iqtisodiy integratsiya modelini ilgari surmoqda [3]. Xitoy esa "Bir kamar, bir yo'l" tashabbusi orqali transport-logistika va savdo yo'laklarini rivojlantirish orqali mintaqaviy integratsiyaga ta'sir qilmoqda [4]. AQSh esa "Katta Markaziy Osiyo" va "Yangi Ipak yo'li" tashabbuslari orqali iqtisodiy va xavfsizlik integratsiyasini qo'llab-quvvatlashga harakat qildi [5].

Mintaqaviy integratsiyaning muhim xususiyati shundaki, u ko'p hollarda tashqi kuchlar tomonidan tashabbus qilingan loyihalar orqali amalga oshirilmoqda. Bu esa Markaziy Osiyo davlatlari uchun imkoniyatlar bilan birga xavflarni ham yuzaga keltiradi [6]. Bir tomondan, xalqaro transport yo'laklari, energetika tarmoqlari va savdo hududlari mintaqaiqtisodiyoti uchun muhim o'sish imkoniyatlarini yaratadi. Boshqa tomondan, tashqi kuchlar o'rtasidagi geosiyosiy raqobat mintaqaviy integratsiya jarayonining mustaqil va barqaror rivojlanishini murakkablashtiradi [7]. So'nggi yillarda esa mintaqadavlatlari o'zaro hamkorlikni mustaqil ravishda rivojlantirishga intilmoqda. Xususan, "Markaziy Osiyo davlatlari maslahat uchrashuvlari" (2018 - yildan boshlab) mintaqaviy integratsiyaning yangi institutsional shakliga aylandi [8]. Ushbu uchrashuvlar mintaqamamlakatlariga tashqi kuchlardan mustaqil ravishda o'zaro manfaatli qarorlar qabul qilish imkonini bermoqda [9].

Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyoda mintaqaviy integratsiya jarayoni geosiyosat kontekstida tashqi kuchlarning ta'siri ostida shakllanmoqda. Shu bilan birga, oxirgi yillarda mintaqadavlatlarining o'z tashabbuslari va mustaqil diplomatiyasi integratsiya jarayoniga yangi mazmun bag'ishlamoqda. Bu esa kelgusida Markaziy Osiyo integratsiyasini mintaqa ichki ehtiyojlari va tashqi geosiyosiy sharoitlari uyg'unligida rivojlanishini taqozo etadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Allison, R. (2008). Virtual regionalism, regional structures and regime security in Central Asia. *Central Asian Survey*, 27(2). P – 185 - 202.

2. Starr, S. Frederick. *A Greater Central Asia Partnership for Afghanistan and Its Neighbors*. Silk Road Paper, Central Asia-Caucasus Institute, 2005.
3. Laruelle, M., & Peyrouse, S. (2012). *The Chinese Question in Central Asia: Domestic Order, Social Change, and the Chinese Factor*. London: Hurst.
4. Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford University Press.
5. Kassenova, N. (2012). Kazakhstan and Eurasian Economic Integration: Quick Start, Mixed Results and Uncertain Future. *Russian Analytical Digest*, No. P-112.
6. Rolland, N. (2017). *China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*. National Bureau of Asian Research.
7. Kassenova, N. (2019). Regionalism in Central Asia: Between Cooperation and Competition. *Carnegie Endowment for International Peace*.
8. <https://www.amerikaovozi.com/a/central-asia-geopolitical-games/3081669.html>
9. <https://kun.uz/news/2023/08/25/xitoyning-yumshoq-kuchi-va-uning-markaziy-osiyo-davlatlariga-tasiri-ekspertlar-bilan-suhbat>

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

ЕКОЛОГИК МУАММОЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШДАГИ ТИЛНИНГ
АҲАМИЯТИНИ БАҲОЛАШ

Gulyamova Zeboxon Baxtiyor qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

magistratura bitiruvchisi

zebokhon.nozimova@mail.ru

Annotatsiya: Bugungi kundagi jadal rivojlanib borayotgan ilm sohasi bu ekologiya sanaladi. Ushbu maqolada ekologiya fanining mohiyati, inson faoliyatining tabiatga ko'rsatgan ta'siri hamda ekologik terminlarning shakllanish va rivojlanish jarayoni yoritiladi. Xitoy tili orqali ekologik muammolarning ifodalanishini va tilning ekologik ongini shakllantirishdagi muhimligini tahlil qilinadi. **Ekologik muammolar tili rivojlanishiga ta'sir qiladi.** Maqola ekologiya fanining ko'p tarmoqli xarakterini, atamalarni me'yorlashtirishdagi dolzarb masalalarni va bu jarayonning xalqaro hamkorlikdagi ahamiyatini ochib beradi. **Til orqali ekologik bilimlarni targ'ib qilish va yangi atamalarni joriy etish orqali aholini xabardor qilish, muammolarga yechim izlash masalari ko'rib chiqiladi.**

Kalit so'z va so'z birikmalari: terminologiya, termin, ekologiya, ekologik terminlar tuzulishi, lingvistik komponentlar, Xuangxe, Yangtzi, yashil hayot.

Ekologiya – inson hayoti va tabiiy muhit o'rtasidagi muvozanatni o'rganuvchi fan bo'lib, bugungi kunda global miqyosda jiddiy e'tibor talab qilmoqda. Iqlim o'zgarishi, suv va havoning ifloslanishi, o'rmonlarning yo'qolishi kabi muammolar nafaqat atrof-muhitga, balki inson jamiyatining madaniy va ijtimoiy jihatlariga, shu jumladan tilga ham ta'sir qilmoqda. Til – jamiyatning o'ziga xos qarashlari va qadimiy bilimlarini aks ettiruvchi vosita sifatida ekologik muammolar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu maqola O'zbekistondagi ekologik muammolarni va ularning til orqali ifodalanishi bilan bog'liq jihatlarini ko'rib chiqadi, shu bilan birga bu aloqani chuqurroq tushunishga yordam beradi.

O'zbekistondagi asosiy ekologik muammolar orasida Orol dengizining qurib ketishi, suv resurslarining kamayishi va shaharlarda havoning ifloslanishi bor. Orol dengizi 1960-yillardan boshlab suv manbalari noto'g'ri boshqarilishi natijasida deyarli yo'q bo'lib ketdi, bu esa mahalliy aholining hayot tarziga katta ta'sir ko'rsatdi. Suv tanqisligi fermerlikda va ichimlik suvi ta'minotida muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu bilan birga, Toshkent va boshqa yirik shaharlardagi sanoat korxonalaridan chiqadigan chiqindilar havoni ifloslantirib, sog'liqqa tahlikani oshiradi.

Til ekologik muammolarni ifodalash va ularni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek tilida tabiat bilan bog'liq ko'p so'zlar va iboralar mavjud bo'lib, ular an'anaviy ekologik bilimlarni aks ettiradi. "Sersuv daryo" yoki "Yashil dala"

kabi iboralar tabiatning boyligini ulug'laydi, lekin Orol dengizining qurishi kabi voqealar bu so'zlarning dolzarblikini pasaytirmoqda. Mahalliy aholining tilida "Chol bo'lib qoldi" kabi ifodalar ekologik o'zgarishlarni qayg'u bilan ifodalaydi. Shu bilan birga, ilmiy tilda ekologik muammolarni muhokama qilish uchun yangi atamalar kiritilmoqda, masalan, "ekologik barqarorlik" yoki "iqlim o'zgarishi", bu esa jamiyatni muammoga jalb qilishga yordam beradi.

Ekologik muammolar tili rivojlanishiga ta'sir qiladi. Aral dengizi atrofidagi hududlarda yashovchi xalqlar o'z tilida suv bilan bog'liq so'zlarning ma'nolari o'zgarganini sezishadi. Masalan, "daryo" so'zi avvalgi boylikni anglatgan bo'lsa, endi u yo'qolgan narsani eslatib turadi. Bu holat tilning madaniy xotirasini yo'qotish xavfini keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, globalizatsiya natijasida ingliz tilidan olingan "climate change" kabi atamalar o'zbek tiliga ham kirib, ekologik savodxonlikni oshirishga yordam bermoqda. Xitoyda ekologik muammolar, ayniqsa, sanoat rivojlanishi va urbanizatsiya natijasida kuchayib bordi. Masalan, Pekin va Shannhay kabi shaharlarda zaharli zarralari keltirib chiqaradigan havoning ifloslanishi aholining sog'lig'iga tahlikani oshiradi. Suv resurslarida esa Xuangxe va Yangszi daryolari atrofida ifloslanish kuzatilmoqda, bu esa suv tanqisligiga olib keldi. Shu bilan birga, o'rmonlarning kesilishi va cho'llash jarayonlari, ayniqsa Gobi cho'li yaqinidagi hududlarda jiddiy muammo hisoblanadi.

Xitoy tili ekologik muammolarni ifodalashda boy lug'atga ega. Masalan, "生态环境" (shengtai huanjing, ekologik muhit) atamasi tabiatni muhofaza qilishni anglatadi va so'nggi yillarda davlat siyosatida keng qo'llaniladi. "污染" (wuran, ifloslanish) so'zi esa havoda, suvda va tuproqda yuzaga kelgan muammolarni ifodalaydi. An'anaviy Xitoy madaniyatida "天人合一" (tianren heyi, osmon va inson birdamligi) iborasi tabiat bilan uyg'unlikni ta'kidlaydi, lekin zamonaviy ekologik muammolar bu tushunchani qayta ko'rib chiqishga majbur qilmoqda. Xitoy tilida yangi atamalar, masalan, "气候变化" (qihou bianhua, iqlim o'zgarishi), global muammolarni targ'ib qilish uchun joriy qilingan.

Ekologik muammolar Xitoy tilining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Masalan, Pekin atrofidagi havoning ifloslanishi natijasida "雾霾" (wumai, tuman va tutun aralashmasi) kabi so'zlar kundalik nutqda keng tarqaldi. Bu atama avvalgi xitoy lug'atida kam uchragan, lekin hozirgi ekologik vaziyat uni zarur qildi. Shu bilan birga, davlat tomonidan ekologik ta'lim kampaniyalari orqali "绿色生活" (lüse shenghuo, yashil hayot) kabi iboralar targ'ib qilinib, aholini atrof-muhitni asrashga undaydi. Xitoy tilidagi bunday o'zgarishlar ekologik ongni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Ekologik muammolar va til o'rtasidagi bog'liqlik jamiyatning atrof-muhitni saqlashdagi mas'uliyatini anglashda muhim o'rin tutadi. Til orqali ekologik bilimlarni targ'ib qilish va yangi atamalarni joriy etish orqali aholini xabardor qilish mumkin. Kelajakda mahalliy tillarda ekologik ta'lim dasturlari ishlab chiqarish va tabiatni muhofaza qilishga oid kompaniyalarni yuritish muhimdir. O'zbekiston kabi mamlakatlarda tabiiy resurslarni asrash uchun tilni madaniy vosita sifatida ishlatish katta imkoniyatlar ochadi. Har bir inson o'z tilida atrof-muhitni sevishni o'rgansa, bu muammolarni hal qilishda katta qadam bo'lardi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 现代汉语词典范明贤等编。北京外语教学与研究出版社, 2002.
2. 生态学名词/全国科学技术名词审定委员会审定. 一北京: 科学出版社, 2007.
3. Gazinazarova I. "Ekologik xavfsizlik" o'quv qo'llanma, Toshkent, 2009.
4. Очиров О.Р. Терминология современного китайского языка.- Москва:Наука, 2012.- 400с.
5. <https://baike.baidu.com>

AUTOBIOGRAPHICAL MOTIVES AND SOCIAL MOTIVES IN THE STORIES OF EVELYN WAUGH AND ABDULLA KAKHAR

Mukadas Ikromovna MURODOVA

Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD)

University of Navoi Innovations

Navoi, Uzbekistan

Annotation: Motif - a stable semiotic unit that can be repeated within the work of one author, as well as in the context of all world literature, performs an important literary and aesthetic function at the semantic level of the work. It helps to develop the plot of the work, that is, creates coherence between various events and characters. Motif, as a unit of artistic semantics, allows for a direct understanding of the semantic structure of the work. According to its artistic nature, it is classified into such types as traditional motif, motif-situation, speech-motif, motif-characteristic, stable motif, variable motif, motif-action, image-motif, message-motif, auxiliary motif, active motif, passive motif. A.N. Veselovsky, A.L. Bem, O.M. Freydenberg, I.V. Silantiyev conducted fruitful research on the semantic diffusion, shell, connection and interpretation of motives.

Key words: motif, literary criticism, autobiographical motives and social motives, psychological motives, religious motives.

In literary criticism, there are types of motives based on their content: natural motives (forest, river, mountains, flowers), social motives (class differences, political conflicts, social inequalities), psychological motives (the inner world of characters, their feelings, internal conflicts), religious motives (religious beliefs, symbols and rituals), historical motives (historical events, periods and characters), and love motives (passion, romance, betrayal) [1].

In the stories of Evelyn Waugh and Abdullah Kakhar occurring autobiographical [2] and social motives that give rise to satire are analyzed. The first source on the theoretical and conceptual aspects of the motive was created by A.N. Veselovsky. According to him, the motive is a formula that arose in the form of a figurative answer to the mysterious questions of nature in the centuries when humanity existed as a primitive society [3].

A. Ahmedova, in her article “Characteristics of the Epic Motif,” outlines the characteristics of the epic motif as follows: 1) possessing a certain stability; 2) repetition; 3) half-preparedness, incompleteness; 4) plot creation; 5) imagery; 6) symbolism (referring to the essence); 7) variation (variance, BM Gasparov); 8) aesthetic significance; and 9) semantic integrity [4]. In satirical stories, the symbolism, (reference to the essence), aesthetic significance, and plot-building properties of motives take precedence. Both authors used motives effectively in accordance with their creative purpose.

The term “motif” is defined in the “Literary Dictionary” as follows: Motive (Latin: moveo, – I move) is a term borrowed from musicology. A musical motif is the smallest unit of a work’s form, and the work develops on the basis of its exact repetition (as well as the change or introduction of contrasting motives). The scientist uses the term motif in literature in various forms, emphasizing its use, noting that this motif is found in random works in the following forms: a) plot scheme (for example, a stepmother’s humiliation of an orphan girl); b) any object (mirror, amulet); c) situation (dream, conversation with ghosts); d) image (wise minister, friend, rival)[5]. Both stories use motives such as falling into an awkward situation due to ignorance (motive-action), impossibility, betrayal, and stolen hope (motive-situation).

Evelyn Waugh and Abdullah Kakhar in their stories made effective use of autobiographical motives. Social motives are associated with the depiction of social phenomena and problems. They are used to analyze and criticize society, as well as to reveal the internal conflicts of characters. Through the autobiographical motif, the author usually consistently describes his life, in which the desire to understand the social life in which the writer lived as a whole becomes an important characteristic. Autobiography borders on similar genres in many ways: biography, memoirs, diaries. Autobiographical motives are manifested in the choice of the hero of the work, in the psychological analysis of his inner world, that is, when the author's biography is used as a basis for this. Considering autobiography as the basis of creativity is a subjective phenomenon. However, the choice of topic and the expression of autobiographical motives to describe reality are based on the description of objective conditions: early orphanhood, participation in the war, unsuccessful relationships with relatives–All this creates a tragic picture of reality. Thus, the requirement for a reliable depiction of reality and the depiction of his childhood, adolescence, and life path in general give realism and truthfulness to the events of the work [6]. As a result, writers have achieved increased drama in the depiction of events, vivid depiction of characters. Autobiographical motives allow the authors to imagine the story as if the event were happening right there in front of the reader's eyes. It becomes clear that the basis of this type of motives is real life, generalized life scenes. In stories created on the basis of autobiographical information, life events are typicalized, in other words, generalized, born as a product of the writer's imagination, fantasy, and imagination.

As we read Evelyn Waugh's stories "Love in Decline," "The Equilibrium," and "The Man Who Liked Dickens," what is the reason for the characters' despair? When we looked at what or who caused this feeling, we focused on the following factors:

- 1) Studying the life and work of Evelyn Waugh. Analyzing the writer's childhood and the influence of this period on the creative psyche through the writer's diary;
- 2) approaching the social problems depicted in the stories precisely on the basis of the writer's autobiography;

3) Identify the factors - details, people, events - that cause the characters' despair while reading the stories "Love in the Slump", "The Balance", and "The Man Who Liked Dickens";

4) To analyze male psychology through the characters of Tom, Adam, and Henty and determine whether the stolen hopes in them are in line with the spirit of the times.

Evelyn Waugh and Abdullah Kakhar are outstanding satirical writers of their time. They worked almost at the same time, creating unique literary masterpieces. The sharpness of the spiritual influence of satire is clearly visible in the work of both writers. Although the works and creativity of these writers have been studied to a certain extent over the past period, their national and universal factors, moral-philosophical, educational-didactic, artistic features have not been comparatively studied on the basis of a scientific-theoretical system.

References:

1. Motiv v hudozhestvennom proizvedenii: klyuchevye elements i ix role v sozdanii sujeta//<https://nauchniestati.ru/spravka/motiv-v-hudozhestvennom-proizvedenii/>
2. Im E.I. Autobiograficheskie motify v tvorchestve V. P. Astafeva: 60-e-70-e gody: autoref. dis. ... candy. philol.nauk. - Moscow, 1999. - 26 p.; Titova A.V. Satire John Rochester: mirovospriyatie libertina: autoref. dis. ... candy. Philol. science - Moscow, 2015. - 18 p.
3. Veselovsky A.N. Historical poetics. — M.: Vysshaya shkola, 1940. — 305 c.
4. Akhmedova A. Features of the epic motif // Scientific and methodological electronic journal "Foreign languages in Uzbekistan". — No. 3/2019. — B.217.
5. Kuronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Dictionary of Literary Studies. — T.: Akademnashr, 2013. — P.152.
6. Im E.I. Autobiograficheskie motify v tvorchestve V. P. Astafeva: 60-e-70-e gody: autoref. dis. ... candy. philol.nauk. - Moscow, 1999. - 26 p.
7. Kakhar A. From life events to artistic texture. Autobiography of our literature. — T.; Gafur G'ulom Literature and Art Publishing House, 1973. — B 214.
8. Vo I. Nasmeshnik. Perevodchik: Minushin V.G. - M.: Vagrius, 2005. - 384 c.
9. Bradbury M. Portrait of a goddess // Ivlin Vo Nasmeshnik. / Per. English V. Minushin. - M.: Vagrius, 2005. - S. 5–18.

TIBBIY VA ILMIY TERMINOLOGIYA TARAQQIYOTIDA LOTIN TILINING TUTGAN O'RNI

Raximbayeva Shodiya Batirovna

Urganch RANCH texnologiya

Universiteti o'qituvchisi

E.mail:shodiya.91@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada lotin tilining xalqaro ilmiy va tibbiy terminologiyaning shakllanishi hamda rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, lotincha atamalarning morfologik xususiyatlari, ularning xalqaro miqyosda tushunarli bo'lishi hamda o'zbek tilidagi moslashuvi muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari lotin tilining ilmiy tafakkur va terminshunoslikdagi o'rnini aniqlash, tibbiy va ilmiy tarjimalarda uning ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Lotin tili, ilmiy terminologiya, tibbiy terminologiya, xalqaro til, morfologiya, terminshunoslik, tarjima.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение латинского языка в формировании и развитии международной научной и медицинской терминологии. Особое внимание уделяется историко-этимологическим корням латинских терминов, их морфологическим особенностям и значению для точного и устойчивого выражения научных понятий. Также рассматривается международная понятность латинских терминов, их адаптация в различные национальные языки, включая узбекский, и особенности их применения в переводах. Результаты исследования направлены на выявление стабильного места латинского языка в научном мышлении, терминоведении и медицинском переводе.

Ключевые слова: латинский язык, научная терминология, медицинская терминология, международный язык, морфологическая модель, терминоведение, перевод.

Abstract: This article analyzes the role and significance of the Latin language in the formation and development of international scientific and medical terminology. Particular attention is given to the historical and etymological roots of Latin terms, their morphological features, and their importance for the precise and stable expression of scientific concepts. The article also discusses the international comprehensibility of Latin terms, their adaptation into various national languages, including Uzbek, and their application in translation. The findings aim to determine the enduring role of Latin in scientific thought, terminology studies, and medical translation.

Keywords: Latin language, scientific terminology, medical terminology, international language, morphological model, terminology studies, translation.

Lotin tili Rim imperiyasi davrida rasmiy til sifatida tarqalgan bo'lsa-da, ayni paytda ilm-fan va ayniqsa tibbiyotda universal ilmiy tilga aylangan. Lotin tili an'anaviy tarzda o'z qo'llanilishini topgan fan, shubhasiz, tibbiyotdir. O'rta asrlarning

oxirigacha lotin tili ilmiy til sifatida asosiy o'rinda bo'lib kelgan. Lotin tili Rim imperiyasining rasmiy tili bo'lib, o'rta asrlar va Uyg'onish davrida Yevropada ilmfan, tibbiyot, ma'muriyat va diniy sohalarda keng qo'llangan. Shu sababli, turli hududlardan bo'lgan olimlar va shifokorlar uchun umumiy aloqa vositasi bo'lib xizmat qilgan. Nima uchun lotin tili tibbiyotda saqlanib qoldi yoki tibbiyot tili sifatida haligacha saqlanib qolmoqda. Tibbiyot terminlari tizimi bir necha ming yillik taraqqiyot natijasidir. Bu tizimda lotincha va yunoncha ildizlar zamonaviy ilmfan taraqqiyotini ifodalovchi model sifatida saqlanib qolgan.

Lotin tili *o'zgarishsiz va barqaror til*, yani lotin hozirda "o'lik til" hisoblanadi, ya'ni u endi kundalik muloqotda ishlatilmaydi va tez-tez o'zgarib turmaydi. Bu esa tibbiy atamalar va ilmiy tushunchalarning asrlar davomida o'z ma'nosini yo'qotmasdan saqlanishini ta'minlaydi.

Tizimli so'z yasash imkoniyati, lotin tilida prefikslar, suffikslar va so'z birikmalari orqali murakkab tibbiy tushunchalarni aniq va bir xil shaklda ifodalash mumkin. Bu esa xalqaro tibbiy terminologiyani o'rganish va qo'llashni osonlashtiradi.

Xalqaro tushunarlilik, ko'pgina zamonaviy tillarda lotin tilidan olingan tibbiy atamalar mavjud bo'lib, ular tibbiyot sohasidagi xalqaro muloqotni soddalashtiradi. Farmakologiya va diagnostika sohasida ham lotincha nomlar chalkashliklarning oldini oladi.

An'anaviy ahamiyat, ko'plab mashhur tibbiy asarlar (masalan, Hippokrat, Galen, Ibn Sino) lotin tilida yozilgan yoki lotin tiliga tarjima qilingan. Shu sababli lotin tili tibbiyot fanining asosiy poydevori hisoblanadi.

Global standartlashtirish, Lotin tilining neytral va madaniy bog'liqligi yo'qligi uni kasalliklar, simptomlar va davolash usullarini bir xilda nomlash uchun qulay qiladi. Bu esa xalqaro hamkorlik va tibbiy ma'lumot almashinuvini osonlashtiradi.

Bundan tashqari shifokor va bemor yoki professional va oddiy odamlar darajasidagi chet tilidagi tibbiy muloqotning siri deb atash mumkin. Tibbiy atamashunoslik 3 qismga ajratiladi, 1. Anotomik atamashunoslik, 2. Klinik atamashunoslik va 3. Farmasevtik atamashunoslik.

Hozirgacha ishlab chiqarilgan barcha anatomik nomenklaturalar o'zlarining asosi sifatida lotin tilidan foydalanganlar. Lotin anatomik nomenklaturasining birinchi qonuniylashtirilishi va rasmiy tan olinishi 1895 yilda Bazeldagi Anatomik jamiyat kongressida nemis anatomistlari tufayli erishilgan. Shu bilan birga, u til nuqtai nazaridan eng yuqori mezonlarga javob berdi, chunki bu holatda klassitsizmchilar ham maslahatlashuv shaklida tayyorgarlik ishlarida qatnashgan edilar. Ikkinchi Jahon urushidan keyin bu kelishuv amerikalik va kanadalik anatomistlar tomonidan ilgari surilgan taklifga binoan rad etildi va konservativ va Bazel nomlariga qaytish to'g'risida qaror qabul qilindi. 1950 yildan beri yangi tashkil etilgan Xalqaro Anatomik Nomenklatura Qo'mitasi -IANC tomonidan birgalikda olib borilgan keyingi sa'y-harakatlar, vakolatli kongress o'tkaziladigan joyga (PNA, 1955) ko'ra, Parisiensia nomina anatomica deb nomlangan uchinchi standartlashtirishga olib keldi. Anotomik atamashunoslik lotin tilida, klinik atamashunoslik esa lotinlashgan yunon tilida hosil qilinadi. Klinik fanlarning terminologiyasi sezilarli darajada murakkabroq va kamroq mos keladigan tasvirni taqdim etadi, chunki birinchidan,

uning diapazoni ancha katta (ba'zi ma'lumotlarga ko'ra 60 ming atamagacha) va ikkinchidan, bir tomondan anatomiya va gistologiya kabi tavsiflovchi fanlar bilan ancha jiddiy qo'zg'alishlarga duchor bo'lmagan klinik tibbiyot o'rtasida farq bor, ikkinchidan, ba'zi bir yangi nomlar paydo bo'lgan kasalliklar nomlari keyinchalik ularning kelib chiqishi, terapiyasi va shunga o'xshashlar haqida fikrlarning rivojlanishiga tobe bo'lib boradi. Lotin tilining tibbiy terminologiyadagi o'rni bir nechta muhim lingvistik va amaliy omillar bilan belgilanadi. Birinchi navbatda, lotin tili "o'lik til" sifatida o'zining leksik va grammatik tizimini saqlab qolgan, ya'ni zamonaviy tillar kabi doimiy o'zgarishlarga duchor bo'lmaydi. Bu esa terminlarning ma'no barqarorligi va aniqligini ta'minlaydi. Shu jihatdan lotincha atamalar tibbiy muloqotda tushunmovchilikka yo'l qo'ymaydi va vaqt o'tishi bilan o'z mazmunini yo'qotmaydi.

Ikkinchidan, lotin tilining fleksion (ya'ni, so'z o'zgaruvchan) tizimi terminlarning grammatik jihatdan aniq tuzilishini ta'minlaydi. Masalan, arteria femoralis atamasi tarkibida "arteria" (arteriya) so'zi anatomik obyektini, "femoralis" esa uning joylashuvini – son sohasi bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bunday morfologik tizim tibbiy tushunchalarning anatomik, funksional yoki topografik aniqligini ifodalaydi. Uchinchidan, lotin tili global tibbiy muloqotning universal vositasi bo'lib qolmoqda. Masalan, ICD-11¹ – Kasalliklarning xalqaro tasnifi, tibbiy retseptlar va farmatsevtik nomenklatura (masalan, Aspirinum, Insulinum) lotin tilidagi birliklarga asoslanadi. Bu holat lotin tilini xalqaro tibbiy standartlar va hamkorlikda yagona til sifatida saqlab qolmoqda.

Lotin tilining barqarorlik, aniqlik va xalqaro darajadagi qo'llanuvchanlik kabi xususiyatlari uni bugungi kunda ham zamonaviy tibbiy terminologiyaning tayanch omiliga aylantirgan. 1998-yilda **Terminologia Anatomica** nomli tashabbus asosida xalqaro anatomik atamalarni yagona tizimga keltirish ishlari amalga oshirildi. Ushbu tizimda belgilangan atamalarning 98 foizi lotin tilidagi ildizlarga asoslanadi. Bu loyiha global miqyosda tibbiy ta'lim va amaliyotda yagona, standart anatomik leksikani joriy etishga xizmat qiladi.

Keyinchalik, 2020-yilda Federativ Tibbiy Terminologiya (Federative International Programme for Terminologies) tashabbusi doirasida klinik atamalarni yagona tizimda birlashtirish yo'lga qo'yildi. Bu tizimda ishlatilayotgan terminlarning 85 foizi lotin va yunon komponentlari asosida shakllantirilgan bo'lib, u xalqaro klinik amaliyotda terminologik aniqlik va moslikni ta'minlaydi.

Tibbiyotda lotin tilining xalqaro ilmiy va amaliy ahamiyati so'nggi o'n yilliklarda sezilarli o'zgarishlarga uchramoqda. Lotin tili hanuzgacha tibbiy terminologiyaning asosiy poydevori sifatida qolyapti, chunki u ilmiy aniq, qisqa va xalqaro standartlarga mos atamalar yaratishda eng qulay vosita hisoblanadi. Anatomik, klinik va farmakologik terminlarning aksariyati lotin tilidan olingan bo'lib, bu tibbiyotda universal muloqot va tushunarlikni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

¹ World Health Organization. ICD-11: International Classification of Diseases 11th Revision. – Geneva: WHO Press, 2019. – <https://icd.who.int> (murojaat qilingan sana: 23.06.2025)

1. Stjernquist, B. *Latin in Medical Terminology: The History and Linguistics*. Journal of Medical Linguistics, 22(3), 2005. 157-172 b.
2. Kuditskaya L. S. Russkaya mediko-tehnicheskaya terminologiya i nomenklatura: dissertatsiya avtoreferati... — Voronej, 1981. — 14 b.
3. Whitmore I. Terminologia anatomica: new terminology for the new anatomist. Anat Rec 1999;257:50–53 b
4. Махмудов Н. Тиббий терминология асослари. – Тошкент: Тиббиёт, 2012. – 156 б.
5. Иброҳимов Қ. Лотин тили ва тиббий атамалар морфологияси. – Тошкент: Фан, 2020. – 192 б.

АДАБИЁТ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

О‘ЗБЕК ТИЛИНИНГ ТАРИХИЙ ТАРАҚҚИЙОТИДА ТИЛЛАРАРО
АЛОҚАЛАР ВА ЛУГ‘АВИЙ ТА‘СИР MASALALARI

Sharipova Nargiza Muhammadovna
Tadqiqotchi

Annotatsiya: mazkur maqolada o‘zbek tilining tarixiy taraqqiyot jarayonida boshqa tillar bilan aloqalari, lug‘at tarkibining shakllanishida turkiy va noturkiy tillarning o‘rni hamda ikki tillilik hodisasi tahlil qilinadi. Xususan, mo‘g‘ul, fors-tojik, arab, uyg‘ur, turkman va ozarbayjon tillari bilan til kontaktlari hamda ularning o‘zbek tili leksikasiga ko‘rsatgan ta‘siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, Alisher Navoiy davridagi ikki tillilik an‘analari va zamonaviy davrda yuzaga kelgan yangi ko‘p tillilik jarayonlari til taraqqiyotining muhim bosqichlari sifatida ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek tili, til kontaktlari, lug‘aviy qatlam, ikki tillilik, arab tili, fors-tojik tili, mo‘g‘ul tili, turkiy tillar, Alisher Navoiy, tipologik tahlil.

O‘zbek tili lug‘at tarkibining boyishida ichki manbalar alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular til taraqqiyoti uchun asosiy resurslardan biri sanaladi. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamida turkiy so‘zlar sezilarli ulushni tashkil etadi. Biroq dunyodagi hech bir til faqat o‘z ichki imkoniyatlari hisobiga rivojlanmaganidek, o‘zbek tili ham faqat milliy qatlam bilan cheklanib qolmaydi. Tarixiy jarayonda tashqi manbalar, ya‘ni boshqa tillardan kirib kelgan so‘zlar ham lug‘at boyligining takomillashuvida muhim rol o‘ynagan. Umuman, sof holda yashovchi til mavjud emas. Shu bois o‘zbek tili ham ichki resurslar bilan bir qatorda tashqi manbalardan ham keng foydalangan.

Turkiy tillarning etimologik tarkibi va ularning o‘zaro aloqalari masalasi bir qator turkologik tadqiqotlarda o‘z ifodasini topgan. Jumladan, N.A.Baskakov, G.Aydarov, S.Sevortyan singari olimlarning ishlarida tarixiylik tamoyili chuqur yoritilgan. Shunga qaramay, turli turkiy tillarning ma‘lum tarixiy davrlarda o‘zaro aloqada bo‘lishi tabiiy jarayon bo‘lib, bunday munosabat natijasida tilning, xususan, lug‘at tarkibining shakllanishida muayyan izlar qolishi tabiiydir [1.19-81]. Natijada barcha tillarda, jumladan, o‘zbek tilida ham ikki asosiy qonuniyat kuzatiladi:

- 1) eski qatlamning yangi elementlar bilan almashishi;
- 2) boshqa tillardan so‘z qabul qilinishi.

Demak, o‘zbek tili lug‘at tarkibining taraqqiyoti ikki manbaga tayangan holda amalga oshgan: a) ichki imkoniyatlar, b) tashqi manbalar.

Bir tilning boshqa tillardan so‘z o‘zlashtirishi oddiy va mexanik jarayon emas, balki murakkab ijtimoiy-tarixiy hamda lingvistik sharoitlar bilan uzviy bog‘liq hodisadir. Lug‘at tarkibiga yangi so‘zlarning kirishi uchun avvalo real muhit va

sharoit talab qilinadi. Bunday sharoit esa ko'pincha tillararo hamkorlik – ya'ni til kontaktlari orqali yuzaga keladi. O'zbek tilining boshqa tillar bilan kontakti ham uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida murakkab shakllanish bosqichlarini bosib o'tgan [2.49-112;6.382-390]. U urug' va qabila tillari, xalq tili, milliy til hamda uyg'onish davri (Renessans) davrida boshqa ko'plab qardosh va begona tillar bilan aloqada bo'lgan. Bu aloqalar o'z navbatida lug'at tarkibida sezilarli iz qoldirgan.

Turkiy qabila va urug' tillari qadimdan Markaziy Osiyoda yashab kelgan eroniy tillar bilan muayyan munosabatlarda bo'lgan. Masalan, so'g'd, sak, massaget, baqtriya, xorazmiy singari qadimgi xalqlar tillari turkiy tillar bilan aloqada yashagan. Bundan tashqari, qadimgi Baqtriya podsholigi davrida yunon (grek) tilining ham faol ta'siri mavjud bo'lgan [3.12-19].

Shuningdek, arxeologik va tarixiy manbalarda ko'plab toponimlarning so'g'd tiliga oidligi qayd etilgan. Demak, qadimgi turkiy va eroniy tillar o'rtasidagi munosabatlar o'zbek tili lug'at tarkibining shakllanishiga zamin yaratgan.

Bu aloqalarni uch asosiy bosqichga ajratish mumkin:

1. Turkiy urug' va qabila tillarining qadimgi eroniy qabila va urug' tillari bilan o'zaro aloqasi (qadimgi davrlarda).
2. O'zbek tilining fors-tojik adabiy tili bilan aloqasi (IX–XV asrlarda).
3. O'zbek tilining tojik xalq shevalari va xalq tili bilan aloqasi (qadimdan hozirgacha).

Mazkur davrlar davomida o'zbek tiliga ko'plab eroniy va tojikcha so'zlar kirib kelgan va ular til lug'at tarkibining muhim qatlamini tashkil etgan [1.23-96;2.123-167].

O'zbek tili qadimiy turkiy qabila va urug' tillari shakllanish jarayonida boshqa tillar, xususan, mo'g'ul va oltoy tillari bilan aloqadorlikda bo'lgan. Bu til aloqalari turli bosqichlarda – qadimiy davrlarda, oltoy tillari bilan o'zaro ta'sir jarayonida hamda XIII asrdagi mo'g'ullar istilosi davrida yuzaga kelgan. Natijada hozirgi o'zbek tili leksikasida uchraydigan qator so'zlar yoki turk-mo'g'ul tillariga umumiy bo'lgan qatlam shakllangan.

Alisher Navoiy asarlarida qo'llangan adabiy tilda umumturkiy va mahalliy sheva elementlaridan tashqari, qadimgi uyg'ur, turkman, ozarbayjon, arab va fors-tojik so'zlari ham keng o'rin egallaydi. Masalan, qadimgi uyg'ur tilidan kirgan *camuğ* (hamma), *arig* (saf, toza), *osiğ* (naf, foyda), *o'ğon* (xudo), *ukuş* (ko'p), *uksuk* (oz), *qayu* (qaysi), *bitik* (yozuv, xat) kabi birliklarni keltirish mumkin.

Eski o'zbek tilidagi o'g'uzcha qatlam esa bir nechta manbalarga tayanadi: 1) dialektal komponent sifatida singib ketgan o'g'uz shevalari, 2) mahalliy o'g'uz lahjalari ta'siri, 3) o'sha davrdagi turkman va klassik ozarbayjon adabiy tillarining o'zbek tiliga ta'siri [8.234-365].

Demak, tarixiy jarayonlarda o'zbek tili uyg'ur, ozarbayjon, turkman kabi qardosh tillar bilan aloqada bo'lib, ularning ta'sirini qabul qilgan. Shu bilan birga, fors-tojik va arab tillari bilan ham bevosita kontaktlar mavjud bo'lgan.

O'zbek tili rivojida boshqa tillar bilan muloqot turli bosqichlarda har xil shakllarda namoyon bo'lgan. Masalan, xitoy, hind va qadimgi yunon tillaridan faqat cheklangan miqdorda so'zlar o'zlashtirilgan. Sovet davrida esa yangi kontaktlar

tufayli ikki tillilik hodisasi kuchaydi: ayrim hududlarda o'zbek aholisi qozoq, qirg'iz, turkman, tatar yoki qoraqalpoq tillarida ham bemalol muloqot qila oladigan darajaga yetdi. Bu holat tarixiy-lingvistik tamoyillarga mos keladigan tabiiy jarayon sifatida izohlanadi.

Alisher Navoiy davrida ikki tillilik keng tarqalib, ko'plab ijodkorlar o'zbek va tojik tillarida birdek asarlar yaratgan. Keyinchalik bu an'ana boshqa shoirlar – Maxmur, Gulxaniy, Fazliy, Nodira ijodida ham davom etdi. Arablarning Movarounnahrda hukmronligi davrida esa arab tili davlat, din va ilm-fan tili sifatida ustuvorlik kasb etdi. VII–IX asrlarda o'zbek tiliga arab tilidan katta miqdorda so'zlar o'zlashgan bo'lsa, keyingi davrlarda bunday jarayon sustlashdi. Ba'zi arabcha elementlar esa asta-sekin faol qo'llanilmay qolgan. XX asr boshlarida esa arabcha atamalar ilmiy terminologiyada qayta jonlangan.

Hozirgi globallashuv davrida yangi turdagi bilingvizm – o'zbek-ingliz ikki tilliligi shakllanmoqda. Bu jarayon tarixiy o'zbek-arab yoki o'zbek-tojik ikki tillilik hodisalaridan farqli, yangi sifat belgilariga ega. Chet tillarining, xususan, ingliz tilining ta'lim, fan va madaniyat sohasi orqali kirib kelishi o'zbek adabiy tilining xalqaro mavqeini kengaytirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek tili rivoji davomida qardosh va qardosh bo'lmagan ko'plab tillar bilan o'zaro aloqada bo'lgan, bu jarayonlar esa uning leksik, fonetik va tipologik xususiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Айдаров Г. Язык орхонского памятника Бильге-Кагана. Алма-Ата, 1966.
2. Баскаков Н.А. Каракалпакский язык. 11, часть первая. М., 1952. С.217-224
3. Буранов Дж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. М.: 1983. - С.226.
4. Виноградов В.В. Русский язык. М., 1972. С.296.
5. Дыйканов К., Худайбергенов С. Қырғыз тилинин морфологияси. Фрунзе, 1957. С.114-118.
6. Кононов А.Н. Грамматика современного узбекского литературного языка. М. – Л., 1960. С.382-390.
7. Батманов И. А. Язык енисейских памятников древнетюркских письменностей. Фрунзе, 1959.
8. ДТС. – Древнетюркские диалекты и их отражение в современных языках. Фрунзе, 1971.
9. Севортян Э.В. Из истории прилагательных в тюркских языках, - сб. "Тюркологические исследования», М.-Л., 1963, С.58-68.
10. Сопоставительная грамматика русского и казахского языков. Алма-Ата, 1966. С.355-357
11. Сравнительная грамматика русского и туркменского языков. Ч. 1. Фонетика и морфология. Ашхабад, 1964. С. 201-235.

ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

**KORPORATIV MOLIYAVIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHDA
RAQAMLI MOLIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING
USTUVOR MEKANIZMLARI**

Xalbekov Ozodbek Xudoykulovich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli moliya vositalarining korporativ moliya samaradorligini oshirishdagi roli va mexanizmlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda fintech yechimlari, blokcheyn texnologiyalari, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) asosidagi moliyaviy boshqaruv tizimlarining korxonalarda kapital oqimlarini optimallashtirish, moliyaviy shaffoflikni kuchaytirish hamda investitsion jozibadorlikni oshirishdagi imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi hamda rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun moslashtirilgan mexanizmlar qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli moliya, fintech, blokcheyn, korporativ moliya, investitsion jozibadorlik, moliyaviy samaradorlik.

So'nggi yillarda global iqtisodiyotda kuzatilayotgan transformatsion jarayonlar moliyaviy tizimning barcha bo'g'inlariga, xususan, korporativ moliya sohasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli iqtisodiyotning kengayishi, sun'iy intellekt, blokcheyn, katta ma'lumotlar (Big Data) va bulutli texnologiyalar kabi innovatsion yondashuvlarning keng qo'llanilishi korxonalarining moliyaviy boshqaruv modelini tubdan o'zgartirmoqda. Endilikda raqamli moliya vositalari korporativ boshqaruvning ajralmas elementi sifatida qaralib, ular yordamida nafaqat moliyaviy oqimlar samarali boshqarilmoqda, balki kapital tuzilmasining optimal shakllanishi, moliyaviy risklarning diversifikatsiyasi va investitsion jozibadorlikning oshirilishi ham ta'minlanmoqda.

Jahon banki va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, raqamli moliya infratuzilmasini joriy etgan korxonalar moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini 20 foizgacha oshirgan, tranzaksiya xarajatlarini esa 15–25 foizga kamaytirgan. Bu esa raqamli texnologiyalar moliyaviy boshqaruvning nafaqat ichki korporativ jarayonlariga, balki butun iqtisodiy tizimning barqarorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Shuningdek, kapital bozorlarida elektron savdo maydonchalari, tokenlashtirilgan aktivlar va raqamli obligatsiyalar kabi vositalarning kengayib borishi korporativ sektor uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, korporativ moliyada raqamli vositalardan samarali foydalanish moliyaviy shaffoflikni oshiradi, investorlarga tezkor va ishonchli ma'lumotlarni taqdim etadi hamda aksiyadorlarning qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirokini kuchaytiradi. Masalan,

AQSh va Yevropa Ittifoqida blokcheyn asosidagi moliyaviy hisobot platformalari yirik kompaniyalar uchun moliyaviy oqimlarni real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini bermoqda. Bu amaliyot aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish va investitsion muhitni yanada jozibador qilishga xizmat qilmoqda.

Raqamli moliya vositalari va ularning korporativ moliyadagi oʻrni soʻnggi oʻn yilliklarda xalqaro ilmiy izlanishlarning muhim mavzularidan biriga aylandi. Avvalo, raqamli transformatsiyaning iqtisodiy tizimlarga taʼsiri umumiy nazariy asos sifatida koʻrib chiqiladi. Tapscott raqamli texnologiyalar iqtisodiy tizimlarda yangi qiymat zanjirlarini shakllantirishini, ayniqsa blokcheyn orqali korxonalarda moliyaviy shaffoflik va ishonch darajasini kuchaytirishini asoslab beradi [1]. Zetzsche, Buckley va Arner oʻz tadqiqotlarida fintech rivoji korporativ moliya mexanizmlarini yanada demokratlashtirish va moliyaviy xizmatlar xarajatlarini sezilarli darajada qisqartirish imkonini yaratishini taʼkidlaydilar [2].

Demirgüç-Kunt va Levine kapital bozorlarida raqamli vositalarning qoʻllanilishi iqtisodiy oʻsish va moliyaviy barqarorlik oʻrtasida muvozanatni taʼminlashda muhim rol oʻynashini taʼkidlagan [3]. Shu bilan birga, Boot, Hoffmann va Laeven fintech innovatsiyalari korporativ sektor uchun risklarni boshqarish, moliyaviy oqimlarni tezlashtirish va kapital tuzilmasini optimallashtirishda hal qiluvchi mexanizm boʻlishini koʻrsatadilar [4].

Bunea, Kogan va Stulz esa sunʼiy intellekt asosidagi moliyaviy yechimlarning korporativ boshqaruvdagi roli, xususan qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirish va aniqligini oshirishdagi ahamiyatini empirik tahlil qilgan [5]. Philippon raqamli moliya innovatsiyalari samaradorlikni oshirish bilan bir qatorda, iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlashni taʼminlashi natijasida umumiy ijtimoiy farovonlikka ham ijobiy taʼsir koʻrsatishini taʼkidlaydi [6].

Blokcheyn texnologiyasining amaliy qoʻllanilishiga alohida urgʻu beriladi. Catalini va Gans tadqiqotlarida blokcheyn tranzaksiyalarni arzonlashtirish, axborot asimmetriyasini kamaytirish hamda korporativ sektor va investorlar oʻrtasida ishonchni mustahkamlash vositasi sifatida tavsiflanadi [7]. Rauchs va Hileman esa raqamli aktivlar bozori hamda tokenlashtirish mexanizmlarining korporativ moliya kelajagida muhim ahamiyat kasb etishini koʻrsatadi [8].

Yuqoridagi ilmiy tahlillar shuni koʻrsatadiki, raqamli moliya vositalarining korporativ moliyada samarali qoʻllanilishi moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, shaffoflikni oshirish va investitsion jozibadorlikni kuchaytirishda strategik ahamiyat kasb etadi. Shu bois, bir qator takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, korporativ sektor uchun raqamli moliya vositalarining huquqiy maqomini aniq belgilovchi normativ-huquqiy bazani yaratish zarur. Bu jarayon xalqaro moliyaviy hisobot standartlari bilan uygʻunlashtirilishi va investorlar manfaatlarini himoya qiluvchi mexanizmlar bilan boyitilishi lozim. Ikkinchidan, raqamli infratuzilmani rivojlantirish ustuvor yoʻnalish boʻlib, blokcheyn, sunʼiy intellekt va katta maʼlumotlar asosida ishlovchi platformalarni keng joriy etish orqali moliyaviy tranzaksiyalar tezligi va aniqligi oshirilishi kerak. Uchinchi jihat sifatida, inson kapitalini rivojlantirish masalasi alohida eʼtibor talab qiladi, chunki korporativ moliyani raqamlashtirish jarayonida malakali mutaxassislarning yetishmasligi katta

to'siq bo'lishi mumkin. Shu sababli universitetlar va amaliyotchi mutaxassislar hamkorligida yangi o'quv dasturlari ishlab chiqilishi muhimdir. To'rtinchidan, xalqaro tajribani o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish orqali raqamli moliya vositalarini joriy etish jarayoni tezlashtirilishi mumkin; bu borada rivojlangan mamlakatlardagi ilg'or yechimlar O'zbekiston uchun moslashtirilgan holda qo'llanilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli moliya vositalari orqali korporativ moliyaning samaradorligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish nafaqat moliyaviy boshqaruv sifatini yuksaltiradi, balki iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshligini oshirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi huquqiy, institutsional va texnologik shart-sharoitlarning uyg'unlashuvi, shuningdek, milliy iqtisodiy manfaatlar va global moliyaviy tendensiyalarni hisobga olishga bevosita bog'liqdir. Shu bois, O'zbekistonda raqamli moliya vositalarini korporativ boshqaruv tizimiga integratsiya qilish strategiyasi izchil amalga oshirilsa, u uzoq muddatli istiqbolda moliyaviy suverenitetni mustahkamlash va investitsion muhitni yanada jozibador qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1] Tapscott D., Tapscott A. *Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World*. – New York: Penguin, 2016.

[2] Zetsche D.A., Buckley R.P., Arner D.W. *The Future of Fintech: Integrating Finance and Technology*. – Journal of International Banking Law and Regulation, Vol. 32, №3, 2017. – P. 157–172.

[3] Demirgüç-Kunt A., Levine R. *Finance, Financial Sector Policies, and Long-Run Growth*. – World Bank Policy Research Working Paper, №4469, 2008. – P. 1–45.

[4] Boot A.W., Hoffmann P., Laeven L. *Fintech: What's Old, What's New?* – Journal of Financial Stability, Vol. 57, 2022. – P. 100–118.

[5] Bunea S., Kogan L., Stulz R. *Artificial Intelligence and Big Data in Finance: The Case of Corporate Decision-Making*. – NBER Working Paper, №29733, 2022. – P. 1–39.

[6] Philippon T. *The FinTech Opportunity*. – NBER Working Paper, №22476, 2016. – P. 1–28.

[7] Catalini C., Gans J.S. *Some Simple Economics of the Blockchain*. – MIT Sloan Research Paper, №5191-16, 2016. – P. 1–35.

[8] Rauchs M., Hileman G. *Global Cryptocurrency Benchmarking Study*. – Cambridge Centre for Alternative Finance, 2017. – P. 1–98.

ТИББИЙ ХИЗМАТЛАРНИ АҲОЛИГА ЯНАДА ЯҚИНЛАШТИРИШ ВА ҚУЛАЙЛИГИНИ ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Каримова Шахло Садриддиновна –тадқиқотчи

Аннотация ушбу мақолада кўрсатилаётган тиббий хизматларни аҳолига янада яқинлаштириш ва қулайлигини ошириш мақсадида республика ҳудудларида тиббиёт кластерларини ташкил этиш, аҳолига кўрсатилаётган тиббий хизмат сифатини ошириш, бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш, тиббий хизматларни марказлаштириш ва аҳолини тиббий суғурталаш амалиётини жорий қилиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: хизмат кўрсатиш, хусусий тиббиёт, хусусий сектор, тиббий фаолият, аҳоли ҳаёти, тиббий хизмат.

Аннотация В целях приближения медицинских услуг к населению и повышения удобства их получения особое внимание уделяется вопросам создания медицинских кластеров в регионах республики, повышения качества оказываемых населению медицинских услуг, эффективного использования бюджетных средств, централизации медицинских услуг и внедрения практики медицинского страхования населения.

Ключевые слова: оказание услуг, частная медицина, частный сектор, медицинская деятельность, жизнь населения, медицинская услуга.

Abstract In order to bring medical services closer to the population and improve the convenience of receiving them, special attention is paid to the issues of creating medical clusters in the regions of the republic, improving the quality of medical services provided to the population, efficient use of budget funds, centralization of medical services and the introduction of the practice of medical insurance for the population.

Key words: provision of services, private medicine, private sector, medical activity, life of the population, medical service.

Халқаро амалиёт тиббий хизматлар бозорининг жадал суръатларда ривожланаётганлигини қуйидаги ҳолатлар билан асосламоқда: биринчидан, давлат сифатли хизматларни таклиф қилишдаги ўсиб бораётган ҳаражатларни молиялаштира олмаётгани учун уни хусусий секторни ривожлантириш эвазига амалга оширмоқда. Жумладан, «Россия тиббий хизматлар бозори ривожланиш тенденциясига эга бўлмоқда ва соғлиқни сақлашга давлат бюджетидан ажратилаётган маблағларнинг ҳаражатлардаги улуши 85 фоиздан 81 фоизгача камайган ҳолда хусусий сектор ҳаражатларининг улуши 15 фоиздан 19 фоизгача ўсди»²; иккинчидан, ривожланган давлатларда

²Шматко А.Д., Щербук А.Ю., Черепанова Е.В., Шукин А.Н. Проблемы релевантных рынков медицинских услуг: исследование отечественного и зарубежного опыта //Росс.журнал Менджер

аҳолининг сифатли хизматларга бўлган эҳтиёжи ва тўловга лаёқатлилиқ даражаси ошмоқда; учинчидан, тиббий хизматлар жаҳон бозорида юқори даромад келтирувчи бизнесга, рентабеллиги юқори соҳага айланиб, тиббиёти ривожланган мамлакатлар тиббий туризм соҳасида ихтисослашув ва брендга эга бўлмоқда. Натижада «халқаро туристлар оқимида тиббий туризмнинг улуши йилига ўртача 4,5 фоиздан, 25 фоизгача ўсаётганлигини»³ кўрсатмоқда.

Ижтимоий хизматларни истеъмол бозорида айирбошлаш жараёнига мувофиқ, товарлашган ва товарлашмаган хизматларга бўлиш мумкин. Товарлашган ижтимоий хизматлар буюмлашган бўлиб, бошқа товарлар сингари бозорда олди-сотди қилинади. Уларнинг асосий хусусияти ишлаб чиқариш, айирбошлаш ва истеъмол жараёнларининг бир-биридан ажралмаслиги билан ифодаланади. Уларнинг пули тўланади ва истеъмоли юз беради. Товарлашмаган ижтимоий хизматларнинг пули олдиндан ёки кейин тўланиши мумкин. Мазкур хизматлар истеъмоли аста-секинлик билан рўй беради.

Кўп ҳолларда ижтимоий-маданий хизматларнинг истеъмолчилари кўрсатилаётган хизматлар сифатини фарқлай оладиган ва муносабатларини тезда билдирадиганлар бўлиб, улар хизмат кўрсатувчидан юксак маҳорат ҳамда малака талаб қилади. Шунингдек, айрим ижтимоий хизмат турлари бирданига истеъмол қилинмайди ва самарадорлиги қатор йиллар унумли фойдаланиш эвазига олинган фойда ва хизматлар бозорида эгаллаган мавқеи билан ўлчанади.

Ижтимоий хизматларни истеъмол ёки таклиф нуқтаи назаридан якка ва жамоавий хизматларга бўлишимиз мумкин. Якка хизматлар алоҳида эҳтиёжларни қондиришга йўналтирилган бўлади. Масалан, саргарошхона, умумий овқатланиш, маиший хизматларни келтиришимиз мумкин. Жамоа хизматларига кўпчилиқнинг эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган масалан, буларга таълим, маданий хизматлар мисол бўла олади. Буларнинг орасида чегара белгилаш анча мушкул.

Бу йил қабул қилинган Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегияси 2022-2026 йиллардаги бунёдкорлик жараёнини қамраб олган. Стратегияда етти та устувор йўналиш белгиланган бўлиб, ҳар бир йўналиш замирида инсон қадрини таъминлашдек улуғ мақсад мужассам. Келгусида ушбу ҳужжат доирасида бир қатор концепция ва дастурлар, 13 та кодекс, 12 та қонун ва ўнлаб қонун ости ҳужжатлари қабул қилиниши кўзда тутилган. Тараққиёт стратегиясида кўпгина соҳалар қатори аҳоли саломатлигини таъминлаш билан боғлиқ қатор мақсад ва вазифалар қамраб олинган. Жумладан, кўрсатилаётган тиббий хизматларни аҳолига янада яқинлаштириш ва қулайлигини ошириш мақсадида республика ҳудудларида тиббиёт кластерларини ташкил этиш, аҳолига кўрсатилаётган тиббий хизмат сифатини ошириш, бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш, тиббий хизматларни марказлаштириш ва аҳолини

здравоохранения. 2020 № 8. – С. 60

³ Крестьянинова О.Г. Развитие рынка медицинских услуг в условиях информатизации общества. Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. - Санкт-Петербург.: 2019. – С. 16

тиббий суғурталаш амалиётини жорий қилиш режалаштирилган.

Юқоридагиларга асосан мамлакатимизда давлат тиббий хизматларида тиббий суғуртанинг механизмлари босқичма-босқич амалиётга жорий этилиши кўзда тутилади. Унга кўра:

- давлат бюджети маблағлари ҳисобидан қопланадиган тиббий ёрдамнинг кафолатларган ҳажмлари тасдиқланади ва ушбу пакетга киритилган тиббий хизматлар ва дори воситалари Давлат тиббий суғуртаси жамғармаси маблағлари ҳисобидан тақдим этилади;

- кафолатланган пакетга киритилган тиббий хизматлардан бепул фойдаланиш учун белгиланган муддатларда тегишли тиббий кўриклардан ўтиш, оилавий шифокорга ёки тиббиёт бригадасига мурожаат қилиш талаб этилади;

- шифокор расмийлаштирган электрон рецепт асосида дори воситалари кафолатланган пакет доирасида беморларга дорихоналар томонидан бепул берилади ва дорихоналарнинг тегишли сарф-харажатлари Жамғарма маблағлари ҳисобидан қопланади (реимбурсация дастури);

- тиббий хизматларни тақдим этувчи ташкилотлар фаолиятидаги жараёнларни ўз ичига олувчи “Электрон соғлиқни сақлаш” ахборот тизими яратилади ҳамда ишга туширилади;

- кафолатланган пакетга киритилган тиббий хизматларни кўрсатишга давлат ва нодавлат тиббиёт ташкилотлари жалб этилади;

- туман (шаҳар), вилоят ва республика шифохоналарида тиббий ёрдам кўрсатишда касалликнинг оғирлик даражасидан келиб чиқиб, бепул даволанадиган касалликлар рўйхати тасдиқланади ва амалиётга жорий этилади;

- керакли имтиёзларга эга бўлган тоифадаги шахслар шифокор кўрсатмасига биноан ахборот тизимлари орқали шакллантириладиган йўлланмаган асосан Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан бепул даволаниш ишлари олиб борилади.

Бундан ташқари, 2025 йил 1 июлдан бошлаб фуқаролар тиббий ёрдамни электрон навбат асосида бепул олиш ҳуқуқига эга бўлади. Шунингдек, ушбу санадан тиббиёт ва фармасевтика ходимлари меҳнатига ҳақ тўлашнинг алоҳида тартиби ҳамда шартлари татбиқ этилади.

2025 йил якунига қадар эса «Электрон поликлиника» ва «Электрон шифохона» ахборот тизимлари амалиётга жорий этилиши назарда тутилган бу бу аҳоли учун жуда катта қулайликларни вужудга келтиради.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида кўпгина ривожланган мамлакатларда **хусусий шифохоналарда тиббий хизматлар** ривожлантириш ва самарадорлигини ошириш давлат ёрдами воситасида таъминланди. Уларда бу соҳада жуда катта ижобий тажриба тўпланган, ундан бизнинг шароитларимиз ва хусусиятларимизни ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш мумкин.

Хусусий шифохоналарда тиббий хизматларнинг самарадорлигини оширишда хориж тажрибаларининг урганар эканмиз, энг аввало барча

ривожланган мамлакатларга хос бўлган тажрибаларини ўрганиш лозим. Хусусан, 2025 – йилга келиб - Тайван соғлиқни сақлаш сифати ва иқтисодий самарадорлиги бўйича кетма-кет еттинчи йил глобал индексда биринчи ўринни эгаллади. Хорижий матбуотлар маълумотларига кўра Тайван соғлиқни сақлаш индекси 86,5 балл ва соғлиқни сақлаш харажатлари индекси 159,2 баллга ега бўлиб, кетма-кет еттинчи йил иккала рейтингда ҳам биринчи ўринни эгаллаб турибди. Тайван қўшни Жанубий Корея ва Японияни ортида қолдирди, улар мос равишда иккинчи ва учинчи ўринларни эгаллади.

Икки индексда 4–10-ўринларни эгаллаган мамлакатлар қаторига Нидерландия, Дания, Австрия, Франция, Испания, Финляндия ва Таиланд киради, соғлиқни сақлаш сифати бўйича 77,3 дан 79,3 гача ва иқтисодий самарадорлик бўйича 141 дан 145,1 баллгача. Материк Хитой соғлиқни сақлаш сифати бўйича 32-ўринни ва соғлиқни сақлаш харажатлари бўйича 35-ўринни, Қўшма Штатлар эса мос равишда 38 ва 33-ўринларни эгаллади.

Ўрганишларга таяниб айтиш мумкинки, Тайвандаги тиббий хизматлар юқори сифатга ҳамда натижага эга эканлигидан далолат беради ва уни тиббий хизмат турининг рақобатбардош йўналиши эканлигини кўрсатади. Миграция учун мамлакатни танлашда кўплаб мезонларни ҳисобга олиш керак, улардан бири тиббий хизматларнинг сифати. Ҳар қандай ёшдаги одамлар учун арзон тиббий хизмат зарур ва эмиграцияга тайёрланаётганлар энг яхши тиббий хизмат қаерда эканлигига қизиқишларини улардаги талаб белгилаб беради ҳамда ушбу давлатга бўлган қизиқишни янада оширади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Шматко А.Д., Щербук А.Ю., Черепанова Е.В., Щукин А.Н. Проблемы релевантных рынков медицинских услуг: исследование отечественного и зарубежного опыта //Росс.журнал Менджер здравоохранения. 2020 № 8. – С. 60
2. Крестьянинова О.Г. Развитие рынка медицинских услуг в условиях информатизации общества. Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. - Санкт-Петербург.: 2019. – С. 16
- 3.Shodieva, G. M., & Pardaeva, O. M. PROBLEMS OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP DEVELOPING AND INCREASING EMPLOYMENT AND INCOME OF THE POPULATION AND REDUCING POVERTY. *GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY*, 23, 210.
4. Shadieva, G. M. (2022). SOCIO-ECONOMIC CONCEPT OF" FAMILY ECONOMY". *Confrencea*, 1(1), 239-243.
5. Нарматов Н. Аҳоли соғлиғини сақлаш уни такомиллаштиришнинг муҳим ҳуқуқий асоси //Huquq va burch журнали, 2010. -№ 5.
6. Полянская Е.В. Трансформации рынка медицинских услуг (на примере Амурской области). Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. - Хабаровск.: 2010. - 22 с.;
7. Ражабов Ў.Д. Ижтимоий хизматлар соҳасида хусусий секторни ташкил қилишнинг концептуал асослари. Монография –Т.: “Тафаккур”, 2017 132 б.

8. Ражабов Ў.Д. Ижтимоий соҳа иқтисодиёти. //Ўқув қўлланма -Т.: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021. 234 б

TRANSPORT MAJMUASI IQTISODIY SALOHIYATINING MOHIYATI

Malik Naimovich Ravshanov

Toshkent davlat transport universiteti professori
anvarjontuychiyev@gmail.com

Yuldoshev Samariddin Samandar o'g'li

Toshkent davlat transport universiteti *mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada transport majmuasining iqtisodiy salohiyati va uning milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi o'rni nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Transport tarmog'i infratuzilmasining samaradorligi, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlari bilan uzviy bog'liqligi, hududiy hamda xalqaro integratsiya jarayonlariga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, tadqiqot natijalari transport majmuasini strategik rivojlantirish yo'nalishlarini belgilashda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: transport majmuasi, iqtisodiy salohiyat, infratuzilma, logistika, transport xizmati bozori, innovatsion boshqaruv, strategik rivojlanish.

Korxonaning samarali faoliyati va rivojlanishi uchun unga ma'lum bir darajadagi ishlab chiqarish salohiyati zarurdir. Shuning uchun ham ishlab chiqarish salohiyatining mohiyatini ochib beruvchi turli xildagi nazariy qarashlar haqida ma'lumotga ega bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu qarashlarda ishlab chiqarish salohiyatini tashkil etuvchi elementlar doirasini va rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash, undan samarali foydalanishning vosita, usul va yo'llarini asoslash masalalarida qarama-qarshiliklar uchraydi.

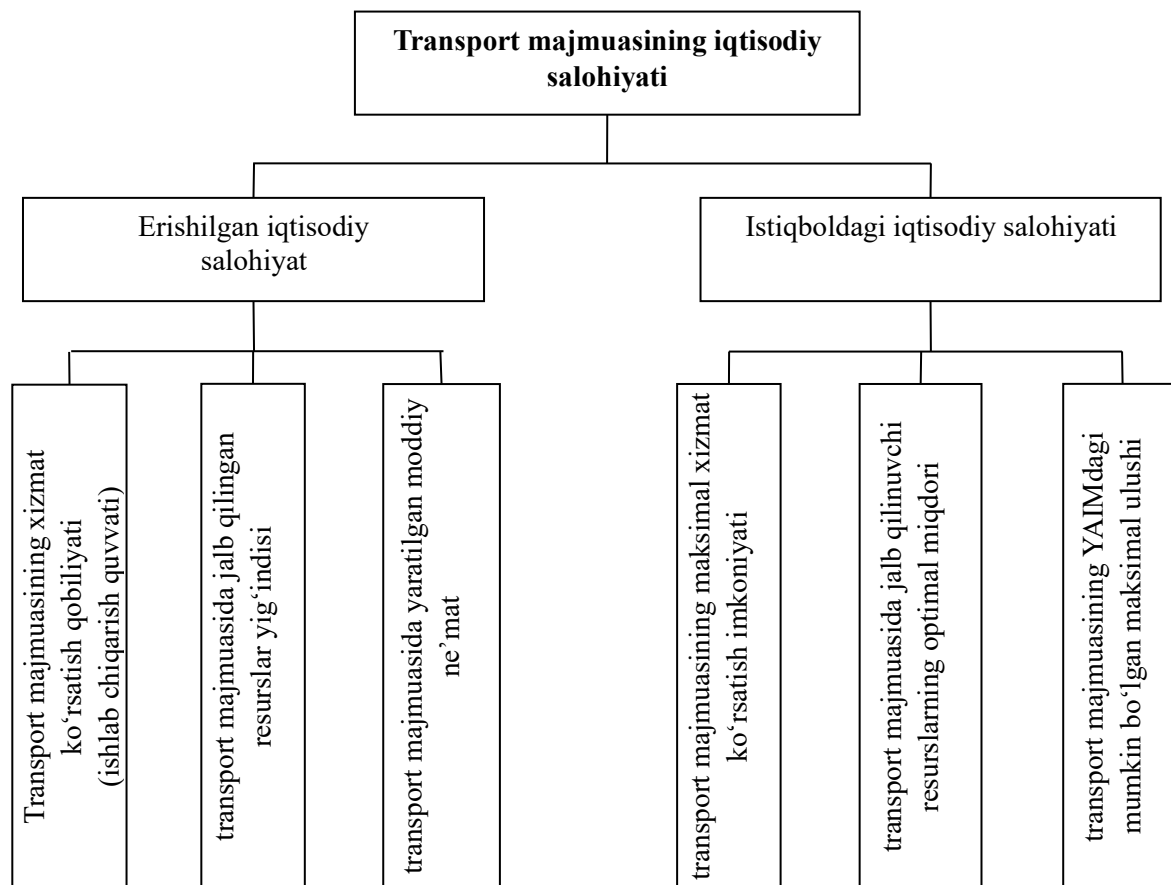
Salohiyatni baholash muammolariga bag'ishlangan izlanishlarni tahlil etish jarayonida tarmoq va korxona resurs salohiyati kam o'rganilgan sohalar ekanligi aniqlandi⁴. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ushbu muammo juda muhim sanaladi, chunki jamiyat iqtisodiy salohiyati rivojlanishning umumiy holati, umumiy qonuniyatini tavsiflagan bir paytda, tarmoqlarda kechayotgan jarayonlar xarakteri ochilmay qoladi. Tarmoqlar bo'yicha samarali qarorlarni qabul qilish va prognozlashda faoliyatning turli sohalarida tarmoqning ma'lum bir maqsadlarga erisha olish imkoniyatlari haqidagi obyektiv axborotga ega bo'lish muhimdir. Bunda

⁴Максимов М. Демографический потенциал и трудовые ресурсы района. Возможности мониторинга. // Человек и труд, №2, 1997г; Тодосийчук А. Научно-технический потенциал социально-трудовой сферы. // Экономист, №12, 1997г.; Маммаев Р.А. Методология и методы эффективного использования ресурсного потенциала промышленности региона / Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экономических наук. – СПб.: ФГБОУ ВПО "Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет", 2011 г. – с.43; Новоселова И.Ю. Формирование и развитие природно-ресурсного потенциала региона / Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экономических наук. – М.: ГУУ, 2011 г. – с. 46; Колпакова О.Н. Развитие теоретико-методологических положений по формированию и эффективному использованию интеллектуального капитала предприятия в условиях инновационной экономики / Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Уфа.: ГОУ ВПО БАГСУ, 2011 г. – с.39

barcha imkoniyat va cheklovlarni o'z ichiga oluvchi yig'ma, integral baholash imkoniyatiga ega bo'lish hal etuvchi omil sanaladi.

Shunday qilib, "salohiyat" atamasi tarmoqqa nisbatan ishlatilganda nafaqat tarmoqning ishlab chiqarish imkoniyatlarini, balki uning mavjud resurslarni oqilona ishlatish orqali iste'molchilar ehtiyojini maksimal darajada qondirish qobiliyatini tavsiflashi kerak ekan.

1-Rasm. Transport majmuasi iqtisodiy salohiyatining tasnifiy mohiyati

Yuqorida keltirilgan tahlil va mulohazalarga tayangan holda transport majmuasi iqtisodiy salohiyatining mohiyati va tarkibini ochib beruvchi mualliflik yondashuvi tavsiya etildi (1-rasmga qarang). Bunda iqtisodiy salohiyatning davriylikka asoslangan ikki jihatiga e'tibor berilib, ular bir-birini to'ldiruvchi qismlar sifatida qaraldi.

Transportning xizmat ko'rsatish qobiliyatini aniqlashda tizimga kiritilgan transport turlari tomonidan tashilgan yuk va yo'lovchi hajmi hamda bajarilgan transport ishi – yuk va yo'lovchi aylanmasi, avtomobil yo'llarining o'tkazuvchanlik qobiliyati, tranzit tashuvlar hajmi va hokazo natijaviy ko'rsatkichlar tizimidan foydalanildi.

Majmua tomonidan erishilgan iqtisodiy salohiyatni aniqlashda jalb qilingan resurslar yig'indisini o'zida aks ettiruvchi integral ko'rsatkichlardan biri bo'lgan resurs sig'imi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda majmuaga jalb qilingan materiallar sig'imi, fond sig'imi, fond qaytimi, mehnat unumdorligi, ish haqi

sig'imi, asosiy kapitalga investitsiyalar miqdori, intensiv rivojlanish koeffitsiyenti kabi ko'rsatkichlarni aniqlash ham nazarda tutilishini qayd etib o'tish joiz.

Maqolada transport majmuasi iqtisodiy salohiyatining mohiyati va tarkibini ochib beruvchi mualliflik yondashuvi tavsiya etildi. Bunda iqtisodiy salohiyatning davriylikka asoslangan ikki jihatiga e'tibor berilib, ular bir-birini to'ldiruvchi erishilgan iqtisodiy salohiyat va istiqboldagi iqtisodiy salohiyat qismlari sifatida qaraldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Максимов М. Демографический потенциал и трудовые ресурсы района. Возможности мониторинга. // Человек и труд, №2, 1997г;
2. Тодосийчук А. Научно-технический потенциал социально-трудовой сферы. // Экономист, №12, 1997г.;
3. Маммаев Р.А. Методология и методы эффективного использования ресурсного потенциала промышленности региона / Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экономических наук. — СПб.: ФГБОУ ВПО “Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет”, 2011 г. — с.43;
4. Новоселова И.Ю. Формирование и развитие природно-ресурсного потенциала региона / Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экономических наук. — М.: ГУУ, 2011 г. — с. 46;
5. Колпакова О.Н. Развитие теоретико-методологических положений по формированию и эффективному использованию интеллектуального капитала предприятия в условиях инновационной экономики / Автореф. дис. на соискание ученой степени доктора экономических наук. — Уфа.: ГОУ ВПО БАГСУ, 2011 г. — с.39
6. Balserak, Jon. Calvinism: A Very Short Introduction (angl.). — Oxford: Oxford University Press, 2017. — ISBN 978-0198753711

РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Озодов Фаррух Уктам ўғли

Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

farrux.ozodov@mail.ru

Аннотация. Мазкур тезисда рақамли трансформация тушунчаси, унинг иқтисодий моҳияти ҳамда амалга ошириш масалалари ёритиб ўтилган. Шунингдек, рақамли технологиялар нафақат маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади, балки ортиқча харажатларни ҳам камайтиради. Шу билан бирга, мамлакат ривожланишига тўсқинлик қилаётган энг оғир иллат – коррупция балосини йўқотишда ҳам катта роль ўйнайди.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, ахборот технологияси, ахборотлаштириш ва рақамлаштириш жараёни, телекоммуникация тармоқлари

Рақамли трансформация — бу компаниянинг бизнес жараёнларига янги технологияларни жорий этиш усули бўлиб, унда рақамли технологияларидан бизнес фаолиятини ўзгартириш ва яхшилаш учун фойдаланилади. Бунинг ҳисобига унинг миқёси кенгайиб, янада самарали ва даромадлироқ бўлади.

Бизнеснинг рақамли трансформацияси янги технологияларни қўллаш орқали мижозларга хизмат кўрсатиш сифатини оширишга қаратилган. Бироз олдин бизнес соҳасига ижтимоий тармоқларнинг жорий этилишини инқилоб деб аташ мумкин эди. Бугун эса бу етарли эмас бўлиб қолди. Компаниялар такомиллаштириш ва ривожланиш учун замонавий технологияларга муҳтож. Бизнесни юритишнинг анъанавий стратегияларидан рақамли бизнес стратегияларига инқилобий ўтиш туфайли компания рақобатчиларга нисбатан сезиларли афзалликларга эга бўлади. Бироқ, қатъий ҳаракат қилиш зарур.

Янги жараёнларнинг баъзилари тез ва самарали ишга туширилади, бошқалари эса узоқ муддатли ўзгаришларга олиб келиши ва ҳатто қисқа масофаларда бузилишларни келтириб чиқариши мумкин. Мисол учун, баъзи мижозлар инновацияларни қабул қилишни истамасликлари сабабли рад этишади. Бироқ рақамли трансформацияга тўғри ёндашиш ва самарали воситаларни жорий этиш компанияни «рақамлаштириш» ва унинг имкониятларини кенгайтиришга ёрдам беради. Бу шунчаки маълумотни рақамлаштириш эмас, бу компанияни рақамли маконда тарғиб қилишга қаратилган тадбирларнинг катта тўпламидир. Сиз турли тажрибаларга тайёр бўлишингиз, эскирган бизнес жараёнларидан воз кечишингиз ва бизнесингизни кенгайтириш учун замонавий технологиялардан фойдаланишингиз керак.

Рақамли трансформация жуда катта суръатларда амалга оширилмоқда. Бир неча ўн йиллар олдин бизнесни фақат маҳаллий даражада тарғиб қилиш

мумкин эди. Газеталардаги маҳаллий эълонлар, устунлардаги эълонлар ва ташриф қоғозларини тарқатиш каби. Кейин веб-сайтлар пайдо бўлди ва компаниялар аста-секин, бир вақтнинг ўзида телевизорда реклама бериш билан бирга рақамли маконга кира бошладилар. Бугунги кунда рақамли трансформация янги тўлқинни бошдан кечирмоқда.⁵

Сунъий интеллект фаол ривожланмоқда, машинани ўрганиш амалга оширилмоқда. Шунини таъкидлаш керакки, ҳар қандай ўзгаришлар муайян қийинчиликлар билан боғлиқ. Кўпгина мижозлар янги технологияларни қабул қилишга тайёр эмас. «Эскича фикрлайдиганлар» чат бот орқали мулоқот қилишдан кўра, компанияга кўнғироқ қилишни афзал кўришади.

Сунъий интеллект ва машинани ўргатиш соҳасидаги ечимлар. Сунъий интеллект тобора оммалашиб бормоқда, чунки бу сизнинг шахсий маълумотларингиз асосида доимий равишда ўрганадиган машинага қарор қабул қилишни ишониб топшириш имкониятидир. Ўқитишнинг самарадорлиги ва қарор қабул қилишнинг тўғрилиги маълумотлар миқдорига боғлиқ: маълумот қанчалик кўп бўлса, алгоритм учун аниқ ва тўғри хулосалар чиқариш осонроқ бўлади.

Буюмлар Интернет. Керакли жойларга жойлаштирилган қурилмалардан фойдаланиш: одамда, асбоб-ускуналар ёки транспорт воситаларида, керакли маълумотларни олиш, прогнозлар қилиш ва қарорлар қабул қилиш. Масалан, тиббиётда бу технология беморларнинг аҳволини кузатиш ва ташхис қўйиш, логистикада — машиналарнинг ҳолатини кузатиш, қишлоқ хўжалигида — обҳаво ва тупроқ ҳолати ҳақида маълумот олиш учун қўлланилади.⁶

Робототехника ва жараёнларни автоматлаштириш — роботлар узоқ вақтдан бери одамлар ўрнига кўплаб такрорланадиган оддий жараёнларни амалга ошириб келмоқда. Уларни корхонангиз ишига татбиқ этиш унинг самарадорлигини баъзан, ҳатто ўнлаб марта ошириши мумкин. Албатта, бундай трансформация роботларни бошқариш учун махсус дастурий таъминотни ишлаб чиқишни ҳам назарда тутди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Рақамли трансформация: мазмуни, моҳияти, шарт-шароитлари ва истиқболли йўналишлари Мирсоатов А. Қ. Тошкент, Ўзбекистон.
2. Sousa M. J. and Rocha A., "Digital learning: Developing skills for digital transformation of organizations," Futur. Gener. Comput. Syst., 2

⁵ Рақамли трансформация: мазмуни, моҳияти, шарт-шароитлари ва истиқболли йўналишлари Мирсоатов А. Қ. Тошкент, Ўзбекистон.

⁶ Sousa M. J. and Rocha A., "Digital learning: Developing skills for digital transformation of organizations," Futur. Gener. Comput. Syst., 2

МОЛИЯВИЙ ХИСОБОТНИНГ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИ: АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАР ВА ЎТИШ ЗАРУРИЯТИ

Райимжонова Гулноза Абураимовна

Тошкент ахборот технологиялари университети
«АКТ соҳасида иқтисодиёт» кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада молиявий ҳисобот халқаро стандартларининг қандай тамойиллар асосида ишлаб чиқилиши кўриб чиқилган. Хозирда амал қилаётган стандартлар - IAS ва IFRSларнинг номи ва рақами келтирилган жадвал берилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК–4611-сонли "Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарорининг аҳамиятига тўхталиб ўтилган. Мақола якунида муаллиф томонидан халқаро стандартларнинг мунтазам равишда янгиланиб ва тўлдирилиб борилишига муносабат билдирилган.

Калит сўзлар: *Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари, стандартлар ва интерпретациялар, Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари, акциядорлик жамиятлари, шўба корхоналар, тамойиллар, шаффофлик, инвесторлар.*

Кириш. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига (МХХС) ўтиш иқтисодиётнинг умумий ривожланиши ҳамда хусусий хорижий капитални жалб қилиш, рақобатбардошликни ошириш ва халқаро бозорга чиқиш вазифаси қўйилган корхоналар фаолиятини самарали ташкил етишнинг муҳим омилидир. МХХС қўлланилиши молиявий ҳисобот элементлари бўйича халқаро солиштиришни соддалаштириб, инвесторларга ишончли ва тушунарли маълумотлар асосида инвестиция киритмоқчи бўлган компаниянинг молиявий ҳолатини аниқ кўра олиш ва уларга таянган ҳолда молиявий қарорлар қабул қилиш имконини беради. Шунингдек, МХХС ни жорий қилиш мамлакатларда компанияларга инвестиция жалб қилиш харажатларини камайтириш имкониятини, инвесторларларга эса компаниянинг бизнес юритиш амалиёти шаффоф бўлса, таваккалчиликларни аниқ баҳолаш имкониятини беради. МХХСдан фойдаланиш бизнес стандартлари ва ҳисоб юритиш тизимини компаниялар орасида ҳам, мамлакатлар ўртасида ҳам таққосланувчан қилиш учун зарур.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Ушбу мавзу бўйича мақолани тузиш жараёнида мавзу жиҳатидан ўхшаш мазмундаги бир қатор мақолалар, яъни Г. Савинова, И. Н. Исманов, Ф. К. Камолова, А.Нуркенова, Р. О. Холбеков ва С. А. Абдухошимовларнинг асарлари ўрганилди. Хусусан, Ш.Т.Эргашева: "МХХСдан фойдаланиш бухгалтерия ҳисоби стандартларини уйғунлаштириш орқали бутун дунё бўйлаб молиявий ҳисоботнинг бир хиллигини

таъминлайди. Уйғунлаштиришнинг моҳияти турли мамлакатларнинг бухгалтерия ҳисоби тизимларининг халқаро молиявий ҳисобот стандартлари тамойилларига мос келишини таъминлашдан иборат" деб таъкидлаганлар.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жараёнида умумий илмий усуллар ва тадқиқот усуллари: билишнинг диалектик ва тарихий усуллари, қиёсий, иқтисодий ва тизимли таҳлил, статистик гуруҳлаш, эксперт баҳоларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Бир қатор мамлакатларнинг жамоатчилик бухгалтерия ва аудиторлик ташкилотлари ташаббуси билан халқаро молиявий ҳисобот амалиётини яхшилаш ва уйғунлаштириш мақсадида 1973 йилда «Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари қўмитаси» - IASC (International Accounting Standards Committee) ташкил этилди. Ташкилот 1981 йилга келиб халқаро молиявий ҳисобот стандартларини жорий этиш ва халқаро бухгалтерия ҳужжатларини муҳокама қилишда тўлиқ «мустақил ташкилот»га айланди. 2001 йилда Қўмита қайта тузилди ва унинг ўрнига «Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари бўйича кенгаш» - IASB (International Accounting Standards Board) ташкил этилди ва бу халқаро молиявий ҳисобот тизими ривожланишининг янги босқичини бошлаб берди. 2002 йилда Европа комиссияси қабул қилган Евроиттифок директивасига биноан, Европа фонд биржаларида акциялари сотиладиган барча компаниялар 2005 йилдан бошлаб ўзларининг консолидациялашган молиявий ҳисоботларини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига - МХҲС (МСФО) мувофиқ тайёрлашлари шарт бўлди.

Мамлакатимиз иқтисодиёти учун ҳам молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларига (МХҲС) ўтиш бугунги кунда муҳим аҳамият касб этиб, нафақат миллий иқтисодиётни, балки хусусий корхоналарни ҳам ривожлантиришда, яъниким, хорижий хусусий инвестицияларни жалб қилиш, рақобатбардошликни ошириш ва жаҳон бозорига чиқишнинг асосий шартларидан бири бўлиб қолмоқда. Ушбу зарурият моҳиятан англаб ҳолда, 2020 йилдаёқ Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан МХҲСга ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирларни белгилайдиган ПК-4611-сонли қарор имзоланган эди. Ушбу ҳужжатга мувофиқ, 2021 йил 1 январдан бошлаб айрим турдаги ташкилотлар яъни суғурта ташкилотлари, тижорат банклари, акциядорлик жамиятлари ҳамда йирик солиқ тўловчилар тоифасига кирадиган юридик шахслар бухгалтерия ҳисобини молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МХҲС) асосида юритишлари, 2021 йил якунларига кўра эса, МХҲСга мувофиқ молиявий ҳисобот тақдим этишлари шарт эди. Ушбу тоифага кирмайдиган корхоналар эса бундай ҳисоботни ихтиёрий тарзда тақдим этишлари мумкин бўлиб, агар шундай ҳисобот тақдим этилса, улар бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларига мувофиқ ҳисобот тузишдан озод этилиши белгилаб қўйилган.

МХХС асосан катта компаниялар, шунингдек, уларнинг турли мамлакатлардаги шуъба короналари молиявий кўрсаткичларини таққослаш учун мўлжалланган бўлиб, МХХСга мувофиқ молиявий ҳисобот тузишдан кўзланган асосий мақсад — **молиявий маълумотларнинг сифатини ва таққосланиш даражасини ошириш**, шунингдек, маълумотларни турлича талқин қилиш эҳтимолини камайтиришдир. Чунки ҳар бир давлат ўз солиқ сиёсатига эга бўлиб, молиявий ва бухгалтерия ҳисоботи тизимлари ҳам бир-биридан фарк қилади. Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларидан фарқли ўлароқ, МХХС молиявий ҳисоботларда турли операциялар ва бошқа ҳодисаларни қандай акс эттириш кераклигини батафсил белгилайди. Таъкидлаш жоизки, МХХС қатъий қоидаларга эмас, балки **белгиланган тамойилларга асосланган бўлиб**, бу эса стандартларни турли иқтисодий шароитлар ва бизнес муҳитига мослашувчанлигини таъминлайди. Ана шундай тамойилларнинг биринчиси бўлиб:

- “мазмунинг шаклдан устунлиги” - молиявий операциялар ва воқеалар ҳисоботда уларнинг фақат юридик шаклига эмас, балки “иқтисодий мазмунига мос ҳолда” акс эттирилиши ҳисобланади.
- иккинчидан, “ҳисоблаш тамойили” бўйича барча даромад ва харажатлар пул маблағлари қачон тушгани ёки тўланганидан қатъи назар, тегишли ҳисобот даврида акс эттирилиши лозим.
- учинчидан, “узлуксизлик тамойили” - компания молиявий ҳисоботи унинг фаолиятини яқин келажакда ҳам давом эттиради, яъни, компания фаолиятини тўхтатиш ниятида эмас, деган тахминий асосда тузилади.
- тўртинчи тамойил - мувофиқлик ва аҳамиятлилиқ (существенность и уместность) тамойили бўлиб, ҳисоботдаги маълумотлар аҳамиятли ва фойдаланувчилар учун долзарб бўлиши керак.

Ушбу тамойиллар асосида ишлаб чиқилган МХХС қатъий ягона қоидалар тизими бўлиб эмас, балки солиштирилувчи ҳисоботлик принциплари тизими ҳисобланади. МХХС бухгалтерия ҳисоботини юритишда қатъий қоидалардан кўра иқтисодий мазмунга устунлик беради. Натижада, МХХС асосида инвесторлар, кредиторлар ва қарз олувчилар ташкилотнинг молиявий-иқтисодий фаолиятини, шу жумладан, халқаро миқёсда ҳам, **тўлиқ, самарали ва ишончли** баҳолаш имкониятига эга бўладилар. МХХС ларининг юкорида санаб ўтилган тамойилларга асосланган ҳолда тузилганлини МХХС 16 “Ижара”- IFRS 16 “Leases” деб номланган стандарт оркали кўриб чиқамиз:

№	Мазмуни	МХХС (IFRS 16)	БХМС №6
1	Ижара классификацияси	Барча ижаралар балансда юритилади	Аксарият ижаралар харажат сифатида тан олинади
2	Актив сифатида тан олиш	Ҳа - фойдаланиш ҳукуки ("Right-of-use asset")	Йўқ - операцион ижарада ҳеч қандай

		актив сифатида тан олинади	актив тан олинмайди
3	Мажбурият сифатида тан олиш	Ҳа - ижара мажбурияти (Lease liability") тан олинади	Йўқ - операцион ижарада
4	Қисқа муддатли ижара (12 ойдан кам)	Харажат сифатида ҳисобга олиниши мумкин	Хар доим харажат сифатида ҳисобга олинади

1-жадвал. Ижара ҳисобининг халқаро ва миллий стандартларда юрителиши

Шуни таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонда амалдаги №6 сон «Ижара ҳисоби» БХМС да ижара қуйидаги 2 усулда ҳисобга олинади:

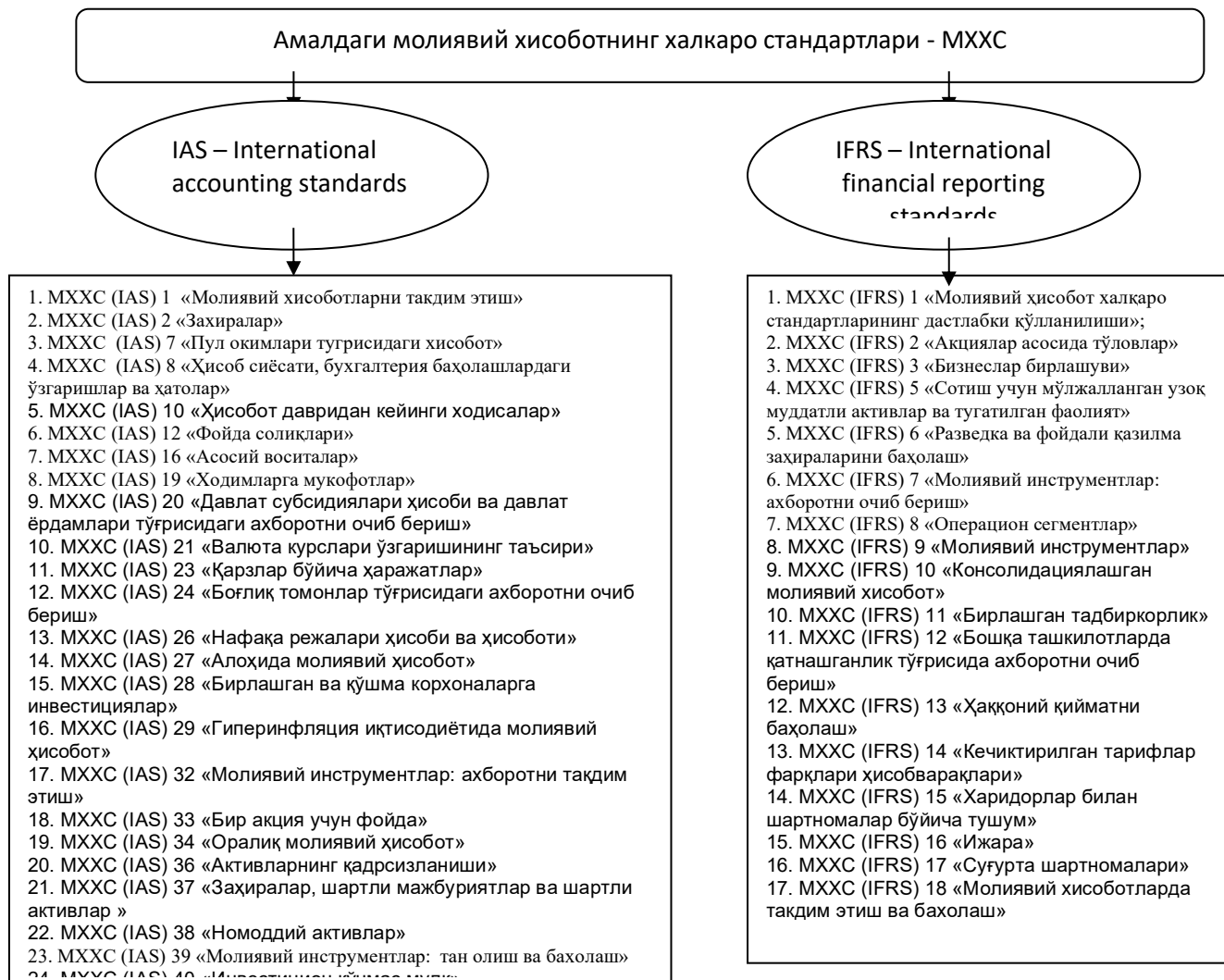
1. Операцион ижара - барча ижара харажатлари тўғридан-тўғри харажат сифатида ҳисобга олинади:
2. Молиявий ижара (лизингга ўхшаш ҳолатлар) - шартнома асосида активни эгаллик ҳуқуқи ижарачига ўтади, унда актив ва мажбурият сифатида ҳисобга олинади.

МХҲС 16 (IFRS 16 “Leases”) га кўра эса барча ижаралар балансда ҳисобга олинади. Факатгина, ижара 12 ойдан кам бўлса ёки активнинг қиймати кичик бўлса бевосита харажат сифатида ҳисобга олинади.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МХҲС) стандартлар ва интерпретациялардан (аниқ бир стандартга оид изоҳлар) иборат бўлиб, ҳар бири ҳисобнинг муайян соҳасига бағишланган. Ҳозирги кунда 42 та стандарт амалда бўлиб, уларнинг 25 таси IAS лар ва 17 таси IFRSлардир.

1-расм. Амалдаги молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари⁷

IAS — бу халқаро бухгалтерия стандартлари бўлиб, улар IASC - Халқаро бухгалтерия стандартлари қўмитаси (International Accounting Standards Committee) томонидан ишлаб чиқилган. 2001 йилда ушбу қўмита қайта ташкил этилиб, халқаро молиявий ҳисобот стандартлари фонди (IFRS Foundation) ташкил этилди. Унинг таркибида фаолият юритувчи IASB - Халқаро бухгалтерия стандартлари кенгаши (International Accounting Standards Board) 2001 йил 1 апрелдан бошлаб янги стандартларни қабул қила бошлади, улар IFRS деб номланишни бошлади. Аслида эса, IFRS ҳам IAS каби молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари бўлиб, ҳозирги кунда ушбу ҳар икки турдаги стандартлардан юқорида кўрсатилганлари амал қилмоқда.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтганда, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари (МХХС) — бу бухгалтерия ҳисоби ва молиявий

1. <https://www.ifrs.org/> маълумотлари асосида тайёрланди.

хисоботни тартибга солувчи қоидалар ва тамойиллар тўплами бўлиб, уларнинг асосий мақсади — турли мамлакатларда тушуниш ва қўллаш мумкин бўлган ягона молиявий ҳисоб юритиш ёндашувини тақдим этиш ва фойдаланувчилар учун компанияларнинг шаффоф молиявий ҳолатини акс эттирувчи хисоботлар тайёрлаш асосини яратишдир. Шу сабабли стандартлар жаҳон иқтисодиётидаги ўзгаришларга мос равишда мунтазам янгиланиб боради ва компаниялар молиявий ҳолатини янада шаффоф акс эттиришга қаратилгандир. Худди шу фикрни қуйидаги МХХС нинг янги IFRS 16 ва эски IAS 17 стандартлар (ҳар икки стандарт ҳам “Ижара” деб номланади) бўйича кўриб чиқиш орқали тасдиқлаш мумкин:

№	Мазмуни	IAS 17 (эски)	IFRS 16 (янги)
1	Амал қилган даври	1982-2001й	2001й 1-январдан
2	Ижаранинг турлари	Молиявий ва операцион ижара	Ижарачи учун ҳисоб юритишда турнинг фарқи йўқ.
3	Балансда акс эттириш	Факат молиявий ижара	Барча ижара турлари
4	Фойда ва зарарлар ҳисоботида	Ижара бўйича бир текис харажатлар	Амортизация + фоиз харажатлари
5	Мажбуриятлар бўйича шаффофлик даражаси	Камроқ (операцион ижаралар кўрсатилмайди)	Кўпроқ (барча ижаралар бўйича мажбуриятлар кўрсатилади)

1-жадвал. Ижара ҳисобининг халқаро стандартларда янгича ва эски талқини

Шундай қилиб, Ўзбекистон бухгалтерия ҳисоби амалиётига доимо янгиланиб борилаётган МХХС ни жорий этиш бугунги куннинг энг устувор вазифалардан бўлиб, бунга эришиш учун:

- бухгалтерлар ва ҳисобот фойдаланувчилари учун МХХС профессионал таълимни йўлга қўйиш,
- бухгалтерия ҳисоби ва аудиторлик профессионал жамоалари билан биргаликда миллий стандартларни халқаро стандартларга мувофиқлаштириб бориш орқали узаро молиявий ҳисобот тамойилларидаги институционал зиддиятларни бартараф этиш зарур.

Бизга маълумки, МХХС га ўтишнинг мавжуд усуллари :

- МХХСни тулик равишда узгартиришларсиз миллий стандарт сифатида қабул қилиш;
- халқаро стандартларни уларга “чекланган узгартиришлар киритиш” орқали қабул қилиш;

- миллий молиявий ҳисобот стандартларини халқаро стандартларга мувофиқлаштириш максималларини ишлаб чиқишдир.

Шу мақсадда 2024 йил июл-август ойларида 12 та янги бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари қабул қилинди ва бугунги кунгача барчаси кучга кирди. Ушбу янгиланган стандартлар аввалги номларини сақлаб қолган ҳолда, сўнгги ўн йил ичида қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ва янги атамалар билан боғлиқ ўзгаришларни ўз ичига олди. Хусусан, янгиланган 1-сонли “Молиявий ҳисоботларни тақдим этиш ва ҳисоб сиёсати” стандарти ҳали ҳам амалда бўлган тўртта бошқа стандартни алмаштиради:

- 1-сонли БХМС “Бухгалтерия сиёсати ва молиявий ҳисобот”;
- БХМС № 3 “Молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот”;
- БХМС № 15 “Бухгалтерия баланси”;
- БХМС № 14 “Капитал тўғрисидаги ҳисобот”.

Янгиланган 1-сонли ва 5-сонли БХМС қўллаб ўзгаришларни ўз ичига олган бўлиб, МХҲСни жорий этиш билан боғлиқ ўзгаришлар шулар жумласидандир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни, 13.04.2016й ЎРҚ-404сон
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.02.2020й ПК-4611-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори
3. Исманов И.Н., Савинова Г.А. (2021) Сопоставление некоторых аспектов Национальных Стандартов Бухгалтерского Учета и МСФО. Central Asian journal of innovations on tourism management and finance. (11) 14-19.
4. Ибрагимов Г.А., Курбанбаев Ж. Э. (2019) МСФО и НСБУ: сущность и основные различия “Халқаро молия ва ҳисоб” (3) 4.
5. Эргашева Ш.Т., Учебник. «Международные стандарты финансового отчетности» –Т.: ТГЭУ, 2020 г., 310 стр.
6. Сравнительная характеристика НСБУ и МСФО. Камолова Феруза Кахрамоновна. Scientific Journal of “International Finance & Accounting” Issue 2, April 2023. ISSN: 2181-1016
7. «Республика Узбекистан: на пороге перехода к международным стандартам финансовой отчетности» Р.О.Холбеков, С.А.Абдухошимов
8. МСФО на практике. Нуркенова Айгерим. Журнал «Налогообложение и бухгалтерский учет»
9. «Переходим на обновленные НСБУ: на что обратить внимание» Г.Эргашева buxgalter.uz 23 августа 2024 г
10. <https://www.ifrs.org/>
11. <https://1solution.ru/events/articles>

НЕСТАНДАРТНАЯ ЗАНЯТОСТЬ МОЛОДЕЖИ - КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ОПЫТА

ТУРАЕВА ЭЪЗОЗА ФАРРУХОВНА

Докторант кафедры государственные и корпоративные стратегии
Национального Университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Email: tursunovaezoza@gmail.com

Аннотация: Автором делается вывод о том, что молодежь на отечественном рынке труда, в целом выступает в качестве наиболее мобильной части населения, характеризующейся относительно высокой скоростью адаптации к требованиям современного рынка. Можно заметить, что предприниматели при найме работников в среднем также отдают определенное предпочтение, лицам более молодых возрастов. Более того, при условии открытого найма (объявление о вакансиях или обращение в рекрутинговые агентства) многие работодатели оговаривают, что принимают заявки на трудоустройство только от лиц молодежного определенного возраста (как правило, до 30 лет).

Ключевые слова: нестандартная занятость, молодежь, население, рынок, современные условия, работоспособность, трудовая деятельность, профессиональная подготовка.

В настоящее время занятость населения является одной из наиболее острых социально-экономических проблем нашего общества. Сокращение численности занятого населения, рост безработицы, влияние демографического роста, увеличение продолжительности периода незанятости, несоответствие спроса и предложения на рабочую силу обостряют ситуацию на рынке труда, в том числе и на молодежном рынке, что вызывает необходимость поиска дополнительных мер, способных обеспечить трудоустройство выпускников и закрепление молодых людей на предприятиях.

Стабильность нашего общества, уровень развития экономики страны во многом зависят от вовлечения молодых людей в трудовую деятельность, так как молодежь является наиболее активной частью трудовых ресурсов, она восприимчива к инновациям, характеризуется высокой выносливостью и интенсивностью труда. Она также имеет достаточно высокую трудовую мобильность, более способна эффективно работать в условиях инновационной экономики. При этом важную роль играет профессиональная подготовка. Вопросы создания новых рабочих мест для молодежи и женщин, сегодня особенно актуальны для Узбекистана, где две трети населения составляют молодые люди в возрасте до 30 лет и где ежегодно около 600 тысяч выпускников учебных заведений пополняют

отечественный рынок труда.

Основной целью профессиональной подготовки молодежи является обеспечение профессионального становления будущего специалиста, развития его личности, способности к саморазвитию. Сегодняшний рынок труда в настоящее время нуждается в «гибких» специалистах, способных решать вопросы, относящиеся к разным отраслям знаний и требующие навыков приспособления к быстрой смене профессиональных задач.

В современных условиях молодым людям стало сложно устроиться на работу по специальности, полученной в высших и средних учебных учреждениях, так как работодатель рассматривает в качестве главного критерия при приеме на работу, наличие опыта. Последствиями безработицы среди молодежи становятся ухудшение социального положения молодых семей, снижение рождаемости, увеличение количества беспризорных детей, падение патриотизма, психологические проблемы, снижение мотивации к дальнейшему поиску работы, потеря квалификации, расширение теневого сектора экономики, отток молодых специалистов, усугубление криминальной обстановки. С каждым годом в Узбекистане все большее число молодых людей, заинтересованы в совмещении учебы с работой, используя нестандартные формы занятости. Нестандартные формы занятости позволяют не только повысить работоспособность сотрудников, но и сократить издержки предприятия. Такие нестандартные формы занятости, как гибкий график работы, частичная занятость, теле труд используются в период профессиональной подготовки молодежи. Данные формы занятости дают возможность молодым людям, наряду с теоретическим обучением приобретать определенные профессиональные навыки, опыт адаптации в трудовом коллективе, получать заработную плату при совмещении учебы и работы, а также, установить деловые контакты.

В процессе изучения нестандартных форм занятости нами было опрошено 124 респондента, в том числе 98 студентов. Социологический анализ становления новых форм трудовой деятельности, проведенный посредством изучения материалов статистики и опроса респондентов, позволил выявить формы вторичной занятости, теневые формы, трудовые миграции. В первую очередь было выяснено отношение респондентов к работе по совместительству. В представленной выборке лишь 15,78% полагают, что человек не должен быть привязан к одному месту работы и совместительство может открывать новые перспективы. Для двух третей участников опроса, это лишь источник дополнительного заработка, студенты придерживаются такого же мнения. Каждый четвертый респондент (среди студентов - 13,84%) считает, что совместительство мешает добросовестно выполнять работу. В то же время 26% студентов уверены, что работа по совместительству открывает новые перспективы, а среди всех опрошенных таковых только 14%. Таким образом, есть основания полагать, что молодежь в большей степени ориентирована на модели отношения к работе, утверждающиеся в современном мире. На основе

анализа ответов респондентов можно предположить, что молодежь готова принять тот тип организации труда, который окажется наиболее эффективным. В проведенном нами опросе было выяснено, какая временная работа могла бы устроить студентов. Получены следующие ответы: «готовы работать на подрядной работе исключительно по специальности» - 11% студентов. «Ориентированы на работу, связанную с дополнительным образованием, увлечениями» - 46% студенческой молодежи. «Согласны, на временную, но хорошо оплачиваемую работу» - 43%. На любую временную работу согласных среди студентов вообще нет. Среди студентов поиск работы также первенствует среди факторов, способных определить решение о смене места жительства.

Рассматривая указанные формы нестандартной занятости молодежи, можно сделать вывод, что они в основном связаны с работой в неформальном секторе экономики и в сфере услуг. Именно сектор услуг, как правило, генерирует нестандартные рабочие места. Можно сделать вывод, что в настоящее время, возможности трудоустройства у молодежи гораздо больше, чем у лиц средних и старших возрастов даже, несмотря на отсутствие у молодежи специального опыта работы.

Использованная литература:

1. Тураева Э.Ф. Влияние здоровья населения на уровень безработицы на примере Республики Узбекистан. Вестник ТМА №9. 2023.
2. Винокуров Е. Узбекистан и ЕАЭС: перспективы и потенциальные эффекты экономической интеграции. Доклады и рабочие документы 2021. Евразийский Банк Развития. —URL: <https://eabr.org/analytics/specialreports>.
3. Абдурахманов К.Х. Регулирование рынка труда республики Узбекистан согласно требованиям международной организации труда / Экономика: анализы и прогнозы. 2019.
4. Саидова М.Х. Молодёжная безработица на рынке труда Узбекистана: проблемы и некоторые пути решения. Экономика и финансы. 2019.
5. Указ Президента Республики Узбекистан от 24.05.2017года УП №5052 «О мерах по дальнейшему совершенствованию государственной политики в сфере занятости и коренному повышению эффективности деятельности органов по труду». URL: <https://lex.uz/ru/docs/>

XIZMATLAR SOHASIDA XUSUSIY TIBBIY XIZMATLAR TARMOG' I FAOLIYATINI KENGAYTIRISHNING AHAMIYATI

G.M.Shadiyeva

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
“Real iqtisodiyot” kafedrası professori, i.f.d.*

shodiyeva12345@gmail.com

**Karimova Shaxlo Sadritdinovna –
tadqiqotchi**

Annotatsiya ushbu maqolada mamlakatimizning barcha hududlarida xususiy tibbiyot muassasalari tarmog' i faoliyatini faollashtirish va kengaytirish uchun qulay sharoitlar yaratish, ularning faoliyatini tartibga solish va lisenziyalash tizimini takomillashtirish, sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan masalalarni tizimli hal etishga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: xizmat ko'rsatish, xususiy tibbiyot, xususiy sektor, tibbiy faoliyat, aholi hayoti, investisiya

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы создания благоприятных условий для активизации и расширения деятельности сети частных медицинских учреждений во всех регионах нашей страны, совершенствования системы регулирования их деятельности и лицензирования, а также системного решения проблем, препятствующих устойчивому развитию частного сектора в здравоохранении.

Ключевые слова: оказание услуг, частная медицина, частный сектор, медицинская деятельность, общественная жизнь, инвестиции

Abstract: This article examines the creation of favorable conditions for the activation and expansion of the network of private medical institutions in all regions of our country, improving the system of regulation of their activities and licensing, as well as a systemic solution to problems that hinder the sustainable development of the private sector in healthcare.

Keywords: service provision, private medicine, private sector, medical activity, public life, investments

Yurtimizda tibbiyot amaliyotining paydo bo'lishi boy tarixga ega bo'lib, uning vujudga kelishi va rivojlanishi uzoq davrlarga borib taqaladi. Xattoki, insoniyatning paydo bo'lishi bilan bog'lab tushuntirish haqiqatga yaqin bo'ladi. Chunki tibbiyot inson faoliyatining muhim bir sohasi sifatida boshqa ko'p sohalardan ilgariroq paydo bo'lgan. Masalan, ibtidoiy odamlar o'zlari uchun hali turar joy qurish, kiyim tikish va ovqat pishirishni bilmay turib, ba'zi kassalliklardan tabiiy omillar yordamida shifo topish sirlarini bilib olganlar. Ibtidoiy odamlar noqulay qiyinchilik sharoitlarida yashab tabiat inijliklari va tan jarohatlari tufayli ortirilgan kasalliklardan qutilish maqsadida, dastlabki oddiy muolaja usullarini kashf

qilishgan.

Shu tariqa xalq tabobati san'ati o'tmishimizning boy merosiga aylanishiga sabab bo'ldi va uzoq tarixiy davrlardan turli qarashlar, an'analar va qadriyatlar zahirida sayqallanib rivojlanib bizgacha yetib keldi.

Rivojlangan davlatlarning YAIM tarkibida xizmat ko'rsatish sohasining ulushi 60 - 80 foizni⁸, ilm-fan va innovatsion faoliyatni investitsiyalashga sarflanayotgan mablag'lar YAIMga nisbatan 3,0 foizni tashkil etgan holda, jami mablag'larning 2/3 qismi tadbirkorlik sohasi hissasiga to'g'ri kelmoqda. Bugungi kunda xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyotining tibbiy xizmatlar sohasini rivojlanishi va uning tashkiliy - iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, mamlakatimizda kunduzgi bemor mijozlarining 39 foizi tibbiy klinikalarga va bemor mijozlarining 61 foizi reabilitatsiya va sog'lomlashtirish markazlariga tashrif buyurganligidan dalolat beradi. Statistik tahlillar 2023-yilda 5000 dan ortiq bemorlar arzonroq tibbiy xizmatlarni olish uchun chet elga ketganligini ko'rsatdi bunda eng mashhur tibbiy xizmat turi muolajalar kosmetik operatsiyalar bo'lgan. Shuningdek, tibbiy xizmat iste'molchilari (bemorlar) to'liq 1 million AQSh dollaridan ortiq mablag'ni xorijiy tibbiy xizmat uchun sarflaganini ko'rsatdi. Chet elda muolaja o'tkazgan bemorlar orasida eng mashhur xalqaro klinik yo'nalishlar Hindiston, Turkiya va Rossiya davlatlari hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil, 1-apreldagi 2863-son "Sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi⁹. Qarorga ko'ra sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorni rivojlantirishga har tomonlama ko'maklashishni kuchaytirish, xususiy tibbiyot muassasalarining aholiga yuqori texnologiyali sifatli tibbiy xizmatlar ko'rsatishi uchun zarur sharoitlar yaratish, xususiy tibbiyot sohasiga xorijdan investitsiyalar va yuqori malakali mutaxassislar jalb etishni kengaytirish, shuningdek, tibbiy turizm va tibbiy xizmatlar eksportini rivojlantirish maqsadida:

1. Quyidagilar sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorni yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalish va vazifalari etib belgilansin¹⁰:

mamlakatimizning barcha hududlarida xususiy tibbiyot muassasalari tarmog'i faoliyatini faollashtirish va kengaytirish uchun qulay sharoitlar yaratish, ularning faoliyatini tartibga solish va lisenziyalash tizimini takomillashtirish, sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan masalalarni tizimli hal etish;

xususiy tibbiyot muassasalarining tashxis qo'yish va davolash bo'yicha zamonaviy yuqori texnologiyali usullarni keng qo'llagan holda, keng aholi qatlamlari, jumladan, ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarga yuqori malakali tibbiy yordam ko'rsatishga qaratilgan xizmatlar ko'lami va turlarini kengaytirishni har tomonlama rag'batlantirish;

⁸ <http://www.worldbank.org/eca/russian/data/>

⁹ <https://lex.uz/docs/3150309>

¹⁰ <https://lex.uz/docs/3150309>

xususiy tibbiyot muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ularni zamonaviy tibbiyot uskunalari, maxsus inventar va asboblarni jihozlash, tibbiyot ixtisosliklari turiga mos keladigan va sanitariya norma hamda qoidalariga talablariga javob beradigan bino va xonalar bilan ta'minlash;

qulay kredit va lizing mexanizmlarini faol jalb etish orqali xususiy tibbiyot muassasalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash ko'lamini va hajmini tubdan oshirish, yetakchi xorijiy klinika hamda tibbiyot markazlari bilan hamkorlikda davolash-tashxis muassasalarini tashkil etgan holda xususiy tibbiyot sohasiga xorijiy investisiyalar jalb qilishni kengaytirish;

aholiga davlat tomonidan ko'rsatiladigan kafolatli bepul tibbiy yordam bilan birga tibbiy sug'urta tizimini keng joriy etgan holda sifatli va arzon maslahat-tashxis, davolash, sog'lomlashtirish va boshqa turdagi tibbiy xizmatlardan foydalanish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadigan pulli tibbiy xizmatlar bozorini jadal rivojlantirish;

ilg'or xalqaro tajribani inobatga olgan holda, xususiy tibbiyot sohasi uchun tibbiy ta'limning zamonaviy usul va texnologiyalaridan foydalanish asosida kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning sifatli va samarali tizimini shakllantirish, xususiy tibbiyot muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash.

2. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi, Iqtisodiyot vazirligi, O'zbekiston xususiy amaliyot vrachlari uyushmasining xususiy tibbiyot muassasalari uchun ruxsat etilgan tibbiy faoliyat turlarini, jumladan tibbiyot sohasida talab yuqori bo'lgan kardiojarrohlik, neyrojarrohlik, mikrojarrohlik, onkologiya, endokrinologiya, kardiologiya, qon-tomir, torakal va abdominal jarrohlik, urologiya va tibbiy faoliyatining boshqa, aholining hayoti, salomatligi va sanitariya-epidemiologik holatiga katta xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan turlaridan tashqari, turlarini tubdan kengaytirish to'g'risidagi takliflari ma'qullansin, bunda tibbiyot faoliyatning barcha tibbiyot turlari qamrab olinsin.

3. Tibbiy faoliyatning aholi hayoti, salomatligi va sanitariya-epidemiologik holatiga katta xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan va xususiy tibbiyot muassasalari uchun taqiqlangan ayrim turlari ro'yxati ;

sog'liqni saqlash sohasida xususiy sektorni yanada rivojlantirishning asosiy vazifa va yo'nalishlariga muvofiq ishlab chiqilgan Xususiy tibbiyot muassasalarini rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari dasturi tasdiqlansin.

4. Belgilansinki, xususiy tibbiyot muassasalarida tashxis qo'yish va davolash, ayniqsa, jarrohlik amaliyotini o'tkazish bilan bog'liq hollarda yangi yuqori texnologiyali usullarni joriy etish faqat tegishli tibbiyot uskunalari, yuqori malakali tibbiyot xodimlari mavjud bo'lganda va sanitariya norma hamda qoidalariga qat'iy rioya etilgandagina ruxsat etiladi.

xizmatlar sohasida xususiy tibbiy xizmatlar tarmog'i faoliyatini kengaytirishning ahamiyati

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shodieva, G. M., & Pardaeva, O. M. PROBLEMS OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP DEVELOPING AND INCREASING EMPLOYMENT AND INCOME OF THE POPULATION AND REDUCING POVERTY. *GWALIOR MANAGEMENT ACADEMY*, 23, 210.
2. Пардаев, М. Қ., & Шодиева, Г. М. (2001). Оила хўжалиги иқтисодиёти ва тадбиркорлиги. *Самарқанд, СамКИИ*, 151.
3. Shadieva, G. M. (2022). SOCIO-ECONOMIC CONCEPT OF" FAMILY ECONOMY". *Confrencea*, 1(1), 239-243.
4. Нарматов Н. Аҳоли соғлиғини сақлаш уни такомиллаштиришнинг муҳим ҳуқуқий асоси // *Ҳуқуқ ва бurch* журнали, 2010. -№ 5.
5. Полянская Е.В. Трансформации рынка медицинских услуг (на примере Амурской области). Автореферат дис. на соиск.учен.степени к.э.н. - Хабаровск.: 2010. - 22 с.;
6. Ражабов Ў.Д. Ижтимоий хизматлар соҳасида хусусий секторни ташкил қилишнинг концептуал асослари. Монография –Т.: “Тафаккур”, 2017 132 б.
7. Ражабов Ў.Д. Соғлиқни сақлашда хусусий сектор иштирокининг назарий таҳлили. Монография –Т.: “Innovatsiya-Ziyo”. 2020 206 б.
8. Ражабов Ў.Д. Ижтимоий соҳа иқтисодиёти. //Ўқув қўлланма -Т.: “Innovatsiya-Ziyo”, 2021. 234 б

SOG'LIQNI SAQLASHNING ZAMONAVIY IQTISODIY TIZIMINI JORIY QILISH XUSUSIYATLARI

Boltayev Mag'rurbek Allayarovich

Respublika shoshilinch tibbiy yordam ilmiy markazi Xorazm viloyat filiali
umumiy va iqtisodiy masalalar bo'yicha direktor o'rinbosari

Annotatsiya. Ushbu maqolada sog'liqni saqlashning zamonaviy iqtisodiy tizimi zaruriyati, mavjud imkoniyatlari va uni amalga oshirishni joriy qilish xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Sog'liqni saqlash, tizim, iqtisodiy tizim, muammo, tovar, xizmat.

Hozirgi kunda sog'liqni saqlash tizimini modernizatsiya qilish va uni iqtisodiy samaradorlikka ega tizimga aylantirish mamlakatlar uchun ustuvor vazifalardan biridir. Ammo, bu borada sog'liqni saqlash sohasi faoliyatini tashkil etishda so'nggi yillarda to'planib qolgan tizimli kamchilik va muammolar fuqarolarning sog'lig'ini muhofaza qilish tizimini yanada takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni samarali hal etishga to'sqinlik qilmoqda. Ushbu muammolarning oldini olish maqsadida mamlakatimizda tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Aholiga tibbiy yordam ko'rsatishning sifati, samaradorligi va ommabopligini tubdan oshirishni ta'minlaydigan sog'liqni saqlash tizimini tashkil etish va moliyalashtirishning konseptual jihatdan yangi modellarini shakllantirish, tibbiyot fani va texnologiyalarining zamonaviy yutuqlarini joriy etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5590-son Farmoni [1] qabul qilindi. Ushbu farmon ijrosini ta'minlash borasida sog'liqni saqlashning zamonaviy iqtisodiy tizimini joriy qilish ustuvor masala hisoblanadi. Bu borada mamlakatimizda sog'liqni saqlash tizimida izchillik bilan amalga oshirilayotgan islohotlar tufayli shifo maskanlarining moddiy-texnik bazasi mustahkamlanmoqda, tibbiy yordam ko'lamini kengaytib, sifati oshmoqda, jahon tibbiyotining eng ilg'or yutuqlari bemorlarni davolashda muvaffaqiyatli o'zlashtirilmoqda [2].

Sog'liqni saqlashning zamonaviy iqtisodiy tizimida ushbu soha iqtisodiyoti sog'liqni saqlash iqtisodiyoti sog'liqni saqlash tovarlari va xizmatlarini ishlab chiqarish, tarqatish va iste'mol qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu yo'nalish cheklangan sog'liqni saqlash resurslarini taqsimlash, sog'liqni saqlash xizmatlari narxlarini, tibbiy sug'urtaning roli va sog'liqni saqlash tizimlarining umumiy samaradorligi va tengligi bilan bog'liq masalalarga asoslanadi [3]. Bu borada zamonaviy iqtisodiy tizimni joriy qilishda asosiy maqsad aholiga sifatli va barqaror tibbiy xizmatlarni ta'minlash, mablag'lardan samarali foydalanish va sog'liqni saqlash sohasining barqaror rivojlanishini kafolatlashga asoslanadi. Ammo, sog'liqni saqlash bozorlarida quyidagi muammolar mavjud bo'ladi:

- **axloqiy xavf.** Tibbiy sug'urta egalari sog'liqni saqlash xizmatlarini ortiqcha iste'mol qilishlari mumkin, chunki ular to'liq xarajatlardan himoyalangan bo'ladi. Bu esa samarasizlik va xarajatlar oshishiga olib kelishi mumkin.

- **salbiy tanlash.** Axborot asimmetriya sog'liqni saqlash tizimida keng tarqalgan. Sug'urtalovchilar salbiy tanlovga duch kelishlari mumkin. Bu holatda sog'liq uchun xavfi yuqori bo'lgan shaxslar sug'urta qilish ehtimoli ko'proq bo'lib, sug'urtalovchilar uchun xarajatlarni oshirishi mumkin.

- **axborot assimetriyasi. Xizmat ko'rsatuvchi sub'ektlar** sog'liqni saqlash sohasidagi bemorlarga qaraganda ko'proq ma'lumotga ega bo'ladilar. Bu nomutanosiblik ongli qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Bu borada bemorlar sog'liqni saqlash mutaxassislari tajribasiga tayanadilar.

Umuman olganda, sog'liqni saqlashning zamonaviy iqtisodiy tizimi tarkibida uni joriy qilishning asosiy xususiyatlari quyidagi qismlardan iborat bo'ladi:

- **resurslarni samarali taqsimlash** - mablag'lar, kadrlar va texnologiyalar sog'liqni saqlash tizimida maqsadli va tejamkorona ishlatilishi lozim. Bu davlat va xususiy sektor hamkorligini mustahkamlash orqali amalga oshiriladi.

- **moliyaviy barqarorlik** - sug'urta tizimlari, jumladan, majburiy va ixtiyoriy tibbiy sug'urta joriy etilib, mablag'lar oqimi va sarflashni nazorat qilish imkonini beradi. Bu tizimlar orqali tibbiy xizmatlarning to'g'ri baholanishi va moliyaviy oqilona boshqarilishi ta'minlanadi.

- **xizmatlarni raqobatga muvofiqlashtirish** - tibbiy muassasalarning sifatli xizmat ko'rsatishi uchun raqobat muhitini yaratish, xizmatlar shaffofligi va samaradorligini oshirish lozim. Bu aholiga turli tibbiy xizmatlar orasidan tanlov qilish imkonini beradi.

- **texnologiyalarni joriy qilish va raqamlashtirish** - elektron tibbiyot, ma'lumotlar bazasi va telemeditsina tizimlari sog'liqni saqlash xizmatlarini tezkor va sifatli qilishga imkon beradi hamda xarajatlarni kamaytiradi.

- **ijtimoiy adolat va ommaviylikni ta'minlash** - har bir fuqaro uchun tibbiy xizmatlarga teng huquq va imkoniyatlar yaratish, zaif guruhlar uchun qo'shimcha yordam ko'rsatish hamda mamlakatning barcha hududlarida sog'liqni saqlash sifatini bir xil darajada ta'minlash zarur.

Xulosa qilib aytganda, sog'liqni saqlashning zamonaviy iqtisodiy tizimi samaradorlik, shaffoflik, barqarorlik va aholining tibbiy xizmatlarga teng kirishini ta'minlovchi murakkab mexanizm bo'lib qaraladi. Ushbu tizimni joriy etish orqali mamlakatlar aholisi salomatligini saqlash va umumiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash mumkin. Bu borada sog'liqni saqlash bozorlari ko'p jihatdan noyob ahamiyat kasb etadi. Ularda xizmat ko'rsatuvchilar (kasalxonalar, shifokorlar va klinikalar), to'lovchilar (sug'urta kompaniyalari va davlat dasturlari) va iste'molchilar (bemorlar) samarali faoliyat ko'rsatadi. Bundan tashqari, sog'liqni saqlash xizmatlari muntazam tekshiruvlarni talab qiladi. Bu esa sog'liqni saqlash bozori tuzilmalari murakkabligiga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi sog'liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha kompleks

chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5590-son Farmoni. Manba:
<https://lex.uz/docs/4096197>

2. Umurzakova M.N. Sog'liqni saqlash tizimini davlat budget mablag'lari bilan moliyalashtirish muammolari. // Iqtisod va moliya, 2017, 7- 11 b.

3. https://www.hivelr.com/2023/10/the-economics-of-healthcare/#google_vignette

MINTAQA IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA PAXTA-TO‘QIMACHILIK KLASTERLARINING TUTGAN O‘RNI

Ismailov Temur Pulatovich,
GGT MCHJ kuzatuv kengashi raisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqqa iqtisodiyotini rivojlantirishda paxta-to‘qimachilik klasterlarining tutgan o‘rni, zaruriyati, o‘ziga xos xususiyatlari va eng muhim jihatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Mintaqa, mintaqqa iqtisodiyoti, klaster, paxta-to‘qimachilik klasteri, mahsulot.

Mintaqa iqtisodiyotini barqaror va samarali rivojlantirishda tarmoqlararo hamkorlik va qo‘shilgan qiymat zanjirini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan olganda, paxta-to‘qimachilik klasterlari qishloq xo‘jaligi sohasini hamda ishlab chiqarish, qayta ishlash, eksport va xizmat ko‘rsatish sohalarini qamrab olgan holda mahalliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu sohadagi mahsulot sifatida paxta O‘zbekiston iqtisodiyotida an‘anaviy ravishda strategik ahamiyatga ega bo‘lgan mahsulot bo‘lsa-da, ammo so‘nggi yillarda ushbu sohani to‘liq qayta ko‘rib chiqish, xom ashyoni emas, balki tayyor mahsulotni eksport qilish, ichki ishlab chiqarish va ish o‘rinlarini yaratish maqsadida **klaster tizimi** joriy etildi. Ushbu tizim doirasida fermerlar, qayta ishlash korxonalari, to‘qimachilik fabrikalari va eksportchilar yagona texnologik va iqtisodiy zanjirga birlashtirildi hamda paxta-to‘qimachilik klasterlari shaklida faoliyat ko‘rsata boshladi.

Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatini yanada takomillashtirish, ularning qishloq xo‘jaligi yerlaridan samarali foydalanishdagi roli va mas‘uliyatini oshirish, mahsulot yetishtiruvchi va uni qayta ishlovchilarning manfaatdorligini ta‘minlashga doir bozor tamoyillarini keng joriy etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 16-noyabrdagi “Paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatini tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-14-son Farmoni qabul qilindi [1]. Mazkur farmon asosida paxta-to‘qimachilik klasterlari mintaqqa iqtisodiyotini rivojlantirishga hissa qo‘shishi belgilandi. Paxta-to‘qimachilik klasterlarining eng muhim vazifalari belgilab berildi. Ya‘ni, paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatini rivojlantirish uchun ichki va tashqi bozorda marketing tadqiqotlarini tashkil etish, sektorni rivojlantirishning o‘rta va uzoq muddatli dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish, shuningdek, sektorga bozor mexanizmlarini keng joriy etish vazifasi qo‘yildi [2].

Paxta-to‘qimachilik klasterlari tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotish, xomashyo va materiallardan farqli o‘laroq, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa birinchi navbatda qo‘shilgan qiymatning o‘sishi, ishchilar soni va faoliyat yuritayotgan xo‘jalik yurituvchi

sub'ektlar sonining ko'payishi hisobiga yuzaga keladi [3]. Shu munosabat bilan paxta-to'qimachilik klasterlari tarmoqlar, hududlar va umuman iqtisodiyotning raqobatdosh ustunliklarini mustahkamlash imkonini beradi. Ular sanoat zanjirining barcha bosqichlarini, xususan paxtaning yetishtirilishidan boshlab, tayyor mahsulotgacha qamtamosh orqali qo'shilgan qiymat yaratish jarayonini jadallashtiradi. Bu yondashuv mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir qiladi, yangi ish o'rinlarini yaratish va mintaqaviy rivojlanishni rag'batlantirish orqali ta'minlanadi.

Paxta-to'qimachilik klasterlari qishloq xo'jaligida mahsuldorlikni oshirish, suv resurslaridan oqilona foydalanish, zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, sifatli xom ashyo yetishtirish imkonini yaratdi. Bundan tashqari, klaster doirasida qayta ishlash jarayonlari keng yo'lga qo'yildi, xususan, ip-yigirish, gazlama to'qish, rang berish, tayyor kiyim-kechak ishlab chiqarish va eksport qilish singari bosqichlar tashkil etildi. Bu esa qo'shilgan qiymatni oshirish, eksport daromadlarini ko'paytirish hamda valyuta tushumini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishda paxta-to'qimachilik klasterlari quyidagi vazifalarni bajaradi (1-jadval):

1-jadval

Mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishda paxta-to'qimachilik klasterlarining vazifalari

№	Yo'nalishlari	Asosiy vazifalari
1	Qishloq xo'jaligi sohasi	- yuqori sifatli paxta yetishtirish; - ilg'or agrotexnologiyalarni joriy etish; - fermerlar bilan samarali shartnoma asosida ishlash
2	Ishlab chiqarish jarayoni	- paxtani qayta ishlash (tolalarga aylantirish); - ip-yigirish, gazlama ishlab chiqarish; - tayyor to'qimachilik va tikish mahsulotlari tayyorlash
3	Iqtisodiy rivojlanish	- qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish; - eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish; - valyuta tushumini oshirish
4	Ijtimoiy sohani qo'llab-quvvatlash	- yangi ish o'rinlari yaratish; - xotin-qizlar va yoshlarni ish bilan ta'minlash; - mahalliy aholi daromadlarini oshirish
5	Texnologik rivojlanish	- zamonaviy uskunalarni joriy etish; - innovatsion ishlanmalarni qo'llash; - energiya samaradorligi va resurs tejamkorligini ta'minlash
6	Hududiy infratuzilmani rivojlantirish	- yo'l, elektr, suv ta'minotini yaxshilash; - qishloq infratuzilmasini yangilash; - sohaga xizmat ko'rsatuvchi tarmoqlarni rivojlantirish
7	Ta'lim va kadrlar tayyorlash	- mutaxassislar tayyorlash va qayta tayyorlash; - kasbiy ta'lim markazlari bilan hamkorlik qilish; - ilmiy-tadqiqot ishlarini qo'llab-quvvatlash
8	Tashqi iqtisodiy faoliyat	- eksport geografiyasini kengaytirish; - xalqaro standartlarga mos mahsulot ishlab chiqarish;

		- brending va marketingni rivojlantirish
9	Davlat-hususiylar sheriklik	- investitsiyalarni jalb qilish; - davlat tomonidan imtiyoz va grantlardan foydalanish; - xususiy sektor bilan samarali hamkorlik yoʻlga qoʻyish

Shuningdek, paxta-toʻqimachilik klasterlari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida ham muhim oʻrin tutadi. Ijtimoiy nuqtai nazardan esa paxta-toʻqimachilik klasterlari qator ijobiy natijalarni beradi. Eng avvalo, mintaqalarda doimiy ish oʻrinlari yaratildi, aholining bandligi taʼminlandi, ayniqsa, xotin-qizlar va yoshlar ish bilan taʼminlandi. Moddiy-texnika bazasi rivojlandi, qishloqlarda yoʻl, infratuzilma va ijtimoiy obʼektlar qurilishiga investitsiyalar jalb etildi. Hududiy rivojlanish nuqtai nazaridan esa klasterlar viloyatlar oʻrtasidagi iqtisodiy notenglikni kamaytirishga xizmat qiladi. Chunki har bir hududning iqlim va resurs salohiyatidan kelib chiqqan holda, ularda ixtisoslashgan klasterlar tashkil etilmoqda. Masalan, Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro, Fargʻona va Navoiy viloyatlarida turli tipdagi toʻqimachilik klasterlari samarali faoliyat olib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, paxta-toʻqimachilik klasterlari mintaqaviy iqtisodiy oʻsish, yangi ish oʻrinlari yaratish, eksport salohiyatini oshirish va xalq farovonligini taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizimni yanada rivojlantirish, uni raqobatbardosh va barqaror mexanizmga aylantirish esa Oʻzbekiston iqtisodiyotining kelajakdagi taraqqiyoti uchun muhim omil boʻlib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 16-noyabrdagi “Paxta-toʻqimachilik klasterlari faoliyatini tartibga solish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PF-14-son Farmoni. Manba: <https://lex.uz/docs/5731033>
2. <https://7universum.com/ru/tech/archive/item/17070>
3. Джурабаев О.Дж. Современное состояние и уровень развития производительных сил хлопково-текстильных кластеров. // Journal of marketing, business and management, Volume2, Issue4 (July), 2023. - с. 21.

SANOAT INFRATUZILMASINI OPTIMALLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Rasulov Jamshid Karimovich

Yoshlar ishlari agentligi
moliya-iqtisod boshqarmasi boshlig'i

Anotatsiya. Ushbu maqola sanoat infratuzilmasini optimallashtirishda innovatsion yondashuvlarning samaradorligini tahlil qiladi. Raqamli transformatsiya, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, intellektual monitoring, energiya tejamkor texnologiyalar va sanoat klasterlari hududiy sanoat samaradorligini oshirish hamda resurslardan optimal foydalanishni ta'minlashda muhim rol o'ynashi aniqlangan.

Kalit so'zlar: Sanoat infratuzilmasi, innovatsion yondashuvlar, optimallashtirish, Intellektual monitoring, sanoat klasterlari, tarmoq integratsiyasi.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of innovative approaches in optimizing industrial infrastructure. It is determined that digital transformation, automated control systems, intelligent monitoring, energy-efficient technologies, and industrial clusters play a significant role in enhancing regional industrial efficiency and ensuring optimal use of resources.

Keywords: Industrial infrastructure, innovative approaches, optimization, intelligent monitoring, industrial clusters, network integration.

Аннотация. В статье анализируется эффективность инновационных подходов к оптимизации промышленной инфраструктуры. Установлено, что цифровая трансформация, автоматизированные системы управления, интеллектуальный мониторинг, энергоэффективные технологии и промышленные кластеры играют важную роль в повышении эффективности региональной промышленности и обеспечении оптимального использования ресурсов.

Ключевые слова: Промышленная инфраструктура, инновационные подходы, оптимизация, интеллектуальный мониторинг, промышленные кластеры, интеграция сетей.

Kirish. Sanoat infratuzilmasi zamonaviy iqtisodiyotning samarali ishlashi va raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omillardandir. Bugungi kunda resurslarning samarali ishlatilishi, energiya tejamkorligi va ishlab chiqarish jarayonlarining raqamlashtirilishi talab qilinmoqda. Shu bois, sanoat infratuzilmasini optimallashtirishda **innovatsion yondashuvlarni** joriy etish hududiy rivojlanish va sanoat samaradorligini oshirishning dolzarb yo'nalishi hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. So'nggi tadqiqotlar sanoat infratuzilmasini optimallashtirishda innovatsion yondashuvlarning muhimligini ko'rsatadi. S. A. Satheesh [1] murakkab loyihalarda tashkilotlar va bo'linmalar o'rtasidagi bilim va

resurslar almashinuvi innovatsiyani rivojlantirishda samaradorlikni oshirishini ta'kidlaydi. A. D. Bobryshev [2] innovatsion infratuzilmaning yetishmovchiligi yangi texnologiyalarni o'zlashtirishni cheklashini ko'rsatadi va klasterlar orqali bartaraf etish zarurligini qayd etadi. Y. Luo [3] va Xu-Yang [4] esa ilmiy hamkorlik va ilg'or texnologiyalarni joriy etish orqali sanoat infratuzilmasining samaradorligi va chidamliligini oshirish mumkinligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda sanoat infratuzilmasini optimallashtirishda innovatsion yondashuvlarning samaradorligi o'rganildi. Metodologiya sifatida analitik va taqqoslash usullari, hududiy statistika tahlili, shuningdek, infratuzilma va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish bo'yicha ilmiy manbolar tahlili qo'llanildi.

Tahlil va natijalar. Sanoat infratuzilmasini optimallashtirishda turli innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi hududiy sanoat samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu yondashuvlar ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlab, energiya va xomashyo sarfini kamaytiradi, ishlab chiqarish quvvatining maksimal darajada ishlashini va jarayonlardagi uzilishlarning oldini oladi[5]. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hududiy sanoat klasterlarining ilmiy-tadqiqot institutlari, texnologik markazlar va korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi, yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Sanoat infratuzilmasini optimallashtirishda innovatsion yondashuvlar va ularning kutilayotgan samaradorligi

1-jadval

	Innovatsion yondashuv	Funkisya	Kutiladigan natija / samaradorlik ta'siri
1	Raqamli transformatsiya va IoT tizimlari	Ishlab chiqarish jarayonlari va ta'minot zanjirini real vaqt rejimida kuzatish, resurslardan optimal foydalanish	Energiya va xomashyo sarfini 8–12% ga kamaytirish, jarayonlarni tezlashtirish
2	Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari (SCADA, MES)	Ishlab chiqarish jarayonlarini markazlashgan va avtomatlashtirilgan boshqarish	Ishlab chiqarish quvvatini oshirish, uzilishlarni kamaytirish
3	Intellektual monitoring va bashoratli texnik xizmat ko'rsatish	Datchik tizimlari va AI yordamida uskuna holatini kuzatish, nosozliklarni oldindan aniqlash	Texnik xizmat ko'rsatishni optimallashtirish, ishlab chiqarish uzilishlarini kamaytirish
4	Energiya tejamkor va ekologik	Qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samarador uskunalar,	Resurslarni tejash, atrof-muhitga salbiy ta'sirni

	innovatsiyalar	chiqindilarni kamaytiruvchi texnologiyalar	kamaytirish
5	Sanoat klasterlari va tarmoq integratsiyasi	Hududiy klasterlar orqali ilmiy-tadqiqot institutlari va korxonalar o'rtasida bilim almashish, texnologiyalarni joriy etish	Innovatsiyalarni tezkor joriy etish, hududiy sanoat samaradorligini oshirish

Jadvaldagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, sanoat infratuzilmasini optimallashtirishda innovatsion yondashuvlarning har biri muhim rol o'ynaydi va ular bir-birini to'ldiruvchi xususiyatga ega. Raqamli transformatsiya va IoT tizimlari resurslardan samarali foydalanish va jarayonlarni real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari ishlab chiqarish quvvatini oshiradi va jarayonlardagi uzilishlarni kamaytiradi. Intellektual monitoring va bashoratli texnik xizmat ko'rsatish orqali uskuna va infratuzilma holatini oldindan aniqlash mumkin, bu texnik xizmat xarajatlarini kamaytiradi va ishlab chiqarish barqarorligini ta'minlaydi. Energiya tejamkor va ekologik innovatsiyalar resurslarni tejash va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirishga xizmat qiladi. Sanoat klasterlari va tarmoq integratsiyasi esa ilmiy-tadqiqot institutlari va korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi, yangi texnologiyalarni tezkor joriy etishga imkon yaratadi.

Xulosa va takliflar. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, sanoat infratuzilmasini innovatsion yondashuvlar bilan optimallashtirish hududiy sanoat samaradorligini sezilarli oshiradi. Raqamli transformatsiya, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, intellektual monitoring, energiya tejamkor texnologiyalar va sanoat klasterlari birgalikda ishlab chiqarish quvvatini oshiradi, resurslar sarfini kamaytiradi va jarayonlardagi uzilishlarni bartaraf etadi. Shu asosda hududiy sanoat infratuzilmasini modernizatsiya qilishda raqamli va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish, bashoratli texnik xizmat va intellektual monitoringni tatbiq qilish, energiya tejamkor va ekologik texnologiyalarni qo'llash hamda sanoat klasterlari orqali hamkorlikni mustahkamlash tavsiya etiladi.

Foyadalanilgan adabiyotlar

1. S. A. Satheesh, S. Verweij, T. Busscher, va J. Arts, "Drivers of innovation in infrastructure development projects: A configurational analysis of boundary spanning roles," Journal of Construction Engineering and Management, vol. 150, no. 5, p. 04023032, May 2024
2. A. D. Bobryshev, V. M. Tumin, A. V. Savelyev, E. E. Alenina, va V. A. Trifonov, "Place of infrastructure in the innovation ecosystem of industry," Proceedings of the International Scientific and Practical Conference Strategy of Development of Regional Ecosystems "Education-Science-Industry" (ISPCR 2021), vol. 208, pp. 37–43, 2022
3. Y. Luo, J. Zheng, va J. Ma, "Research on innovation features and optimization strategies of industrial clusters from the perspective of TLCN,"

Kybernetes, vol. 51, no. 10, pp. 3965–3981, 2022

4. Xu-Yang, "Innovative Approaches in Infrastructure Design, Resilience, and Maintenance," Designs, Special Issues, Collections and Topics in MDPI journals. 2025

5. Xolmirzayev U.A., Hakimova G.A. Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni boshqarish tizimi // Экономика и социум. 2024. №5-1 (120).

BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA ERISHISHDA INVESTITSIALARNING AHAMIYATI.

Sapayeva Fazilat Norbayevna,

Osiyo xalqaro universiteti tayanch doktoranti

Urganch Ranch texnologiya universiteti

Iqtisodiyot fakulteti o'qituvchisi.

E-mail: beko2300454@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada investitsialarning mamlakat iqtisodiy taraqqiyotidagi o'rni va ularning barqaror iqtisodiy o'sishga ta'siri tahlil qilingan. Investitsion faoliyatning samaradorligi, kapital qo'yilmalarning iqtisodiyotning turli tarmoqlarida qanday natijalar berishi, xususan, ishlab chiqarish hajmining kengayishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va innovatsion texnologiyalarni joriy etishga qo'shadigan hissasi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Investitsiya, barqaror iqtisodiy o'sish, kapital qo'yilmalar, ishlab chiqarish, bandlik, innovatsiya, raqobatbardoshlik.

Аннотация. В статье анализируется роль инвестиций в экономическом развитии страны и их влияние на устойчивый экономический рост. Рассматриваются эффективность инвестиционной деятельности, результаты капитальных вложений в различные секторы экономики, в частности, их вклад в расширение объемов производства, создание новых рабочих мест и внедрение инновационных технологий.

Ключевые слова: Инвестиции, устойчивый экономический рост, капитальные вложения, производство, занятость, инновации, конкурентоспособность.

Abstract. This article analyzes the role of investments in the country's economic development and their impact on sustainable economic growth. The effectiveness of investment activities, the results of capital investments in various sectors of the economy, in particular, their contribution to the expansion of production volumes, the creation of new jobs and the introduction of innovative technologies are highlighted.

Keywords: Investment, sustainable economic growth, capital investments, production, employment, innovation, competitiveness.

Mamlakatlarning barqaror iqtisodiy o'sishi ko'p jihatdan investitsion jarayonlarning samaradorligiga bog'liq. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, investitsiyalarsiz sanoatni modernizatsiya qilish, qishloq xo'jaligini rivojlantirish, ijtimoiy infratuzilmani takomillashtirish va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish mumkin emas. Shuning uchun ham, investitsiya siyosati har bir davlat iqtisodiy strategiyasining markazida turadi.

O'zbekiston sharoitida ham mustaqillik yillaridan boshlab investitsion muhitni yaxshilashga alohida e'tibor qaratilib, xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratildi. Ayniqsa, so'nggi yillarda olib borilayotgan keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar investitsiyalarning iqtisodiy o'sishga qo'shayotgan hissasini yanada oshirmoqda.

Investitsiya - bu foyda olish maqsadida iqtisodiyotning turli sohalariga kapital mablag'larni joylashtirishdir. U faqat moliyaviy qo'yimlarni emas, balki inson kapitaliga, ilm-fan va texnologiyalarga sarflanadigan mablag'larni ham o'z ichiga oladi. Mana shulardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, investitsiyalar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

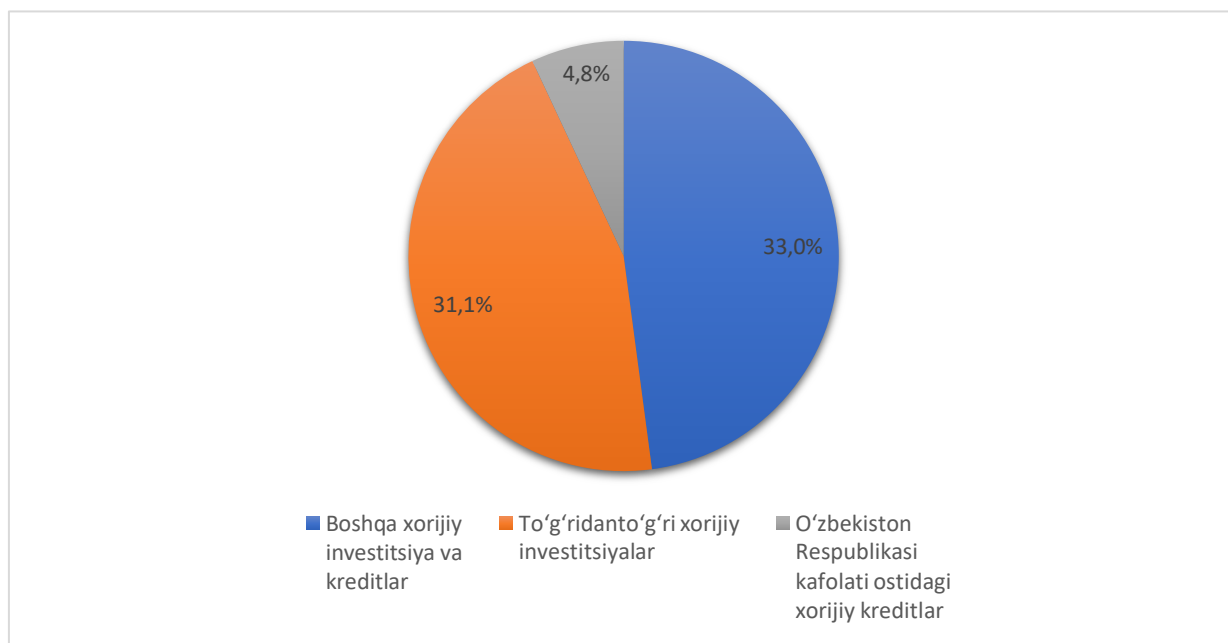
- ishlab chiqarishni kengaytiradi;
- yangi ish o'rinlari yaratadi;
- fan-texnika taraqqiyotini jadallashtiradi;
- ijtimoiy infratuzilmani rivojlantiradi;
- davlat byudjeti tushumlarini ko'paytiradi.

Barqaror iqtisodiy o'sish — bu iqtisodiyotning uzoq muddat davomida o'sish sur'atlarini saqlab qolishi, inflyatsiya darajasining nazorat ostida bo'lishi va makroiqtisodiy muvozanatning ta'minlanishini anglatadi. Investitsiyalar ushbu jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo'ladi. Chunki kapital qo'yimlar natijasida:

- ishlab chiqarish hajmi ortadi;
- eksport salohiyati kengayadi;
- import o'rini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqariladi;
- iqtisodiyotning raqobatbardoshligi mustahkamlanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda investitsion muhitni yaxshilash bo'yicha qator islohotlar amalga oshirildi. Xorijiy investorlar uchun soliq imtiyozlari, bojxona preferensiyalari va erkin iqtisodiy zonalar tashkil qilinishi bunga misol bo'la oladi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizda yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'atlariga bevosita investitsiyalar ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, sanoat tarmog'iga

jalb qilingan investitsiyalar ishlab chiqarishning modernizatsiyasi va yangi texnologiyalarni joriy etishga xizmat qildi. Qishloq xo'jaligida esa investitsiya loyihalari suvni tejaydigan texnologiyalarni kengaytirishga imkon yaratdi. (1-rasm)

1-rasm. Asosiy kapitalga xorijiy investitsiya va kreditlar tarkibi, % da

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar 33,3 trln, so'mni yoki, 2023-yilning mos davriga nisbatan 258,0 % ni tashkil etgan. O'zbekiston Respublikasi kafolati ostidagi xorijiy kreditlar hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar 5,2 trln, so'mni yoki, 2023-yilning mos davriga nisbatan 237,3 % ni tashkil etgan. Kafolatlanmagan xorijiy kreditlar va boshqa xorijiy investitsiyalar hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga investitsiyalar 35,3 trln, so'mni yoki, 2023-yilga nisbatan 290,7 % ni tashkil etgan.

Mazkur ko'rsatkichlar shuni anglatadiki, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hamda xorijiy kreditlar asosida moliyalashtirilayotgan asosiy kapital hajmining keskin ortishi mamlakat iqtisodiyotida ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni jalb etish va mehnat unumdorligini oshirish uchun muhim zamin yaratmoqda. Xususan, 2023-yilga nisbatan investitsiyalarning bir necha barobar ko'payishi iqtisodiy o'sishning tezlashuviga xizmat qiladi, chunki asosiy kapitalga yo'naltirilgan mablag'lar ishlab chiqarishning modernizatsiyasi, infratuzilmaning yaxshilanishi va yangi ish o'rinlarining yaratilishini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalar oqimining kuchayishi respublikaning xalqaro moliya bozorlaridagi ishonchlilikini oshirib, makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Natijada yalpi ichki mahsulot hajmining o'sishi, eksport salohiyatining kengayishi hamda hududiy iqtisodiy rivojlanishning tezlashishi kutilmoqda. Bu jarayonlar esa o'z navbatida, mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishi va barqaror iqtisodiy o'sishga erishishida asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, investitsiyalar barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ular ishlab chiqarishning kengayishi, bandlik darajasining oshishi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi va mamlakatning eksport salohiyati kuchayishiga xizmat qiladi. Shu bois, O'zbekistonda ham ichki va tashqi investitsiyalarni jalb qilish, investitsion muhitni yanada yaxshilash va resurslardan samarali foydalanish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Bundan tashqari, investitsiyalar nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yangi loyihalar ishga tushirilishi natijasida aholining daromadlari ortadi, turmush darajasi yaxshilanadi va ijtimoiy infratuzilma rivojlanadi. Xususan, hududlarda yangi sanoat korxonalarining barpo etilishi ichki migratsiyani kamaytiradi, yoshlar uchun munosib ish o'rinlari yaratadi va inson kapitalini yanada rivojlantirish imkonini beradi.

Shuningdek, xorijiy investitsiyalar oqimining ortishi mamlakatga ilg'or menejment tajribasi va zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishini jadallashtiradi. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, resurslardan tejamkor

foydalanishga olib keladi hamda global bozor talablariga moslashish imkonini beradi. Investitsiyalar eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirib, tashqi savdo balansini yaxshilash orqali mamlakatning xalqaro miqyosda iqtisodiy mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Demakki, investitsion siyosatni izchil amalga oshirish, huquqiy bazani yanada takomillashtirish, investorlar uchun kafolat va imtiyozlarni oshirish, hamda infratuzilmani rivojlantirish orqali O'zbekiston kelgusida barqaror va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishishi mumkin. Natijada, iqtisodiyotning modernizatsiyasi va diversifikatsiyasi tezlashib, mamlakatning jahon xo'jalik tizimidagi raqobatbardoshligi mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Yusupov M. *Hududiy rivojlanishda investitsiyalarning ahamiyati.* – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
2. Porter M. *Competitive Advantage.* – New York: Free Press, 1985.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va farmonlari.
4. Jahon banki va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi ma'lumotlari.
5. Karimov A. *Investitsion jarayonlar va ularning iqtisodiy o'sishga ta'siri.* – Toshkent: Fan, 2020.
6. Bababekova D.Sh., Tursunov B.O. Raqobat nazariyasi. O'quv qo'llanma.T.: "Iqtisod Moliya", 2020 yil, 260 bet.
7. <https://xorazmstat.uz/>
8. Tojiboyeva D. "Milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligi va uning nazariy konseptual asoslari" IQTISOD VA MOLIYA / EKONOMIKA I FINANSYI 2023, 8 (168)
9. Bababekova D.Sh., Tursunov B.O. Raqobat nazariyasi. O'quv qo'llanma.T.: "Iqtisod Moliya", 2020 yil, 260 bet.

MINTAQAVIY IQTISODIYOTDA PAXTA-TO‘QIMACHILIK KLASTERLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH TAHLILI

Sharipov R.S

GGT mchj qishloq xojaligi masalalari boyicha
bosh direktor orinbosari

Anotatsiya. Maqolada paxta-to‘qimachilik klasterlarining hududiy iqtisodiyotga ta’siri va samaradorligini oshirish omillari tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor zamonaviy texnologiyalar, fermerlar bilan kooperatsiya, eksport infratuzilmasi va qo‘shimcha qiymat zanjiriga qaratilgan. Ekonometrik tadqiqotlar orqali klasterlarning hududiy iqtisodiyotdagi roli baholanishi muhimligi ta’kidlandi.

Kalit so‘zlar: Paxta-to‘qimachilik klasterlari, samaradorlik, hududiy iqtisodiyot, eksport, qo‘shimcha qiymat, ekonometrik tadqiqotlar.

Abstract: The article analyzes the impact of cotton-textile clusters on regional economies and the factors enhancing their efficiency. The main focus is on modern technologies, cooperation with farmers, export infrastructure, and the value-added chain. The study emphasizes the importance of econometric research to assess the role of clusters in regional economic development.

Keywords: Cotton-textile clusters, efficiency, regional economy, export, value-added, econometric research.

Аннотация: В статье анализируется влияние хлопково-текстильных кластеров на региональную экономику и факторы, повышающие их эффективность. Основное внимание уделяется современным технологиям, сотрудничеству с фермерами, экспортной инфраструктуре и цепочке добавленной стоимости. Подчеркивается важность эконометрических исследований для оценки роли кластеров в развитии региональной экономики.

Ключевые слова: Хлопково-текстильные кластеры, эффективность, региональная экономика, экспорт, добавленная стоимость, эконометрические исследования.

Kirish. So‘nggi yillarda paxta-to‘qimachilik klasterlari mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning ustuvor omillaridan biriga aylandi. Klaster yondashuvi nafaqat fermer xo‘jaliklari va qayta ishlash sanoatini, balki logistika, xizmat ko‘rsatish va marketing tizimlarini ham o‘zaro integratsiyalash orqali ishlab chiqarish zanjirini mukammallashtirishga imkon beradi. Natijada yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulot yaratish, eksport salohiyatini kengaytirish hamda hududiy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlari yuzaga keladi.

“O‘zbekiston–2030” strategiyasida belgilangan ustuvor vazifalar, jumladan, paxta hosildorligini 45–50 s/ga, g‘alla hosildorligini 80–85 s/ga yetkazish, ip-kalavani to‘liq qayta ishlash hamda 400 ming tonna sun‘iy va aralash tolalar ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish kabi maqsadlar paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatining strategik ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Ushbu jarayonlarda

klasterlarning samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish, eksport tarkibini diversifikatsiya qilish va mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, paxta-to'qimachilik klasterlarining samaradorligini tahlil qilish va ularning hududiy iqtisodiyotga ko'rsatadigan ta'sirini ilmiy asoslangan metodlar, xususan, ekonometrik modellashtirish orqali baholash dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi [1,2].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. So'nggi yillarda to'qimachilik klasterlari samaradorligi turli yondashuvlar bilan o'rganilgan: M.E. Porter[3] klaster nazariyasi orqali sanoat klasterlarining hududiy rivojlanishdagi ahamiyatini asoslagan, N.Q. Nguyen[4] samaradorlikni panel ma'lumotlar tahlili orqali aniqlagan, R. Akhmedova [5] esa mahalliy sharoitda ishlab chiqarish, bandlik va eksportga ta'sirini ekonometrik modellar orqali ko'rsatgan. Shu bilan birga, O'zbekiston kontekstida klasterlarning hududiy iqtisodiyotga kompleks ta'sirini baholash bo'yicha tadqiqotlar cheklangan bo'lib, ushbu mavzuda ilmiy tadqiqotlar olib borish dolzarb ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda paxta-to'qimachilik klasterlarining samaradorligi va hududiy iqtisodiyotga ta'siri iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida sistematik tarzda tahlil qilindi. Tahlil jarayonida paxta-to'qimachilik sohasiga oid statistik ma'lumotlar va klasterlarning samaradorligini oshirish omillari o'zaro taqqoslandi.

Tahlil va natijalar. So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida paxta-to'qimachilik klasterlari yuqori qo'shimcha qiymat yaratish, hududiy bandlikni oshirish va eksport salohiyatini kengaytirishda strategik ahamiyatga ega tizimli omil sifatida shakllandi. Statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2016–2023 yillarda mamlakat to'qimachilik mahsulotlari eksporti ikki barobarga o'sib, 2023 yilda 3,2 mlrd. AQSh dollariga yetdi. Shu bilan birga, tarmoqning umumiy eksportdagi ulushi 2016 yildagi 13,1 foizdan 2021 yilda 18,9 foizgacha ko'tarilgan, keyingi yillarda esa biroz pasayib, 2022 yilda 17 foiz va 2023 yilda 13 foizni tashkil etdi. Eksport tarkibida diversifikatsiya jarayoni sezilarli darajada kuchaydi. Herfindahl–Hirschman indeksi (HHI) 2016 yilda 2668 dan 2023 yilda 1648 ga pasaydi, bu xom-ashyo eksportidan tayyor mahsulotlar eksportiga o'tish jarayonini ko'rsatadi. Misol uchun, paxta tolasi eksporti 2016 yilda 637 mln. AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2023 yilda atigi 70 ming dollarga tushdi. Shu bilan birga, ip-kalava ulushi 51,1 foizdan 37,9 foizgacha qisqardi, trikotaj matolar va tayyor kiyim-kechaklar ulushi esa oshdi[6].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, samarali faoliyat yuritayotgan to'qimachilik klasterlarining yuqori samaradorligi bir nechta asosiy xususiyatlar bilan belgilanadi. Ularning samaradorligi quyidagi omillar orqali ta'minlanadi:

- zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish;
- fermer xo'jaliklari va qayta ishlash korxonalari o'rtasida mustahkam kooperatsiya;
- eksport infratuzilmasining rivojlanganligi;
- qo'shimcha qiymat zanjirining hududiy yaxlitligi.

Zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish. To'qimachilik klasterlari

samaradorligini oshirishda ilg'or texnologiyalarni keng qo'llash hal qiluvchi ahamiyatga ega. Paxtani qayta ishlashdan boshlab tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari va energiya tejamkor uskunalari joriy etilishi mahsulot sifati va ishlab chiqarish unumdorligini oshiradi. Bu nafaqat tannarxni kamaytiradi, balki xalqaro bozor talablariga mos keladigan yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulotlar yaratish imkonini beradi.

Fermer xo'jaliklari va qayta ishlash korxonalari o'rtasida mustahkam kooperatsiya. Klaster tizimining barqaror ishlashi uchun paxta yetishtiruvchi fermer xo'jaliklari, tozalash va qayta ishlash zavodlari hamda tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar o'rtasida o'zaro manfaatli hamkorlik zarur. Bunday kooperatsiya hosildorlikni oshirish, xomashyo ta'minotida uzluksizlikni ta'minlash va ishlab chiqarish jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi. Natijada hududlarda bandlik darajasi ortadi, klasterning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati kuchayadi.

Eksport infratuzilmasining rivojlanganligi. Samarali klasterlar uchun tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradigan infratuzilmaning mavjudligi muhim. Bu jumladan logistika tizimlari, sertifikatlash va standartlashtirish markazlari, xalqaro savdo tarmoqlari bilan integratsiyalashgan elektron platformalarni qamrab oladi. Rivojlangan eksport infratuzilmasi mahsulotlarni tezkor, sifatli va past xarajatlarda tashqi bozorga yetkazib berishni ta'minlaydi.

Qo'shimcha qiymat zanjirining hududiy yaxlitligi. Klaster samaradorligi hududiy miqyosda ishlab chiqarishning barcha bo'g'inlarini yagona tizim sifatida shakllantirishga bog'liq. Paxta yetishtirishdan tortib ip-kalava ishlab chiqarish, mato tayyorlash, tikuvchilik va tayyor mahsulot eksportigacha bo'lgan jarayonlarning yagona zanjirga integratsiyasi iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Bu yondashuv orqali hududiy iqtisodiyotda yangi qiymat yaratiladi, byudjet daromadlari kengayadi va mahalliy aholi bandligi ta'minlanadi.

Xulosa va takliflar. Paxta-to'qimachilik klasterlari O'zbekiston iqtisodiyotida yuqori qo'shimcha qiymat yaratish, hududiy bandlikni oshirish va eksportni diversifikatsiya qilishda strategik ahamiyatga ega. Klasterlar samaradorligi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, fermerlar bilan mustahkam kooperatsiya, rivojlangan eksport infratuzilmasi va hududiy qo'shimcha qiymat zanjiri orqali ta'minlanadi. Shu asosda taklif qilinadi: texnologiyalarni modernizatsiya qilish, ichki hamkorlikni mustahkamlash, eksport infratuzilmasini rivojlantirish va hududiy qo'shimcha qiymat zanjirini yaxlitlash; shuningdek, klasterlarning hududiy iqtisodiyotga ta'sirini aniqlash uchun ekonometrik tadqiqotlar o'tkazish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son. "O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-6600413>
2. Juraev, F. D. S. (2021). Problems Of Informatization Of Management Of Agricultural Industry And Modeling Of Agriconomic System In A Market

Economy. The American Journal of Applied sciences, 3(02), 49-54.

3. M. E. Porter, Clusters and the New Economics of Competition, Harvard Business Review, vol. 76, no. 6, pp. 77–90, 1998.

4. N. Q. Nguyen, "Analyzing Vietnam's textile garment global supply chain with the Revealed Comparative Advantage," Journal of Economics and Development, vol. 25, no. 3, pp. 55–68, 2021.

5. R. Akhmedova, "Economic Efficiency Analysis of Textile Clusters: In Case of Uzbekistan," Asian Journal of Technology and Management Research (AJTMR), vol. 14, no. 1, pp. 12–20, 2024.

6. <https://www.uzdaily.uz/en/imri-experts-evaluate-diversification-of-uzbekistans-textile-industry-export-structure-from-2016-2023>

ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH VA NORMATIV-HUQUQIY ASOSLARI

Sobirova Xilola Rustam Qizi
O'zbekiston Respublikasi Bank
moliya akademiyasi mustaqil
tadqiqotchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada O'zbekistonda erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini takomillashtirishning ayrim normativ-huquqiy asoslari, ularning mohiyati, xususiyatlari va amal qilish tartiblari haqida ma'lumotlar bayon qilingan. Unda shuningdek, O'zbekistonda erkin faoliyat yurituvchi iqtisodiy zonalar tashkil etishning huquqiy mexanizmlari va ular negizida kichik tadbirkorlik subyektlari tashkil etishning normativ asoslari, kichik sanoat zonalar faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi normativ-huquqiy hujjatlarning ayrimlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy zona, huquqiy asos, qonun, farmon, qaror, chora tadbir, kredit, investitsiya, loyiha, texnologiya, sanoat, ish o'rni, ishlab chiqarish.

Annotatsiya: v dannoy statye predstavlena informatsiya o nekotorykh normativno-pravovyykh dokumentax sovershenstvovaniya deyatelnosti svobodnykh ekonomicheskix zon v Uzbekistane, ix sushnosti, karakteristikax i poryadke realizatsii. Takje v nem opisanы nekotorye pravovyye mexanizmy sozdaniya svobodnykh ekonomicheskix zon v Uzbekistane i normativnaya baza sozdaniya na ix osnove subyektov malogo predprinimatelstva, dopolnitelnye меры po povыsheniyu effektivnosti deyatelnosti malыx promыshlennыx zon.

Klyuchevyye slova: svobodnaya ekonomicheskaya zona, pravovaya osnova, zakon, ukaz, resheniye, меры, kredit, investitsiya, proyekt, texnologiya, otrasl, rabochee mesto, proizvodstvo.

Abstract: this article provides information about some regulatory documents for improving the activities of free economic zones in Uzbekistan, their essence, characteristics and implementation procedure. It also describes some legal mechanisms for creating free economic zones in Uzbekistan and the regulatory framework for creating small businesses on their basis, additional measures to improve the efficiency of small industrial zones.

Key words: free economic zone, legal basis, law, decree, decision, measure, loan, investment, project, technology, industry, workplace, production.

Kirish

Erkin iqtisodiy zona bu, mintaqani jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun mamlakat va chet el kapitalini, istiqbolli texnologiya va boshqaruv tajribasini jalb etish maqsadida tuziladigan, aniq belgilangan ma'muriy chegaralari va alohida

huquqiy tartiboti bo'lgan maxsus ajratilgan hududdir. O'zbekistonda Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini takomillashtirishning normativ-huquqiy asoslari xususida so'z ketganda avvalombor 1996-yil 25-apreldagi O'zbekiston Respublikasining "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida"gi Qonuni muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu qonunda O'zbekistonda erkin faoliyat yurituvchi iqtisodiy zonalar tashkil etishning huquqiy mexanizmlari va ular negizida kichik tadbirkorlik subyektlari tashkil etishning negizlari asoslab berildi¹¹.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 25-oktyabrdagi PQ-3356-son "Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalar faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarida joylashtiriladigan investitsiya loyihalarini tanlab olish, yer maydonlari ajratib berish tartibi, xomashyo va materiallardan foydalanishni ta'minlash, tadbirkorlik subyektlariga kredit resurslari ajratishning prinsipial yangi tizimi yaratilishini taqozo etdi.

Tahlillar

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi (2017 yil) qarori va ushbu sohaga tegishli boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda mazkur hududlarda erkin ishlab chiqarish zonalar va tadbirkorlikni rag'batlantirish, istiqbolli texnologiyalarni joriy etish maqsadida xo'jalik-moliyaviy faoliyatning alohida tartiboti joriy etiladigan hududlar ekanligi belgilab berildi¹².

Ushbu normativ-huquqiy bazaning shakllanishi shubhasiz ular soni va maxsulot sifatini oshishiga turtki berdi. Vaholanki, 2018-yilgacha bo'lgan davrda mamlakatimizda 16 ta erkin iqtisodiy zona faoliyat yuritgan edi, 2019-yil yakuniga kelib ular soni 21 taga yetgan bo'lsa, 2021-yil oxirida ular 23 taga yetgan va 348 ta kichik sanoat zonasi faoliyat olib borgan.¹³ Erkin iqtisodiy zonalarda umumiy qiymati 2,6 mlrd dollarlik 453 ta loyiha amalga oshirilib, 36 mingga yaqin ish o'rni yaratilgan. Kichik sanoat zonalarida esa 5 trln so'mlik 1497 ta loyiha ishga tushirilib, 36 mingdan ziyod kishining bandligi ta'minlangan¹⁴. Xususan, "Navoiy", "Angren", "Jizzax", "Urgut", "G'ijduvon", "Ko'qon" va "Hazorasp" erkin iqtisodiy zonalarida umumiy qiymati 486 million dollarga teng 62 ta loyiha amalga oshirilgan, 4,6 mingdan ortiq ish o'rni yaratilgan. Mamlakatimizda kichik sanoat zonalar qariyb 100 taga yetdi. Bugungi kungacha ushbu hududlarda umumiy qiymati 535 milliard so'mga teng 1021 ta loyiha amalga oshirilgan. Yangi korxonalar ishga tushishi tufayli 9,6 mingdan ziyod ish o'rni yaratilgan.

¹¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, -T., 1996-y., 5-6-son., O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, -Toshkent., 2003-y., 5-son, 67-modda; O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, -Toshkent., 2005-y., 49-50-son.

¹² Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 19.04.2018-y., 03/18/476/1087-son)

¹³ Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). xufiyona iqtisodiyot sharoitida nazorat o'rganlari faoliyatini yana takomillashtirish. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali, 21 (1), 221–231. <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2880> dan olindi

¹⁴ <https://www.gazeta.uz/uz/2021/04/28/eiz/>

Albatta bunda qabul qilinayotgan qonunlar va Prezident qaror va Farmonlari muhim rol o'ynadi. Bu borada qabul qilingan yana bir muhim hujjat bu "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2017-yil 25-oktyabrdagi PQ-3356-son qarorini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018-yildagi qarorida tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirishga va zonani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga qaratilgan tartibot o'rnatilishi mumkinligi belgilab berildi¹⁵.

2021-yil 14-sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilarini yanada qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarorida ushbu hududlardagi investorlarning huquq va manfaatlari himoyasini mustahkamlash, shuningdek, tadbirkorlarning muammo va takliflarini bevosita o'rganish, 2020-yil 1-yanvardan boshlab maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar bekor bo'lganligi munosabati bilan mazkur soliq imtiyozlarining foydalanilmay qolgan qismi 2020-yil 1-oktyabrga qadar maxsus iqtisodiy zona ishtirokchilarining reestriga kiritilgan ishtirokchilar uchun, ular tomonidan kiritilgan investitsiyalar hajmidan kelib chiqqan holda, ular reestriga kiritilgan sanadan boshlab 3 yildan 10 yilgacha bo'lgan muddatlarda to'liq qo'llanilishi belgilandi. Maxsus iqtisodiy zonalar ishtirokchilariga 2021-yil 15-sentyabrdan boshlab mahsulot ishlab chiqarishda va o'z ehtiyojlari uchun foydalaniladigan butlovchi buyumlar, xom ashyo va materiallarni import qilganda qo'shilgan qiymat solig'i va bojxona bojini foizlar hisoblanmagan va ularning to'lanishini ta'minlash talab etilmagan holda 120 kungacha muddatga kechiktirib (bo'lib-bo'lib) to'lash huquqi berilishi ko'zda tutildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 13-iyundagi PF-153-son "Maxsus iqtisodiy, kichik sanoat, yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalarini faoliyati samaradorligini oshirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmonida maxsus iqtisodiy, kichik sanoat, yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalarini (keyingi o'rinlarda - sanoat zonalarini) faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarish tizimini yanada soddalashtirish, investitsiyalar jalb qilish uchun sharoitlarni yaxshilash, investitsiya loyihalarini jadal amalga oshirishni ta'minlash, shu asosda yangi ish o'rinlarini tashkil etish va aholi daromadlarini oshirish ko'zda tutildi.¹⁶

Shuningdek, 2023-yil 7-sentyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maxsus iqtisodiy zonalar hududida investorlarga davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida" gi qarorida maxsus iqtisodiy zonalar hududida faoliyat yuritish istagini bildirgan investorlarga qulayliklar yaratish, ularning maxsus iqtisodiy zonalar direksiyalari va

¹⁵ Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 19.04.2018-y., 03/18/476/1087-son)

¹⁶ Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). xufiyona iktisodiyotda eksport-importni soliqqa tortish tartibi. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali, 21 (1), 176–181. <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2875> dan olindi

davlat tashkilotlari bilan hamkorlik jarayonlarini avtomatlashtirish kbi masalalar o'z aksini topgan.¹⁷

Albatta bugungi kunda erkin iqtisodiy zonalarda soliq masalalari va ularni soddalashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yagona soliq to'lovi faqat kichik biznes subyektlari- mikrofirmalar va kichik korxonalarga tatbiq etilishi belgilangan bo'lsada, ushbu zonalariga soliq va boshqa imtiyozlar ham berilgan. Bunday imtiyozlar respublikada tashkil etilgan Erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat yurituvchi tadbirkorlarga ham taqdim etilgan bo'lib, erkin iqtisodiy zonalarda soliq va bojxona imtiyozlarini hisoblash muddati erkin iqtisodiy zona qatnashchisiga erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi, degan guvohnoma berilgan kundan e'tiboran emas, balki soliq va bojxona imtiyozlari EIZ (Erkin iqtisodiy zona) ishtirokchisi o'z korxonasini ishga tushirib, mahsulot ishlab chiqarishni boshlagan vaqtdan boshlanishi asoslab berilgan.

Ya'ni, o'tgan davr mobaynida erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini faoliyatini tartibga soladigan mustahkam qonunchilik va me'yoriy baza yaratildi, ularni rivojlantirish uchun xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etishga ko'maklashadigan keng ko'lamli soliq va bojxona imtiyozlari hamda preferensiyalari tizimi shakllantirildi.

Albatta yalpi ichki maxsulot yaratish va investitsiyalarni jalb qilishda tashkil etilayotgan erkin iqtisodiy zonalar muhim rol o'ynamoqda. Xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotga jalb qilishning muhim yo'nalishlaridan biri – maxsus erkin iqtisodiy zonalarini shakllantirish bo'ldi. Mamlakatimizda Navoiy, Jizzax, Angren, G'ijduvon, Qo'qon, Urgut, Hazorasp erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etilib, ular bugungi kunda o'z faoliyatini samarali olib bormoqda. Erkin iqtisodiy zonalarda investitsiya loyihalarini amalga oshirishni jadallashtirish, xorijdan yuqori texnologik uskunarlar xarid qilish uchun O'zbekiston tiklanish va taraqqiёт jamg'armasi mablag'i hisobidan 100 million dollar miqdorida chet el valyutasidagi kredit liniyasi ochildi¹⁸.

XULOSALAR

Umuman, bugungi kunda erkin iqtisodiy zonalaridagi ishlab chiqarishning kengayishi ushbu hududlarda aholini ish bilan ta'minlab, mamlakat iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qilmoqda. Bunda uning normativ-huquqiy asoslari muhim rol o'ynamoqda. Muhimi, erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini takomillashtirishning normativ-huquqiy asoslari, ularning xususiyatlari va amal qilish tartiblarini takomillashishiga xizmat qilmoqda. Aholining ehtiyoji, ishlab chiqariladigan mahsulotlarning turlari va erkin iqtisodiy zonalarining tarixiy-tabiiy imkoniyatlari inobatga olingan holda sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish, raqobatbardosh mahsulotlar hajmini kengaytirish va jahon bozorida yetarli darajada mavqega ega bo'lishga imkoniyat yaratmoqda. Bu albatta bizningcha, mamlakatda maxsulot ishlab chiqarishning ortishiga, eksport hajmining oshishi va xorijiy investitsiyalar

¹⁷ Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). davlat xaridlari jarayonlarini tashkil etishi va boshqarishda axborot kommunikatsiya texnologiyalarni takomillashtirish. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali, 16(1), 170–177. <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2715> dan olindi

¹⁸ Bozorov S. O'zbekiston Respublikasi erkin iqtisodiy zonalarida tadbirkorlik faoliyatini huquqiy tartibga solishni takomillashtirish.// Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (Phd) dissertatsiyasi avtoreferati. -Toshkent., 2018.-B 6.

oqimining ko'payishiga olib keladi.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси, 2020 йил.
2. «Давлат молиявий назорати тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси. -<https://regulation.gov.uz/uz/document/8746>
3. Ҳисоб палатаси ҳайъатининг навбатдаги йиғилиши. 21 июль 2022 йил. - <https://ach.gov.uz/uz/lists/view/250>
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябрьдаги 414-сонли қарори.
5. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Ўзбекистон Республикасининг Ҳисоб палатаси тўғрисида. 2019 йил 1 июль, ЎРҚ-546-сон. - <https://lex.uz/docs/4394324>
6. Brown, J. L. and Howard, L.R. (2002). Principles and practice of management Accountancy. Macdonald and Evans ltd, London.
7. Institute of Cost and Management Accountants (1998). Financial Operations in a Developing Economy: ICAN News 1998 Ed.
8. Scot, J. A. (2000). Budgetary Control and Standard Costs. Pitman Publishing Corporation. U.S.A.
9. MacLping, T. S (2000). The Basic Art of Budgeting. Business Book Ltd, London.

FISKAL SIYOSAT BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA UNI QO'LLASH MUAMMOLARI

Sobirova Xilola Rustam Qizi
O'zbekiston Respublikasi Bank
moliya akademiyasi mustaqil
tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda davomida turli davlatlarning fiskal siyosatni o'rganildi, soliq ma'murchiligi va xizmatini shakllantirish, soliq madaniyatini oshirish, soliq qarzdorliklarini kamaytirish bo'yicha asosiy muammolari o'rganildi. Rivojlangan mamlakatlar tajribalari ni hisobga olgan xolda xulosalar shakllantirildi va milliy soliq ma'murchiligimiz qo'llash mumkin bo'lgan takliflar berildi.

Kalit so'zlar: soliq tushumlari, barqaror o'sishi, byudjet xarajatlari, byudjet daromadlari, davlat boshqaruv mexanizmlari, fiskal munosabatlar, milliy soliq ma'murchiligi.

Аннотация. В ходе данного исследования изучалась фискальная политика различных государств, изучались основные проблемы формирования налогового администрирования и службы, повышения налоговой культуры, снижения налоговой задолженности. С учетом опыта развитых стран были сформулированы выводы и даны предложения, которые может применить наше национальное налоговое управление.

Ключевые слова: налоговые поступления, устойчивый рост, бюджетные расходы, бюджетные доходы, механизмы государственного управления, фискальные отношения, национальное налоговое управление.

Abstract. In the course of this study, the fiscal policy of various states was studied, the main problems of the formation of tax administration and service, increasing tax culture, reducing tax arrears were studied. Taking into account the experience of developed countries, conclusions were formulated and suggestions were given that our national tax administration can apply.

Keywords: tax revenues, sustainable growth, budget expenditures, budget revenues, public administration mechanisms, fiscal relations, national tax administration.

KIRISH

Har qanday davlat soliq tushumlarining barqaror o'sishi va shunga mos ravishda ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni amalga oshirishga intiladi. Buning eng samarali yo'li ishlab chiqarishni rag'batlantirish, soliq madaniyati darajasini va soliq to'lovchilarning javobgarligini oshirish, shuningdek fiskal siyosat va soliq munosabatlarning uyg'unligini ta'minlashdan iborat bo'ladi. Biroq, dunyoning aksariyat mamlakatlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi noqulay

tendensiyalarning kuchayishi sharoitida (doimiy inqiroz hodisalari, ijtimoiy keskinlik, terroristik tahdidlar, aholining qarishi, tabiiy ofatlar va boshqalar.), davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga talab ortib bormoqda, bu byudjet xarajatlarining o'sishiga va soliq bosimining oshishiga sabab bo'ladi.¹⁹

Salbiy oqibatlarni minimallashtirish maqsadida vakolatli davlat organlari fiskal munosabatlarni davlat boshqaruvining jahon amaliyotining ilg'or tajribalarini o'rganib, ularni optimallashtirish hamda jahon iqtisodiyotining zamonaviy sharoitlariga moslashtirish maqsadida fiskal siyosat yo'nalishlari belgilashga va o'zgartirishlar kiritishga harakat etishadi. Ushbu yo'nalishlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi davlatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalarini amalga oshirish uchun zarur. Bunda mavjud moliyaviy resurslarni obyektiv baholash, byudjet xarajatlarini kamaytirish zaxiralarini aniqlash va jamiyatdagi soliq tarangligini barqarorlashtirish eng asosiy vazifalardan hisoblanadi.²⁰

TAHLILLAR

Umuman olganda fiskal munosabatlarni davlat boshqaruvining konseptual asoslari bu turli darajadagi davlat boshqaruvida (respublika, viloyat, tuman) qabul qilingan normativ qonun hujjatlari hisoblanadi. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida konseptual asos birinchi navbatda davlat Konstitutsiyasi, soliq va byudjet kodekslari, shuningdek byudjet va soliq munosabatlarining turli jihatlarini tartibga soluvchi boshqa normativ-huquqiy hujjatlar hisoblanadi.²¹

Ayrim mamlakatlarda fiskal tizimning me'yoriy-huquqiy bazasini rivojlantirishga yondashuvlardagi farqlar tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy omillar, shuningdek, davlat hokimiyati organlari o'rtasida vakolatlarni taqsimlashning amaldagi amaliyoti bilan bog'liq [5]. Har bir mamlakat milliy iqtisodiyotning rivojlanish xususiyatlarini va davlat moliyasining holatini hisobga olgan holda, uzoq muddatli byudjetni prognozlash va rejalashtirish uchun ma'lum mezonlardan foydalanadi, mamlakat ichida ham, jahon moliya tizimida ham doimiy ravishda o'zgarib turadigan sharoitlarga muvofiq soliq ma'muriyatining usullari va vositalarini doimiy ravishda takomillashtirib boradi.²²

Ta'kidlash joizki, dunyoning aksariyat mamlakatlarida soliq munosabatlarining davlat boshqaruvini shakllantirish va rivojlantirish tendensiyalari milliy soliq tizimlarini bosqichma-bosqich davlatlararo darajaga olib chiqishga qaratilgan bo'lib, bu sohadagi nazariy yutuqlar va davlat institutlarining amaliy

¹⁹ Курбонов, М. (2020). Зарубежный опыт эффективного использования финансовых ресурсов государственных целевых фондов. Экономика И Образование, 1(5), 163–166. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economy_education/article/view/4823

²⁰ Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). xufiyona iqtisodiyotni kamaytirishda eksport-import operatsiyalarini takomillashtirish yo'llari. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali , 21 (1), 269–275. <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2884> dan olindi

²¹ Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). хуфийёна иқтисодиётга қурашиш жараёнида бюджет интизомини мустаҳкамлашнинг зарурлиги. World Scientific Research Journal, 21(1), 153–165. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2873>

²² Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). xufiyona iqtisodiyot sharoitida nazorat o'rganlari faolyatini yana takomillashtirish. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali , 21 (1), 221–231. <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2880> dan olindi

ehtiyojlari bilan uyg'unlashuvi bilan birga olib boriladi. Shu munosabat bilan, soliq to'lashdan bo'yin tovlash, chet elga kapital olib chiqish va xalqaro shartnomalarni amalga oshirish doirasida ikki tomonlama soliqdan qochish muammosi qarshi amaliy kurash uchun turli davlatlar soliq o'rganlar o'rtasida axborot almashish tizimiga ehtiyoj bor.²³

Ko'pincha bunday tizim har bir davlatning asosiy savdo hamkorlari, qo'shni davlatlari bilan ma'lumot almashishda seziladi, Shu sababdan xalqaro tashkilotlar ishtirokchilari yoki mamlakatlar guruhlar paydo bo'ladi, Yevropa Ittifoqi, Jahon savdo tashkilotiga a'zo davlatlar birlashuvi bunga misol bo'la oladi. Shuning uchun bugungi kunda Yevropa Ittifoqi ichidagi tashkiloti yagona soliq ma'muriyati, (Intra-European organization of Tax Administrations) (bundan buyon matinda IOTA) 1996-yilda Markaziy va Sharqiy Yevropa davlatlari va Boltiqbo'yi davlatlari tomonidan tashkil etilgan bo'lib, uning a'zolari (46 ta Yevropa soliq ma'muriyati) o'rtasida professional ma'lumot almashish, treninglar o'tkazish, konferensiyalar, seminarlar tashkil etish va texnik yordam ko'rsatishga qaratilgan.²⁴

IOTAning asosiy strategik maqsadlari qatorida quyidagilarni kiritish mumkin: a'zo mamlakatlarning soliq ma'muriyatlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash; modernizatsiya dasturlarini amalga oshirish jarayonida ushbu mamlakatlarning soliq ma'muriyatlarini qo'llab-quvvatlash; soliq ma'muriyati sohasida yaxshi amaliyotlarni ommalashtirish; soliq madaniyati muntazam rivojlantirish; xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar bilan hamkorlik. Yevropa mintaqasi mamlakatlarining o'ziga xos xususiyatlarini hamda larning iqtisodiy rivojlanish bosqichlarini hisobga olgan holda, IOTA faoliyati tashkil etiladi. Tashkilotga a'zo har bir mamlakat soliq ma'muriyatining shartlari va ehtiyojlariga individual yondashuv amalga oshiriladi.²⁵

Shu sababli, soliq munosabatlarini davlat ichida ham, davlatlararo darajada ham uyg'unlashtirish va birlashtirishning zaruriy sharti soliq to'lovchilar va umuman jamiyat manfaatlarini hisobga olgan holda qonun hujjatlari qoidalarini hamda normalarini ishlab chiqish, qabul qilishdan iborat bo'ladi. Biroq, ko'pincha amaliyotda soliq to'lovchilar va davlatning manfaatlari sezilarli darajada farq qilishi mumkin, bu soliq sohasida murosaga kelishni talab qiladi (soliq to'lovchining pul majburiyatlarini yoki soliq qarzini to'lash va kechiktirish).²⁶

Shuni ta'kidlash kerakki, har qanday davlatning nazorat qiluvchi organlarining faoliyati mamlakatda soliqlar va yig'implarni ixtiyoriy to'lash darajasini oshirishga qaratilgan. Iqtisodiyoti yuqori darajada rivojlangan davlatlarning aksariyati soliqlarni ixtiyoriy ravishda to'lashning yuqori darajasi

²³ Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). xufiyona iqtisodiyot sharoitida davlat moliyaviy nazorati va uni takomillashtirish yo'nalishlari. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali , 21 (1), 248–259. <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2882> dan olindi

²⁴ Muxiddin Abdullaevich Qurbonov, & Ergashev Uyg'un Jabborovich. (2023). kameral soliq tekshiruvda inson omilini kamaytirishda smart texnologiyalardan foydalanish istiqbollari. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali , 21 (1), 260–268. <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2883> dan olindi

²⁵ Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). xufiyona iqtisodiyotda eksport-importni soliqqa tortish tartibi. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali , 21 (1), 176–181. <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2875> dan olindi

²⁶ Qurbonov Muxiddin Abdullaevich. (2023). davlat xaridlari jarayonlarini tashkil etishi va boshqarishda axborot kommunikatsiya texnologiyalarni takomillashtirish. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali, 16(1), 170–177. <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2715> dan olindi

bilan ajralib turadi. Fransiyada soliq to'lovchilar byudjetga soliq to'lovlarining deyarli 98 foizini ixtiyoriy ravishda to'laydilar, bu aholining yuqori darajadagi soliq madaniyati hamda mas'uliyatidan dalolat beradi. Shvetsiyada, 80% soliq to'lovchilar halol to'lovchilar toifasiga tegishli. Shu bilan birga, bir qator mamlakatlarda soliqlarni ixtiyoriy ravishda to'lash darajasi ancha past, buning natijasida soliq organlarining soliq to'lovchilarga bosimi va soliq qarzini majburiy undirish vositalari va tartiblaridan foydalanish natijasida byudjet daromadlari shakllantiriladi.²⁷

Umuman davlat iqtisodiyotining rivojlanish darajasiga va xususan fiskal tizimga, tashqi va ichki muhit omillarining ta'siriga, shuningdek soliq to'lovchilarning nazorat qiluvchi organlarga bo'lgan ishonch darajasiga qarab, soliq qarzini undirishni ta'minlash uchun turli xil soliq ma'muriyatchilik vositalaridan foydalaniladi. Fransiyada soliq to'lovchilarning soliqlarni to'lash bo'yicha majburiyatlarini bajarishini ta'minlash choralari garovga qo'yilgan mol-mulkni sotishni, qarzdorning transport vositalarini soliq qarzi to'langunga qadar musodara qilishni nazarda tutadi.

Shvetsiyada soliq ma'muriyati tizimi hisobot davrida soliqlar bosqichma-bosqich to'lashni o'z ichiga oladi. Soliqlarni to'lash tartibi bo'yicha korxonalarning vaqtini va xarajatlarini minimallashtirish uchun korxonaning barcha soliqlari bir oylik to'lovda soliq xizmati hisob varag'iga o'tkaziladi. Soliqlarni shahar va davlat byudjetlari o'rtasida keyingi taqsimlash soliq inspeksiyalari tomonidan amalga oshiriladi. Shvetsiya nazorat qiluvchi organlari qarzni to'lashni kechiktirish mexanizmidan foydalanish orqali soliq qarzining paydo bo'lishining profilaktik tartib-qoidalarini faol qo'llaydilar.

Irlandiyada soliq qarzlarini boshqarishning profilaktik protseduralari bilan bir qatorda ta'sirning axloqiy jihatini qo'llaniladi, uning doirasida qarzdor-soliq to'lovchilarning ismlari har uch oyda bir marta soliq huquqbuzarligi to'g'risidagi ma'lumotlar to'liq ko'rsatilgan holda ommaviy axborot vositalarida rasman e'lon qilinadi.

Portugaliyada soliq qarzlarini davlat tomonidan boshqarish, dunyoning aksariyat mamlakatlarida bo'lgani kabi, o'z vaqtida to'lanmagan soliqlar uchun qattiq jarimalar tizimini joriy etish orqali amalga oshiriladi. Xususan, agar soliq organlari tomonidan belgilangan summani o'z vaqtida soliq to'lovchi tomonidan to'lanmagan bo'lsa, jarimalar avtomatik ravishda undiriladi. Bunda jarima darhol ogohlantirishsiz va byurokratik protseduralarsiz, shu jumladan sud jarayonlarisiz undiriladi.

Shunday qilib, soliq qarzlarining oldini olish va undirish doirasida soliq munosabatlarini davlat tomonidan boshqarish vositalari va usullaridan foydalanish amaliyoti o'xshash va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shuningdek, davlat boshqaruvinin yatarli emasligi yoki pastligini ko'rsatadigan bir qator omillar mavjud, xususan: soliq to'lovchilarning noroziligi, yashirin iqtisodiyot darajasi,

²⁷ Pardaev Fayzulla Gaffarovich, & Muxiddin Abdullaevich Qurbonov. (2023). istiqbolda qo'shilgan qiymat solig'i xisobini yuritishda avtomatlashtirilgan dashbordlardan samarali foydalanish. Jahon ilmiy tadqiqot jurnali , 21 (1), 189–196. <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2877> dan olindi

davlat va mahalliy darajadagi korrupsiya ko‘lami, soliq to‘lovchilarga sezilarli soliq bosimi, to‘lashning murakkab va uzoq muddatli tartibi [4].

XULOSALAR

Ushbu tadqiqot bo‘yicha xulosalar haqida to‘xtalganda moliyaviy sohada yuzaga keladigan ko‘plab muammoli masalalar boshqaruv mexanizmining tartibga soluvchi komponentining nomukammalligi va davlatdagi siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning o‘zgaruvchanligi bilan bog‘liq ekanligi asoslandi. Shu munosabat bilan fiskal munosabatlarni davlat tomonidan boshqarishning xorijiy tajribasini hisobga olgan holda, milliy soliq ma‘murchiligimiz va soliq to‘lovchilar o‘rtasidagi munosabatlarni takomillashtirish va uyg‘unlashtirishning bir qator yo‘nalishlarini aniqlash mumkin, xususan:

- jamiyatda davlat tomonidan majburlash choralari qo‘llamasdan soliq to‘lash majburiyati va zarurligiga ijobiy munosabatni shakllantirish maqsadida profilaktika va tushuntirish tadbirlarini o‘tkazish;
- byudjetdan olinadigan soliq mablag‘larining harakati va ulardan foydalanish to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni taqdim etish nuqtai nazaridan fiskal siyosatning axborot shaffofligini oshirish;
- qarzlar bo‘lgan soliq to‘lovchilarning ro‘yxatlarini nashr etish orqali soliq sohasidagi qarzlarining umumiy darajasini pasaytirish;
- davlat byudjetiga soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash ehtimolini kamaytirish maqsadida ular asosida elektron soliq xizmatlarini yaratish uchun zamonaviy IT-dasturiy va texnik vositalardan foydalanish.

Shunday qilib, turli mamlakatlarda davlat boshqaruvi mexanizmi faoliyati samaradorligini oshirish me‘yoriy-huquqiy bazani takomillashtirishga, shuningdek, fiskal munosabatlarni boshqarishning yangi yondashuvlari hamda usullarini ishlab chiqishga va zamonaviy iqtisodiy sharoitlarga moslashtirishga bog‘liqdir.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Бюджет Кодекси, 2020 йил.
2. «Давлат молиявий назорати тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси. -<https://regulation.gov.uz/uz/document/8746>
3. Ҳисоб палатаси ҳайъатининг навбатдаги йиғилиши. 21 июль 2022 йил. - <https://ach.gov.uz/uz/lists/view/250>
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябрьдаги 414-сонли қарори.
5. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Ўзбекистон Республикасининг Ҳисоб палатаси тўғрисида. 2019 йил 1 июль, ЎРҚ-546-сон. - <https://lex.uz/docs/4394324>
6. Brown, J. L. and Howard, L.R. (2002). Principles and practice of management Accountancy. Macdonald and Evans ltd, London.
7. Institute of Cost and Management Accountants (1998). Financial Operations in a Developing Economy: ICAN News 1998 Ed.

8. Scot, J. A. (2000). Budgetary Control and Standard Costs. Pitman Publishing Corporation. U.S.A.
9. MacIping, T. S (2000). The Basic Art of Budgeting. Business Book Ltd, London.
10. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). жиноий фаолиятидан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш усулларини янада такомиллаштириш. World Scientific Research Journal, 16(1), 213–221. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2720>

“YASHIL” IQTISODIYOTGA O‘TISHDA MUQOBIL ENERGIYANING O‘RNI

Sharipov Qudratbek Quraltayevich
sharipovqudrat@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida muqobil energiya manbalarining (quyosh, shamol, suv va boshqa) o‘rni hamda ularning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy samaradorligi tahlil qilinadi. Maqola davomida xalqaro tajriba, mamlakatning tabiiy-geografik salohiyati, mavjud va rejalashtirilayotgan loyihalar, shuningdek, davlat siyosatida belgilangan maqsadlar ilmiy asosda o‘rganildi.

Maqolada statistik ma’lumotlar va taqqoslashlar orqali qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etishning O‘zbekiston energetika mustaqilligi va ekologik barqarorlikka qo‘shadigan hissasi aniqlanadi. Maqolada muqobil energiyaga o‘tishda yuzaga keladigan imkoniyatlar va muammolar, 2030-yilgacha bo‘lgan istiqbollari, shuningdek, iqtisodiy tahlillar asosida ishlab chiqilgan xulosa va takliflar keltirilgan..

Kalit so‘zlar: Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, muqobil energiya, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, quyosh energiyasi, shamol energiyasi, biomassa, energetika siyosati, ekologik barqarorlik, energiya samaradorligi, O‘zbekiston energetika strategiyasi.

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va barqaror rivojlanish masalalari dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Iqlim o‘zgarishi, global isish va tabiiy resurslarning cheklanganligi davlatlarni energiya tizimini qayta ko‘rib chiqishga undamoqda. 2019 yilda qabul qilingan "2019–2030 yillarda O‘zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi" mamlakatning uzoq muddatli ekologik-iqtisodiy transformatsiyasi uchun yo‘l xaritasini belgiladi. Hujjatda energiya samaradorligini ikki baravar oshirish, YaIMning karbon intensivligini kamaytirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish va elektr ishlab chiqarishda qayta tiklanuvchi manbalar ulushini kamida 25 foizdan yuqoriga ko‘tarish maqsadlari belgilangan. Strategiya milliy iqlim majburiyatlari, ijtimoiy-iqtisodiy modernizatsiya va hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirish maqsadlari bilan uzviy bog‘langan. [1]. O‘zbekiston ham bu jarayondan chetda qolmayapti. So‘nggi ma’lumotlarga ko‘ra, 2025-yil 23-sentyabr soat 17:00 holatigacha O‘zbekistondagi barcha gidroelektr, quyosh va shamol stansiyalari joriy yil boshidan beri jami 13 mlrd 220 mln kVt-soat elektr energiyasi ishlab chiqardi. Bu – mamlakatimizdagi umumiy generatsiyaning 22 % ini “yashil energiya” tashkil etayotganini, bu esa 7,3 mln xonadonning 9 oylik yoki 5,5 mln xonadonning bir yillik elektr ehtiyojiga teng va atmosfera havosiga yiliga millionlab tonna karbonat angidrid (CO₂) chiqishini ta’minlamoqda. Shu sababli muqobil energiya manbalariga o‘tish va “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish O‘zbekiston

uchun strategik vazifaga aylangan [2].

2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qaroriga asosan 2030-yilga qadar qayta tiklanuvchi energiya ulushini kamida 30 foizga yetkazish maqsad qilingan. Shu doirada 2024-yilda Samarqand, Navoiy va Buxoro viloyatlarida jami 2,6 gigavatt quvvatga ega yirik quyosh va shamol elektr stansiyalari ishga tushirildi. Bundan tashqari, "Masdar" va "ACWA Power" kabi xalqaro kompaniyalar bilan hamkorlikda 7 gigavatt dan ortiq quvvatga ega qayta tiklanuvchi energiya loyihalari amalga oshirilmoqda. Bu tashabbuslar nafaqat energiya tizimini diversifikatsiya qilish, balki iqtisodiyotning barqarorligini oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va ekologik muammolarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Barqaror rivojlanish, iqlim o'zgarishi va resurslardan oqilona foydalanish kun tartibida tobora yuqori o'rin egallayotgan bir davrda O'zbekiston uchun "yashil" iqtisodiyotga o'tish masalasi strategik zaruratga aylanmoqda. Mamlakatning iqlimiy xavflarga yuqori darajada ta'sirchanligi (suv tanqisligi, cho'llanish, Aralbo'yi ekologik halokati oqibatlar, ekstremal issiqlik to'liqlari) iqtisodiy o'sishni karbon izini kamaytirgan holda davom ettirishni va energetika tizimini chuqur transformatsiya qilishni talab etadi. Shu jarayonda muqobil energiya — eng avvalo quyosh, shamol va kichik gidro manbalari — O'zbekistonning ekologik xavfsizligi, energiya mustaqilligi va yangi iqtisodiy imkoniyatlari kesishgan nuqtada turibdi. O'zbekiston energetika tizimi tarixan qazilma yoqilg'ilarga, ayniqsa tabiiy gazga tayanib kelgan: elektr ishlab chiqarishining 80 foizdan ortig'i gazga to'g'ri kelgan yillardan keyin ham bu ustunlik saqlanib qolmoqda. Energiya iste'moli tarkibida gazning ulushi 80% dan yuqori bo'lishi va energiya sektorining mamlakat issiqxona gazlari (GHG) chiqindilaridagi salmog'i taxminan uchdan ikki/uchdan to'rt qismini tashkil etishi (manbalarga qarab) iqlim majburiyatlarini bajarishni qiyinlashtiradi. Infratuzilma eskirgan, tarmoqdagi texnik yo'qotishlar yuqori, talab tez o'smoqda — bularning barchasi energetika tizimini diversifikatsiya qilish va modernizatsiya qilishni shoshilinch vazifaga aylantiradi.

So'nggi yillarda rasmiy bayonotlar va xalqaro hamkorlik dasturlarida qayta tiklanuvchi energiya (asosan quyosh va shamol) o'rnatilgan quvvatini 2030 yilgacha 25 gigavattgacha (ba'zi baholarda 27 GW) yetkazish va milliy elektr iste'molining kamida 40 foizini shu manbalardan qoplash maqsadi qayta-qayta ta'kidlanmoqda. Energiya vazirligi vakillari bu ko'rsatkichni qo'llab-quvvatlagan; ayrim siyosiy munozaralarda 50% gacha oshirish takliflari ham eslatilgan. Yirik moliyaviy institutlar (JTB, IFC, ADB va boshqalar) bilan tuzilgan paket kelishuvlar ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xususiy investitsiyalarni jalb etishga qaratilgan.

2024–2025 yillarda qayta tiklanuvchi energiya bo'yicha ulkan sakrash kuzatildi. 2024 yilda ishga tushirilgan yoki tarmoqqa ulanish jarayonidagi 14 ta quyosh va 3 ta shamol elektr stansiyasining (jami ~4 GW dan ortiq o'rnatilgan quvvat deb baholanmoqda) ta'siri sezila boshladi. 2024 yil dekabrda 500 MW quvvatli Zarafshon shamol parki ishga tushirildi va Markaziy Osiyodagi eng yirik shamol loyihalaridan biriga aylandi. Energiya vazirligi 2024 yil yakuniga qadar qo'shimcha ~2 000 MW quyosh va ~600 MW shamol stansiyalarini ishga tushirish

niyatini bildirgan; 300 MW atrofida energiya saqlash tizimlari (BESS)ni yo'lga qo'yish ham rejalashtirilgan. 2025 yil 7 iyul holatiga ko'ra (yilning birinchi yarmi) qayta tiklanuvchi manbalar — quyosh, shamol va gidro — umumiy elektr ishlab chiqarishning 20 foizdan ortig'ini ta'minladi va 8,7 mlrd kWh dan ziyod "yashil" elektr tarmoqqa uzatildi.

Tabiiy resurslardan kompleks foydalanish doirasida kichik gidroelektr stansiyalari (KGES) ham muhim o'rin tutadi: hukumat 2026 yilgacha deyarli 3 mingta KGES qurib, 160 MW qo'shimcha quvvat yaratishni rejalashtirganini ma'lum qilgan. Tarmoqlardagi eskirgan infratuzilma va taxminan o'n foizdan yuqori texnik yo'qotishlar sharoitida qayta tiklanuvchi manbalarning o'sib borayotgan ulushini barqaror integratsiya qilish uchun past kuchlanishli tarmoqlarni yangilash, transformatorlarni almashtirish, aqlli hisoblagichlar va raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish ustuvor yo'nalish hisoblanadi. "Yashil" iqtisodiyot va muqobil energiya mavzusi bo'yicha xalqaro va mahalliy adabiyotlar tobora ko'paymoqda. Xalqaro miqyosda IPCC (Iqlim o'zgarishi bo'yicha hukumatlararo panel), IRENA (Qayta tiklanuvchi energiya bo'yicha xalqaro agentlik) va IEA (Xalqaro energiya agentligi)ning yillik hisobotlari yashil energetika rivoji, qayta tiklanuvchi energiya ulushi va iqtisodiy samaradorlikni tahlil qilishda asosiy manba sifatida qaraladi. Ushbu tashkilotlarning tadqiqotlari qayta tiklanuvchi energiya orqali issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash bo'yicha ilmiy asoslar beradi. [4].

Shuningdek, ACWA Power, Masdar kabi xalqaro kompaniyalar bilan hamkorlikdagi yirik quyosh va shamol elektr stansiyalari bo'yicha tahliliy hisobotlar, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki (ADB) va Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC)ning energetika bozoriga oid tadqiqotlari muhim adabiyotlar qatoriga kiradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston uchun muqobil energiyaga o'tish – faqat ekologik ehtiyoj emas, balki iqtisodiy diversifikatsiya, yangi ish o'rinlari yaratish va energiya mustaqilligini ta'minlash imkoniyatidir. Maqolada ushbu adabiyotlarda keltirilgan ilmiy nazariyalar va amaliy misollar asosida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonining afzalliklari tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha mo'ljallangan energiya ta'minoti konsepsiyasi" qarori, 2020-yil.
2. <https://gov.uz/oz/minenergy/news/view/87980>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.12.2022 yildagi PQ-436-son
- 4.IRENA (International Renewable Energy Agency). Renewable Energy Statistics 2023. – Abu Dhabi, 2023.
- 5.International Energy Agency (IEA). Renewables 2024 – Market Report. – Paris, 2024.
- 6.O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Energetika tarmoqlari bo'yicha yillik hisobotlar. – <https://stat.uz>.

MOTIVATION AND CHALLENGES IN APPLYING INTERACTIVE METHODS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOMS

Marjona Sharobiddinova,

EFL Teacher at Secondary School №10, Fergana region

Abstract: this article examines motivation and challenges in applying interactive methods in foreign language classrooms. While teacher, learner, and institutional motivation encourage their use, barriers such as limited resources, exam-oriented curricula, and cultural resistance often hinder effectiveness. The article suggests solutions through teacher training, curriculum reform, and supportive classroom practices, emphasizing that interactive methods enhance communicative competence and learner engagement.

Keywords: interactive methods, foreign language teaching, teacher motivation, learner engagement, communicative competence, challenges, classroom innovation, curriculum reform

The teaching of foreign languages has significantly evolved in response to the increasing demand for multilingual competence in the 21st century. Traditional approaches, such as grammar-translation and teacher-centered lectures, though once dominant, have proven insufficient in preparing learners for authentic communication in diverse contexts. In contrast, interactive methods emphasize active student participation, collaboration, and the co-construction of meaning through real-world tasks. These methods are grounded in sociocultural theories of learning that highlight interaction as the foundation of language acquisition (Vygotsky, 1978; Lantolf, 2000). Nevertheless, the transition from traditional to interactive teaching practices is not straightforward. While motivation plays a vital role in encouraging teachers and learners to embrace innovation, numerous challenges persist at pedagogical, institutional, and cultural levels.

Motivation is a critical driver of success in implementing interactive methods. It influences not only how teachers approach their teaching but also how students engage with learning. For teachers, motivation often arises from professional aspirations and pedagogical values. Teachers who are motivated to adopt interactive practices are more likely to experiment with strategies such as role plays, debates, simulations, and project-based learning. Such methods, when used consistently, enhance student engagement and learning outcomes (Richards & Rodgers, 2014). Motivated teachers also tend to seek professional development, participate in workshops, and engage in collaborative networks that promote innovative pedagogy (Dörnyei & Ushioda, 2011).

For students, motivation is both a cause and consequence of interactivity. Interactive methods offer opportunities for learners to engage in authentic communication, thus making learning personally meaningful. These approaches

promote intrinsic motivation by fostering autonomy, competence, and relatedness, in line with self-determination theory (Deci & Ryan, 2000). Learners involved in interactive activities, such as problem-solving tasks, group projects, and peer teaching, often report higher levels of engagement and satisfaction (Littlewood, 2004).

Institutions also play a motivating role. Many educational reforms now highlight communicative competence as a central goal of foreign language education. Curriculum guidelines increasingly encourage interactive and digital methods, aligning classroom practice with broader policy frameworks (European Commission, 2019). Such institutional motivation, when coupled with recognition and support for teachers, can create a favorable environment for innovation.

Despite the motivational factors driving the adoption of interactive methods, several challenges hinder their consistent application. From a pedagogical perspective, one major challenge is teacher preparedness. Not all teachers have the necessary training or confidence to implement interactive techniques effectively. Many still rely on traditional teacher-centered approaches, especially in contexts where examinations emphasize grammatical accuracy and memorization (Nunan, 2003). Furthermore, classroom management during interactive activities can be demanding, as group work and collaborative tasks require careful planning to prevent disorder (Harmer, 2015).

Resource-related challenges are equally significant. Schools in developing or resource-limited contexts may lack access to teaching materials, technological tools, and internet connectivity. This gap restricts the potential of digital interactive platforms and authentic materials, which are often integral to modern language pedagogy (Chapelle, 2003). Even where resources exist, inadequate technical support and limited teacher training in technology use can undermine effective implementation.

Cultural and psychological barriers also complicate the application of interactive methods. In some contexts, students are accustomed to passive learning and may resist active participation. Teachers themselves may hold skeptical attitudes toward interactive pedagogy, perceiving it as impractical or too time-consuming. Moreover, in societies where educational traditions prioritize teacher authority, interactive approaches that emphasize equal participation may conflict with prevailing norms (Holliday, 1994).

Addressing these challenges requires a multi-level response involving teachers, institutions, and policymakers. First, teacher training and professional development must be prioritized. Pre-service and in-service teacher education should include practical modules on interactive pedagogy, supported by mentoring and peer collaboration (Burns & Richards, 2012). Teachers who are exposed to interactive techniques in training are more likely to apply them confidently in practice. Second, curriculum and assessment reforms are essential. Traditional assessment systems that prioritize memorization must be aligned with communicative objectives, incorporating alternative evaluation methods such as project work, oral presentations, and peer assessment (Brown & Abeywickrama,

2019). Such reforms legitimize the use of interactive activities in classrooms. Third, resource development should focus on both high-tech and low-cost solutions. Where technology is limited, teachers can adapt locally available materials to create meaningful interactive tasks. Blended learning models, which combine face-to-face and online components, can also maximize the use of available resources (Garrison & Vaughan, 2008). Fourth, a supportive classroom culture is essential. Teachers can gradually introduce interactive methods, beginning with smaller, less intimidating activities to build student confidence. Encouraging risk-taking, valuing errors as part of learning, and fostering mutual respect are key to creating a safe and engaging classroom environment (Dörnyei, 2001). Finally, institutional policies must support innovation. This includes reducing class sizes where possible, allocating funding for teaching materials, and rewarding teachers who demonstrate creativity and success in using interactive methods. Without such systemic support, individual teacher efforts are unlikely to bring sustainable change.

Interactive methods represent both a pedagogical necessity and a challenge in contemporary foreign language education. Motivation among teachers, learners, and institutions provides the driving force for innovation, but systemic barriers—ranging from resource shortages and large class sizes to cultural resistance—must be addressed for interactive pedagogy to thrive. By investing in teacher training, aligning curricula with communicative goals, fostering positive classroom cultures, and implementing supportive institutional policies, educators can overcome these challenges and unlock the full potential of interactivity. Ultimately, interactive methods not only enhance language proficiency but also prepare learners to engage critically, collaboratively, and creatively in a globalized world.

References

- Brown, H. D., & Abeywickrama, P. (2019). *Language assessment: Principles and classroom practices* (3rd ed.). Pearson Education.
- Burns, A., & Richards, J. C. (Eds.). (2012). *The Cambridge guide to pedagogy and practice in second language teaching*. Cambridge University Press.
- Carless, D. (2007). The suitability of task-based approaches for secondary schools: Perspectives from Hong Kong. *System*, 35(4), 595–608.
<https://doi.org/10.1016/j.system.2007.09.003>
- Chapelle, C. A. (2003). *English language learning and technology: Lectures on applied linguistics in the age of information and communication technology*. John Benjamins.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Dörnyei, Z. (2001). *Motivational strategies in the language classroom*. Cambridge University Press.
- Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2011). *Teaching and researching motivation* (2nd ed.). Routledge.
- European Commission. (2019). *Key competences for lifelong learning*. Publications Office of the European Union.

- Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines*. Jossey-Bass.
- Harmer, J. (2015). *The practice of English language teaching* (5th ed.). Pearson Education.
- Holliday, A. (1994). *Appropriate methodology and social context*. Cambridge University Press.
- Lantolf, J. P. (Ed.). (2000). *Sociocultural theory and second language learning*. Oxford University Press.
- Littlewood, W. (2004). The task-based approach: Some questions and suggestions. *ELT Journal*, 58(4), 319–326. <https://doi.org/10.1093/elt/58.4.319>
- Nunan, D. (2003). *Practical English language teaching*. McGraw-Hill.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

INGLIZ TILI DARSLARIDA STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH JARAYONLARIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR

Odina Ahmadjonova,

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada yuqori sinf ingliz tili darslariga STEAM ta'lim texnologiyasini joriy etish jarayonlarida kelib chiqadigan muammolar bayon etilgan. Shuningdek, tezisda ushbu muammolarni bartaraf etish uchun amaliy yechimlar taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: STEAM ta'lim texnologiyasi, Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at), Mathematics (matematika)

Abstract: This article discusses the challenges that arise in the process of integrating STEAM educational technology into high school English language classes. It also proposes practical solutions to address these challenges.

Keywords: STEAM educational technology, Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics

Bugungi kunda butun jahonda globallashuv jarayoni, ta'lim dasturlari, texnologiyalari va yondashuvlarga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Dunyoning rivojlangan mamalakatlari ta'lim dasturlariga yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etmoqda. Shunday ta'lim texnologiyalaridan biri – STEAM (science - tabiiy fanlar, technology - texnologiya, Engineering - muhandislik, Art – san'at, Mathematics - matematika) ta'lim texnologiyasidir [1]. Fanlararo integratsiyani o'zida mujassamlashtirgan mazkur ta'lim texnologiyasi XX asr oxirida AQSHda STEM (tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, matematika) ko'rinishida paydo bo'lgan. Vaqtlar o'tib, STEM ta'lim texnologiyasi tarkibidagi mavjud fanlar barchasi aniq va fundamental fanlardan tarkib topgani sababli ta'lim oluvchilarda zerikish, motivatsiyaning yo'qligiga olib keladi degan maqsadda, STEM nazariyotchilari tomonidan fanlartarkibiga Art – san'at fani qo'shilgan [2]. Mazkur ta'lim texnologiyasi an'anaviy ta'limdan tubdan farq qiladi.

Yuqori sinf ingliz tili darsliklari va dars mashg'ulotlarida STEAM ta'lim texnologiyasidan foydalanish jarayonlarini kuzatib, tahlil qilish natijasida bir qator muommolar aniqlandi. Jumladan:

1. STEAM mazmunining cheklanganligi: yuqoridagi ingliz tili darsliklari tahlili shuni ko'rsatadiki, STEAM yo'nalishiga oid mavzular soni juda kam yoki uchramaydi. Natijada, o'quvchilar ingliz tilini o'rganish jarayonida ilmiy-texnik kontentga yetarli darajada duch kelmaydi. Bu esa, bir necha oqibatlariga olib keladi. Birinchidan ingliz tilida fanlararo bilimlarni qo'llash imkoniyatlari cheklanadi. Ikkinchidan o'quvchilar zamonaviy ilmiy yutuqlar, innovatsion texnologiyalar yoki muhandislikka oid matnlarni o'qib tushunish va tahlil qilish malakasiga ega

bo'lmaydi. Uchinchi jihat shundaki, til o'rganish jarayoni real hayotiy ehtiyojlarga moslashmagan bo'lib qoladi, chunki XXI asrda ingliz tiliga faqat kommunikativ vosita emas, balki ilmiy ma'lumotlarni o'zlashtirish va ulashish tili sifatida ham qaraladi [3]. Mavjud darsliklarda STEAM mazmunining cheklanganligi o'quvchilarda fanlararo tafakkur, tanqidiy tahlil va ilmiy ingliz tili ko'nikmalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

Ushbu muammoni hal etishning asosiy yo'llaridan biri ingliz tili darsliklariga STEAM yo'nalishidagi yangi mavzularni kiritish deb hisoblaymiz. Bunda faqat matnlarda ilmiy-texnik terminologiyani berish emas, balki o'quvchilarni real hayotiy muammolarni ingliz tilida o'qib tushunish, muhokama qilish va yechim taklif qilishga yo'naltirilgan integratsion materiallar yaratish muhimdir. Jumladan:

Yuqoridagi kabi mavzular o'quvchilarga ingliz tilini nafaqat muloqot vositasi sifatida, balki ilmiy va kasbiy sohada qo'llash imkonini beradi. Bundan tashqari, ular fanlararo integratsiyani kuchaytiradi, ta'lim oluvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv qobiliyatlarini, ilmiy tafakkurini rivojlantiradi. Shuningdek, STEAM ta'lim texnologiyasi asosida interaktiv topshiriqlar (loyiha ishlari, tajribalar tavsifi, infografika tahlili, ilmiy maqolalardan qisqa matnlar bilan ishlash) ni joriy etish mazkur jarayonni yanada mustahkamlaydi. Bunday yondashuv o'quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki ingliz tilini o'rganishda yuqori motivatsiya hosil qiladi. Yuqori sinflarda ingliz tili o'qitish jarayonlariga STEAM mavzulari va mashg'ulotlarini qo'shish orqali mavjud jarayon XXI asr ta'lim talablariga moslashgan, fanlararo tafakkurni shakllantiruvchi, real hayotiy muammolarni ingliz tilida o'rganishga imkon beruvchi jarayonga aylanadi.

2. Amaliy topshiriqlarning yetarli emasligi: Yuqori sinf ingliz tili darsliklari tahlili shuni ko'rsatadiki, ulardagi mashqlar asosan til kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, asosan so'z boyligini oshirish, grammatikani mustahkamlash va o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Biroq, XXI asr ta'lim talablariga ko'ra o'quvchilar faqat til qoidalarini bilish bilangina cheklanib qolmasdan, ularni amaliyotda qo'llay olish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlariga ega bo'lish zarur. Amaliy topshiriqlarning yetishmaligi sabab o'quvchilarda loyiha asosida ishlash, tajriba va kuzatishlarni ingliz tilida izohlash, jadval va infografik ma'lumotlarni tahlil qilish, jamoaviy muammolarni ingliz tilida muhokama qilish kabi ko'nikmalar yetarlicha shakllanmaydi.

1. Mazkur muammoni bartaraf etish uchun ingliz tili darslarida interaktiv va loyiha topshiriqlarini kiritish maqsadga muvofiqdir. Bunda asosiy e'tibor nazariy bilimlarni emas, balki ularning amaliy qo'llanishini ta'minlashga qaratilishi lozim.

Shuningdek, matn bilan ishlash topshiriqlarida ijodiy elementlarni ham ko'paytirish maqsadga muvofiq. Masalan, o'quvchilardan ingliz tilida video blog, poster, ppt, interaktiv taqdimot tayyorlash talab qilinishi mumkin.

3. O'qituvchilarning metodik tayyorgarligining yetishmasligi. Ingliz tili darslarida STEAM integratsiyasini samarali amalga oshirish ko'p jihatdan o'qituvchilarning metodik bilim va malakalariga bog'liq. Biroq, amaliy

kuztishlarimiz shuni ko'rsatadiki, aksariyat ingliz tili o'qituvchilari fanlararo integratsiyani tashkul etish, loyihaviy topshiriqlarni yaratish yoki texnologiyadan samarali foydalanish bo'yicha yetarli tayyorgarlikka ega emas. Natijada, darslar davomida STEAM elementlari yuzaki qo'llaniladi, o'quvchilar esa fanlararo bog'liqlikni chuqur anglab yetmaydi.

Mazkur muammoni hal etish uchun ingliz tili o'qituvchilari uchun maxsus metodik qo'llanmalar, amaliy dars ishlanmalari hamda fanlararo integratsiyani yo'lga qo'yishga qaratilgan trening dasturlarini ishlab chiqish zarur. Malaka oshirish kurslarida STEAM asosida loyihaviy ta'lim, muammoli ta'lim, topshiriqqa asoslangan ta'lim, raqamli texnologiyalardan foydalanish va interfaol metodlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarur.

4. Resurs va materiallarning cheklanganligi. Ingliz tili ta'limida STEAM integratsiyasini yo'lga qo'yishda yana bir asosiy to'siq – bu o'quv resurslarining yetishmasligidir. Amaldagi darsliklar asosan umumiy ingliz tili va madaniyatlararo muloqotga qaratilgan bo'lib, zamonaviy ilm-fan va texnologiyaga oid matnlar soni cheklangan. Natijada, o'quvchilarning ingliz tilida ilmiy-texnik yangiliklar, innovatsion loyihalar yoki global muammolar bilan tanishish imkoniyati chegaralanadi. Bu esa ularning til orqali olamni anglash doirasini toraytiradi, xalqaro maydonda raqobatbardosh kadrqa aylanishiga to'sqinlik qiladi.

Mazkur muammoni bartaraf etish uchun ingliz tili darslarida qo'shimcha elektron platformalar, video darslar, ilmiy maqolalarning soddalashtirilgan variant va ikki tilli resurslardan foydalanish zarur. O'quvchilarga NASA, National Geographic, BBC Science singari manbalardan moslashtirilgan matnlarni taqdim etish, ularning qiziqishini oshiradi va dunyoqarashini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov. I.Y. STEAM zamon talablari asosida xalqaro miqyosda texnologiya darslarida o'quvchilarga ta'lim berishda fanlararo bog'lanish va amaliy yondashuvni, qiziqishlarini rivojlantirish. V.2.ISSUE6.2021.P:1577 <https://cyberleninka.ru/article/n/steam-zamon-talablariasosida-hal-aro-mi-yosida-tehnologiya-darslarida-uvchilarga-talim-tarbiyaberishda-fanlararobo-lanish-va/viewer>
2. Sanders M. (2009). Integrative STEM education: primer. The Technology Teacher, 68(4), 20-26. Retrieved from <https://www.iteea.org/File.aspx?id=56320>
3. Yakman G. STEAM – An Educational Framework to Relate Things To Each Other And Reality. K12Digest February 02.2020. [https://steamedu.com/k12digest/Teaching STEM in the Secondary School, Helping teachers meet the challenge](https://steamedu.com/k12digest/Teaching%20STEM%20in%20the%20Secondary%20School,%20Helping%20teachers%20meet%20the%20challenge).

ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA SUITSID OLDI XULQ-ATVOR MUAMMOSINING TAHLILI

Adilova Shoxida To'ychiyevna

Qarshi davlat universiteti

Psixologiya kafedrası v.b.dotsenti, psi.f.f.d. (PhD)

Email: adilova.shoxida@mail.ru

UDK: 301.085:15 (021)

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy psixologik tadqiqotlarda suitsid oldi xulq-atvor muammosining o'rganilishi tahlil qilib berilgan. Suitsid muammosi, o'z joniga qasd qilish bilan bog'liq xatti-harakatlarining sabablariga oid tadqiqotlar keltirib o'tilgan. O'smirlarda o'z joniga qasd qilishga sabab bo'luvchi omillar haqida ma'lumotlar tahlil qilingan. Suitsid fenomeni ijtimoiy-psixologik jihatlariga ham bog'liq tomonlari o'rganib chiqilgan.

Kalit so'zlar: suitsid, xulq-atvor, muhitdan izolyatsiya qilish, nochorlik hissi, umidsizlik hissi, internet tarmog'i, javobsiz his-tuyg'ular, kognitiv yordam, nostandart oriyentatsiyalar, etnik an'analar.

Kirish. Ma'lumki, suitsidal xulq-atvor fenomeni fanlararo tadqiqotlarning o'rganish predmeti sanalib, hozirga qadar ko'plab mutaxassislar mazkur muammo borasida, e'tiborga molik tadqiqotlar olib bormoqda. Ayniqsa, mazkur masalada tibbiyot, psixologiya, sotsiologiya, huquqshunoslik hamda pedagogika fanlarida amalga oshirilayotgan zamonaviy tadqiqotlar, buning yaqqol ifodasidir. Suitsidal xulq-atvor deviant xulq-atvor shakllaridan biri bo'lganligi bois, uni yagona fan tadqiqotlari mazmunida o'rganish haqiqatdan yiroq sanaladi. Shu bois, ko'pchilik tadqiqotchilar suitsid muammosini tadqiq etish masalasini, fanlararo integratsiya holatida ko'rib chiqishni ta'kidlab o'tadilar.

Suitsid muammosi, o'z joniga qasd qilish bilan bog'liq xatti-harakatlarining sabablarini izlash, umuman, suitsid oldi xulq-atvorning ijtimoiy-psixologik tabiati haqida ko'p asrlar davomida olimlarning qiziqtirib kelgan masala sifatida e'tirof etiladi. D.Vassermanning talqiniga ko'ra, bugungi kunga kelib, fanda ushbu hodisani tushuntirishning turli xil yondashuvlari, qarashlari, shuningdek, suitsid oldi xulq-atvorni oldini olishga qaratilgan turli usullar, modellari paydo bo'lgan [1. 348].

Adabiyotlar tahlili. Ta'kid joizki, suitsid oli xulq-atvorni zamonaviy konsepsiyalar negizida o'rganish o'ziga xos murakkab ish sanalib, unda ko'plab intropsixik hamda ekstropsixik omillarning ta'siri mujassamdir. Aksariyat tadqiqotchilar an'anaga muvofiq, suitsid xulq-atvorni ikkinchi daraja orqali o'rganishga harakat qilganlar. Ya'ni, aniq suitsid harakati darajasida yoki birinchi bor, suitsidni amalga oshirish holatida o'rganishga odatlanganlar. Biroq, suitsid oldi xulq-avor va uning shakllanishi dinamik xarakterga ega bo'lib, uning sabablari sifatida ko'plab ijtimoiy va individual omillar ta'sirini ajratish mumkin. Tadqiqotchi

M.A.Bragg suitsid oldi xulq-avtor va kechinmalar shakllanishini tahlil etar ekan, unga aloqador quyidagi xatti –harakat turlarini ajartishga muvaffaq bo‘ldi [2. 348]:

– O‘zini tashqi muhitdan izolyatsiya qilish istagi – ya’ni bunday vaziyatga tushgan inson, boshqalar uni tushnmayotgandek o‘zini his etishi, uning hayoti hech kim uchun qiziq emas qabilida ish tutadi;

– Nochorlik hissi – bunday vaziyatda inson o‘z hayotini boshqara olishga ko‘zi yetmaydi balki boshqalarning hech bir tanbehsiz yordamini kutib yashaydi. Ya’ni hamma narsa insonning o‘ziga bog‘liq emas qabilida ish tutadi. Mazkur tipga mansub o‘smirlarni payqash qiyin emas, agrada ota-onalar va pedagoglar o‘z vaqtida buni payqab olsalar [3. 95];

– Umidsizlik hissi - bunday vaziyatda inson hayotiy bo‘liqqa tushib qoladi yoki kelajak unga hech bir yaxshilikni ravo ko‘rmayotgandek tuyuladi. Va shaxs umidsizlik qurboniga aylanadi [4. 195];

– Ahamiyatsizlik hissining kuchayishi – mazkur hissiy kechinma jarayoni o‘smirlar guruhiga ko‘proq tegishli sanalib, u o‘zini o‘zi past darajada baholash, o‘zini qobiliyatsidek tasavvur etish kabilar bilan xarakterlanadi. Suitsid xulq-atvor mavzusiga oid ko‘plab psixologik manbalarda qayd etilishicha, o‘smirlar o‘rtasida o‘z joniga qasd qilishning tavsiflovchi o‘ziga xos fenomenologik tushunchalar ajratib o‘tilgan. Y.R.Vagin o‘zining “Suitsid xulq-atvor va addektiv xulq atvor” asarida aniqlashicha, o‘smirlarda o‘z joniga qasd qilishga sabab bo‘luvchi quyidagi omillar ajratiladi [5. 103]:

– Shaxsiy hayotdagi ziddiyatlar.

– Yolg‘izlik hissining kuchayishi;

– Internet tarmog‘iga haddan tashqari bog‘lanib qolish yoki tashqi dunyodan ko‘ngil qolish hissi va boshqalar;

– San’atning ta’siri – biror ko‘rsatuv yoki kinolavhalardan olingan sun’iy qahramonlik ko‘rsatish istagi;

– Javobsiz his-tuyg‘ular yoki atrof –muhitdan kognitiv yordamning yetishmasligi va hokazo;

– Nostandart oriyentatsiyalar – hayotga bo‘lgan noto‘g‘ri qarashlar yoki yolg‘on orzularga qattiq berilish;

– Etnik an’analarning buzilishi yoki ulardan uzoqlashish;

– O‘z joniga qasd qilishning genda mavjudligi. Demak, suitsid xulq-avtorning erta namoyon bo‘lishi ko‘plab ijtimoiy-psixologik omillarga ham bog‘liq sanaladi. S.V. Borodin va A.S. Mixlinlar ham boshqalar kabi suitsid xulq-atvorga sabab bo‘luvchi psixologik sabablarni aniqlashga harakat qilib, uni quyidagi tushunchalar orqali tavsiflashga harakat qiladi [6. 11]:

– Oilaviy nizolar, ajralishlar ya’ni o‘smirlar uchun ota-onaning ajralishi katta yo‘qotish sifatida qabul qilinadi;

– Kasallik, yaqinlarining vafoti;

– Yolg‘izlik, muvaffaqiyatsiz sevgi;

– Jinsiy qobiliyatsizlik yoki ekaklikdan mahrum bo‘lish;

– Boshqalarni haqorat qilish, kamsitish va hokazo.

– Sog‘liqdagi muammolar yoki ruhiy kasalliklar;

- Somatik kasalliklarning tashqi belgilari;
- Jinoiy javobgarlikdan qoʻrqish va jazodan qochish istagi;
- Biror jazo yoki sharmandalikdan qoʻrqish istagi. Ushbu tasniflardan koʻrinadiki, suitsid xulq-avtor faqat tashqi omillar bilan emas, balki organizmning ichki baqrorlik holati bilan ham oʻzviy bogʻliq sanaladi.

Suitsid oldi xulq-avtor shakllanishi faqatgina psixologik nomutanosiblik emas, balki hududiy iqtisodiy omillar, ijtimoiy-siyosiy omillar shuningdek, jamiyatning fuqarolarga boʻlgan munosabatlariga ham bogʻligi aniqlandi. Suitsid fenomeni ijtimoiy-psixologik jihatlariga ham bogʻliq sanalib, unda suitsidga olib keluvchi ishsizlik, obroʻ-eʼtibordan tushib ketish, ish joylaning tez-tez oʻzgarishi kabilarga ham uzviy bogʻliqdir. Suitsid xulq-atvor insonning oliy qadriyatlari bilan aloqador sanalib, unga koʻra insonning yashash sharoitlari, oilaviy munosabatlari, maʼlumoti, kasbiy faoliyat xususiyatlari, farovon turmush tarzi, adolatlilik va haqiqatga boʻlgan intilish darajalari kabilarga ham aloqador sanaladi.

Suitsidal xulqning psixik buzilish bilan aloqasi birday boʻlmasada, hozirgi vaqtda koʻpchilik mualliflar suitsidal harakatni psixik kasalligi boʻlgan odamlar bilan bir qatorda sogʻlom shaxslar ham sodir etishlari mumkinligini taʼkidlaydilar. Birinchi holatda tibbiy aralashuvni talab qiluvchi patologiyaning koʻrinishlari namoyon boʻladi. Ikkinchi holatda esa butunlay sogʻlom odamning psixik jarohat yetkazuvchi vaziyatga javoban tezda ijtimoiy-psixologik yordam koʻrsatishni taqozo qiluvchi ogʻishgan xulqi ifodalanadi.

Suitsid muammosi butun dunyoda keng tadqiq etiladigan va koʻplab tadqiqotlar oʻtkaziladigan muammo hisoblanadi. Statistik maʼlumotlar yildan-yilga suitsidlar sonining ortib borishi va uning usullarini ham paydo boʻlishini eʼtirof etishmoqda. Demak, ushbu muammoni tadqiq etishda ham oʻziga xos yangi usullarni topish va amalda qoʻllash muammosini paydo qiladi. Suitsid oldi xulq-atvorning oʻziga xos tabiati mavjud boʻlib, uni izohlashda, tushunishda koʻplab yondashuvlar mavjud ekanligini koʻrish mumkin. Jumladan, shaxsning oʻz-oʻziga nisbatan, jamiyatga nisbatan, atrofdagilariga nisbatan munosabatlaridagi buzilishlar bunga sabab boʻlmoqda.

Xulosa. Avvalambor, insonda oʻz joniga qasd qilish harakati turli sabablar va vaziyatlarga koʻra sodir boʻladi. Demak, suitsid xulq-avtorni psixologik hodisa sifatida ham koʻrib chiqish maqsadga muvofiq sanaladi. Ikkinchidan, suitsid xulq-atvor deviant xulq-atvorning shakli sifatida koʻrib chiqiladigan boʻlsa, unda muammoni ijtimoiy-madaniy konsepsiya negizida koʻrib chiqish lozim. Chunki, shaxs tarbiyasi uchun muhim boʻlgan ijtimoiy-madaniy ishlar mahsuli qoʻllab-quvvatlovchi taʼsirga ega boʻlib, u shaxsda oqilona qaror qabul qilish motivatsiyasini yanada oshiradi. Uchinchidan, suitsid xulq-atvorni nazariy jihatdan oʻrganish faqat bir harakat mazmuniga emas, balki insonning umum hayot yoʻli tarziga, xarakterologik sifatlariga ham qaratilishi kerak. Bizningcha, suitsid oldi xulq-atvor koʻrinishlariga jazodan qoʻrqish hissi, hayotdan norozilik, shaxslararo munosabatlardagi nomuvofiqlik, oʻzini yuqori darajada qattiq tanqid qilish, doim yolgʻiz qolishga intilish, alkogol va narkotik moddalarga ruju quyish, akademik

qobiliyatning pasayishi, sababsiz yoki takroriy uydan g'oyib bo'lish kabi harakatlar ham kiritiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Напрасная смерть: причины и профилактика самоубийств [Текст] / Под ред. Д. Вассерман; пер. Е. Ройне. - М.: Смысл, 2005. – 310 с.
2. Bragg M. A comparison of nondepressed and depressed loneliness / M. Bragg. - Los Angeles, 2004. - 348 p.
3. Фишер Т. А. и др. Защитно-адаптационные механизмы функционирования системы жизнеобеспечения личности суицидента, в группе старших подростков этнической группы «лесные ненцы» проживающих в Арктике //Медицинская наука и образование Урала. – 2020. – Т. 21. – №. 1. – С. 95-101.
4. Трубникова С.Г. Психология одиночества: генезис, виды, проявления: дис. ... канд. псих, наук: 19.00.01 / Трубникова Светлана Геннадьевна. - Москва, 1999. – 195 с.
5. Вагин Ю.Р. Профилактика суицидального и аддиктивного поведения у подростков. Пермь, 1999. – 103 с.
6. Вроно Е.М. Особенности суицидального поведения детей и подростков с различными типами депрессий: Автореф. . канд. мед. наук. М., 2006. – С.11-12.

ТЕХНИКА ВА ТЕХНОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

MEVA - SABZAVOTLARDAN YUQORI SIFATLI MAHSULOTLAR
ISHLAB CHIQUARISH DAVR TALABI

Sh.J. Yusupov – Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti. “Mahsulotlarni ishlab chiqarish, saqlash va qayta ishlash texnologiyasi” kafedrasi assistenti, t.f.f.d.(PhD).

Annotatsiya. Ushbu maqolada meva va sabzavotlardan yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishning afzalliklari va ushbu jarayonlarni mamlakatimiz qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash orqali ma’suldorligi yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: qishloq xo‘jaligi, mahsulot, yetishtirish, qayta ishlash, sifat, meva-sabzavot.

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества производства высококачественной продукции из фруктов и овощей, а также важность использования этих процессов для ответственного производства высококачественной продукции посредством выращивания и переработки сельскохозяйственной продукции нашей страны.

Ключевые слова: сельское хозяйство, продукт, выращивание, переработка, качество, фрукты и овощи.

Abstract: This article examines the benefits of producing high-quality fruit and vegetable products and the importance of using these processes to responsibly produce high-quality products through the cultivation and processing of our country's agricultural produce.

Key words: agriculture, product, cultivation, processing, quality, fruits and vegetables.

Dunyoda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash, ulardan elektrofizikaviy usullar bilan ishlov berish orqali ma’suldorligi yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish sohalarida o‘shish kuzatilmoqda. Meva va sabzavotlardan vitamin va minerallarga boy sharbatlar ishlab chiqarish oziq-ovqat sanoatining yetakchi tarmoqlaridan biri bo‘lib meva va sabzavotlardan sharbat olishda murakkab konstruktiviyali, energiya sarfi yuqori lekin sharbat chiqimi past bo‘lgan texnika va texnologiyalardan foydalanilib kelinmoqda. Shunga ko‘ra meva va sabzavotlardan olinadigan eksportbop sharbatlar ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan, samarali, energiya tejankor, noan’anaviy energiya manbalaridan foydalanib, zamonaviy texnika va texnologiyalarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Meva sharbati - meva va sabzavotlardan olinadigan shirin suyuqlik; meva suvi. Asosan, olma, uzum, shaftoli, olxo‘ri, o‘rik, anor, sabzi va boshqalardan olinadi. Meva sharbatining 2 xil: tiniq va meva eti bilan tayyorlanadigan turlari ishlab

chiqariladi. Eti bilan tayyorlanadigan Meva sharbatiga o'rik, shaftoli, ol-xo'ri va boshqa sharbati kiradi. Sanoatda 2 yoki bir necha xil mevasabzavotlar sharbatlari aralashmasidan iborat bo'lgan omixta (aralash) sharbatlar ham ishlab chiqariladi. Meva sharbatining tabiiy (qand qo'shilmagan) va 5-15% qand qo'shilgan xillari bor. Meva sharbatida meva va sabzavotlar tarkibidagi barcha foydali oziq moddalar (qand, organik moddalar, kislotalar, vitaminlar, mineral tuzlar, pektin, klechatka va xushbo'y moddalar) bo'lib, ta'mi saqlanadi. Meva sharbati tarkibida: 5-15% qand, 0,3-3,0% organik kislotalar, turli vitaminlar, mineral tuzlar va boshqa bor. Meva sharbati chaykov bosuvchi spirtsiz ichimliklar, sirop (shirin suv), likyor va boshqa tayyorlash uchun ishlatiladi.

Meva va sabzavotlar nafaqat mazali, balki barcha yoshdagi odamlar uchun foydali bo'lgan muhim vitaminlar va ozuqa moddalariga boy. Meva-sabzavotni qayta ishlash sanoatining rivojlanishi bilan odamlarning xarid qilish aravalarida qayta ishlangan meva-sabzavot mahsulotlari soni ortib bormoqda. Hozirda rivojlanish istiqboliga ega bo'lgan bir qancha istiqbolli meva-sabzavot mahsulotlari, jumladan muzlatilgan quritilgan meva va sabzavotlar, sabzavot sharbatlari, fermentlangan sabzavotli ichimliklar, sut kislotali fermentlangan sabzavot sharbati ichimliklari, tayyor sabzavot, sabzavotli gazaklar, meva va sabzavot kukunlari mavjud. , sabzavotli qisqichbaqalar, go'zallik sabzavotlari, sabzavotli noodles, sabzavotli non, sabzavotli tofu va boshqalar kabi maxsus funktsional sabzavot mahsulotlari. So'nggi yillarda meva va sabzavotlarni qayta ishlash bir qancha yangi tendentsiyalarni ko'rsatdi.

Chuqur tadqiqotlar natijasida ko'plab meva va sabzavotlarda bioaktiv moddalar borligi aniqlandi. Ko'k meva va sabzavotlardagi "birinchi raqamli antioksidant" sifatida tanilgan, chunki ular kuchli oksidlovchi ta'sir ko'rsatadi va funktsional buzilishlarning oldini olish qobiliyatiga ega. Bundan tashqari, ko'k ekstrakti nafaqat qisqa muddatli xotirani yaxshilash, balki keksalarda muvozanat va muvofiqlashtirishni yaxshilash, funktsional buzilishlarga teskari ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Evropada ko'k mevalar uzoq vaqt davomida ko'rish qobiliyatini yaxshilaydi, asosan antosiyanin miqdori tufayli. Bundan tashqari, qizil uzum tarkibida past zichlikdagi lipoproteinlarning oksidlanishini oldini oladigan, qon tomirlarida xolesterin to'planishini oldini oladigan, arteriyalarda trombotsitlar to'planishini oldini oladigan va saratonga qarshi ta'sirga ega bo'lgan resveratrol mavjud.

Ko'pgina meva va sabzavotlarda funktsional ta'sirga ega fiziologik faol komponentlar mavjud. Tadqiqotchilar ushbu funktsional komponentlarni turli usullar yordamida meva va sabzavotlardan ajratib, ajratib olish va konsentratsiyalash va ularni turli xil oziq-ovqatlarga qo'shish yoki ularni funktsional oziq-ovqatlarga qayta ishlash.

An'anaviy qayta ishlangan oziq-ovqatlar intensiv issiqlik bilan ishlov berish tufayli iste'molchilar tomonidan asta-sekin voz kechildi, natijada yangilikni yo'qotdi, ozuqaviy komponentlarni yo'q qildi va ta'm o'zgaradi. Shuning uchun oziq-ovqat sanoatida minimal qayta ishlash (MP) tushunchasi paydo bo'ldi. Meva va sabzavotlar MP konservalash, muzlatish, quritish va tuzlash kabi an'anaviy qayta

ishlash usullaridan farq qiladi. Bu meva va sabzavot mahsulotlarini qizg'in issiqlik bilan ishlov berishdan qochib, saqlash va qayta ishlash o'rtasida joylashgan qayta ishlash usuli. Tegishli dastlabki ishlov berish, jumladan, tozalash, kesish va kesish orqali xom meva va sabzavotlar tirik qoladi, nafas olish qobiliyatiga ega va yangilik, qulaylik va 100% iste'mol qilish xususiyatlarini namoyish etadi.

Meva - sabzavotlardan hozirgi vaqtda, turli xildagi sharbat ishlab chiqarish texnologiyalari qullanilib kelinmoqda. Ularga, konsentrlangan sharbat, qayta tiklangan sharbat, tiniqlashtirilgan sharbat, nektar, sharbatli ichimlik, mors va boshqa ishlab chiqarish texnologiyalari mavjud. Maqsadga muvofiq, shuni takidlash kerakki to'g'ridan-to'g'ri presslash (yoki tabiiy yangi siqilgan sanoat ishlab chiqarish) sharbatlari yig'im-terim davriga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq hisoblanadi. Meva - sabzavotlarini yig'im qayta ishlov mavsumi meva turiga va geografik mintaqaga qarab 20 kun yoki undan ko'proq davom etadi. Masalan, Yevropa mamlakatlarida, jumladan Rossiyada olma sharbati ishlab chiqarish uchun olma yig'im-terimi mavsumi iyul-noyabr, Chilida - may-sentyabr, Xitoyda - avgust-dekabr, Janubiy Afrikada - fevral-may oylariga to'g'ri keladi. Dunyo bo'ylab eng mashhur tabiiy to'g'ridan-to'g'ri presslangan apelsin sharbati ("NFC" – "konsentratdan emas" xalqaro belgisi) Braziliyada - yanvar-mart oylarida va may-dekabr oylarida bir oylik tanaffusdan so'ng yig'ib olinadi, Argentinada-may-dekabr oylarida, Kubada-yanvar-iyunda, AQSH (Florida) da - yanvar-avgustda, keyin noyabr-dekabrda, Ispaniyada - yanvar-mayda, keyin dekabrda, Isroilda - yanvar-iyunda, keyin dekabrda, O'SHda –avgust – sentyabr oylariga to'g'ri keladi. Ushbu meva – sabzavotlarni sifatli yig'ishtirib olish va xalqimiz dasturxoniga taqdim etish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Юсупов Ш.Ж. Мева ва сабзавотларнинг шарбат беришини электрофизикавий усулларда ошириш. – Бухоро, БМТИ. Автореферат. док.философии (Pd) 2023. -37 б.
2. Курбанов Ж.М., Ходжаева У.Р. Электрофизические методы воздействия на продукты питания сервисных предприятий, монография, "Iqtisod-moliya", Ташкент, 2012, 159 с.
3. Kurbonov J. M., Khalturayev Kh "Microwave - ultra-high-frequency disinfection of wheat, flour and bread to ensure microbiological safety" -. Thematic Journal of Applied Sciences (I SSN 2277-3037)Volume 5Issue 1Doi.org/10.5281/zenodo.5013862
4. Курбанов Ж.М., Ходжаева У.Р. Электрофизические методы воздействия на продукты питания сервисных предприятий, монография, "Iqtisod-moliya", Ташкент, 2012, 159 с.
5. Курбанова М.Ж. Мева сабзавотларни бошлангич импульс энергияси ёрдамида куриштиш. / Автореферат докт. дисс. –Т. ТХТИ. 2018. – 41 б.
6. Goloubev V.N., SalemBenamara. Электродиализ апельсинового сока//Ind. alim. et. agr. - 1989. - 106, № 3. - С. 175-177

7. Рогов И.А., Горбатов А.В. Физические методы обработки пищевых продуктов. – М., Пищевая промышленность. 1974. 372 - 384 с.
8. Матов Б.М Флотация в пищевой промышленности. - М., Пищевая промышленность. 1986. с. 52 – 72.

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ФАНЛАРИ ЮТУҚЛАРИ

VILSON KAMERASIDA ALFA, BETTA, GAMMA NURLARINI
KUZATISH

Kudrat Do'schanov Kaxramonovich

Xiva shahar 1-son ixtisoslashtirilgan maktab internati
fizika fani o'qituvchisi qudratduschanov834@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda **Vilson bulut kamerasi yordamida alfa, beta va gamma nurlanishlarini kuzatish** masalasi o'rganildi. Shunday qilib, kamera turli turdagi radiaktiv nurlanishlarni bevosita ko'rish imkonini beradi. Tajriba davomida turli nurlanishlarning kamerada hosil qiladigan izlari kuzatildi va ularning xususiyatlari tahlil qilindi.

Alfa zarralar – geliy yadrolari bo'lib, katta massa va musbat zaryadga ega. Ularning ionlashtirish qobiliyati yuqori bo'lgani uchun bulut kamerada ular **qalin, ravshan va nisbatan qisqa** yo'l bo'ylab iz qoldiradi.

Beta zarralar – elektron yoki pozitronlardan iborat bo'lib, ularning massasi juda kichik va ionlashtirish qobiliyati alfaga qaraganda ancha past.

Gamma nurlari – elektromagnit tabiati tufayli neytral bo'lib, ular to'g'ridan-to'g'ri bulut kamerada iz qoldirmaydi. Ammo gamma nurlari modda bilan o'zaro ta'sirlashganda (fotoeffekt, Kompton tarqalishi, yoki elektron-pozitron juftligi hosil bo'lish jarayonlarida)

Kalit so'zlar: Vilson bulut kamerasi, Ionlashtiruvchi nurlanish, Alfa zarralar, Beta zarralar, Gamma nurlari, Ionlashuv izi, Radiaktivli, Kondensatsiya jarayoni
Vilson kamerasi kosmik nurlanish zarralari, tabiiy fon nurlanishi va boshqa nurlanish manbalarining izlarini ko'rish imkonini beradi!

Komplektda quyidagilar mavjud:

Vilson kamerasini yig'ish uchun qismlar bir nechta kameralar uchun izopropil spirti zahiralari Zarrachalar izlarini yuqori sifatli yoritish uchun kuchli chiroq Radioaktiv alfa nurlanish manbasi batafsil yig'ish ko'rsatmalari (video) Qurilmaning qanday ishlashini va qanday zarralarni ko'rish mumkinligini tavsiflovchi batafsil nazariya Ushbu gadjet odatda "Vilson kamerasi" yoki "bulut kamerasi" deb ataladi. Uning tarkibida alkogol bug'lari mavjud bo'lib, ular intensiv sovutish tufayli uchadigan yuqori energiyali zarrachalar traektoriyasida kondensatsiyalanadi. Shunday qilib, kamera imkon beradi: tabiiy fonnurlanishining zarracha izlarini ko'rish, manbadan alfa nurlanishini kuzatish, kosmik nurlanishni aniqlash.

Konstruktorning o'ziga xosligi shundaki, u quruq muzni, Peltier elementlarini yoki olish yoki qilish qiyin bo'lgan changni yutish kabi boshqa hiyla-nayranglarni talab EMAS! Yaxshi o'ylangan geometriya va to'g'ri tanlangan materiallar tufayli kamera uyda tayyorlash oson bo'lgan sovutgichda ishlaydi; sizga ozgina osh tuzi va muzlatgich kerak.

Zarrachalarni kuzatish qanday amalga oshiriladi?

Avval siz kamerani o'zini yig'asiz va sovutgichni tayyorlaysiz. Keyin kamerani u bilan to'ldiring va muzlatgichga qo'ying. 24 soatdan keyin siz gadjetni ishga tushirishingiz mumkin. Kamerani spirtli ichimlik bilan to'ldiring, agar sizda manba bo'lsa, uni ichkariga qo'ying, yoritishni o'rnatish va kuzatishni boshlang!

Taxminan 5 daqiqadan so'ng, kamera normal rejimga kelganida, siz zarrachalarning oq chiziqlari uchib o'tayotganini ko'rasiz. *Bu radiatsiya zarralarining izlari!*

Konstruktor uchun ko'rsatmalar kamerada qanday zarrachalarni ko'rish mumkinligi, ular qaerdan kelganligi va bu qanchalik tez-tez sodir bo'lishi haqida batafsil tavsifni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, nazariy qism tushuntiradi: Bulutli kamera qanday ishlaydi, zarracha izlari qanday hosil bo'ladi?

Radioaktivlik nima?

Tabiiy fon radiatsiyasi qayerdan keladi?

Nima uchun radiatsiya xavfli?

Radioaktiv manba haqida biroz:

Manba 2% toriy oksidi bilan qo'shilgan volfram tayoqidir. Uning faolligi past, manba soniyasiga taxminan 2 ta alfa zarrachasini chiqaradi. Ammo bu kamerada paydo bo'lgan zarracha izlarini doimiy ravishda ko'rish uchun etarli.

Bunday tayoqlarni har qanday apparat do'konida sotib olish mumkin (ular payvandlash elektrodleri sifatida ishlatiladi, WT-20 belgisi). Agar foydalanish qoidalariga rioya qilinsa, ular xavfsizdir.

Ammo agar siz hali ham xavotirda bo'lsangiz, manbasiz kamera sotib olishingiz mumkin. Buning uchun, sotib olayotganda, sharhlarda radioaktiv manbasiz to'plam kerakligini ko'rsating. Bunday holda, kamerada sezilarli darajada kamroq zarrachalar kuzatiladi

Manba haqida batafsil ma'lumot ko'rsatmalarda yozilgan.

Vilson kameraning tuzilishi va ishlash prinsipini o'rganish. O'ta to'yingan bug' hosil qilish jarayonini tushunish. Zaryadlangan zarralarning izlarini kuzatish va tahlil qilish. Radioaktiv manbalardan chiqayotgan zarralarni aniqlash. Tajriba o'tkazish va ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Xavfsizlik qoidalari:

Radioaktiv manbalar bilan ishlashda xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilish kerak.

Radioaktiv manbalarni uzoq vaqt davomida ushlab turmang va ularni teriga yaqinlashtirmang.

Radioaktiv manbalar bilan ishlagandan so'ng qo'llaringizni yaxshilab yuving.

Sovutish elementlari bilan ishlashda ehtiyot bo'ling (quruq muz yoki suyuq azot sovuq kuyishga olib kelishi mumkin).

Kamera ichidagi suyuqlik (spirt) olov olishi mumkin, shuning uchun ochiq olovdan saqlaning.

Xulosa

Zamonaviy yadro fizikasi sohasida so'nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishildi. Yangi eksperimental qurilmalar, masalan, yangi avlod yadro reaktorlari va tezlatkichlar, olimlarga yadrolarni yanada batafsil o'rganishga imkon bermoqda. Nazariy jihatdan, hisoblash quvvatining oshishi olimlarga yadro hodisalarini yanada aniqroq modellashtirishga imkon bermoqda.

Kelajakda yadro fizikasi quyi yo'nalishlarda katta yutuqlarga erishishga va'da bermoqda:

Ekzotik yadrolarning xususiyatlarini o'rganish va yadro kuchlarining tabiatini aniqlash. Yulduzlarda elementlarning sintezini tushunish va Koinotning evolyutsiyasini o'rganish.

Yangi yadroviy texnologiyalarni yaratish va ularni energiya, tibbiyot va xavfsizlik sohalarida qo'llash.

Hozirgi vaqtda Vilson kamerasi o'rnini yanada takomillashgan va samaraliroq detektorlar egallagan bo'lsa-da, u yadro fizikasining tarixida muhim o'rin tutadi va fizika ta'limida namoyish vositasi sifatida qo'llaniladi. Vilson kamerasi fizika laboratoriyalarida talabalarga atom va yadro olamining sirli dunyosini ko'rish va tushunish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy yadro fizikasi - bu jadal rivojlanayotgan soha bo'lib, fundamental bilimlarni oshirish va amaliy muammolarni hal qilish uchun katta imkoniyatlarga ega.

Adabiyotlar ro'yxati

1. А. Н. Кислов Атомная и ядерная физика
2. <https://pctran-pwr.software.informer.com/>
3. <https://fizikits.ru/>
4. Vikhrev V.V., Ivanov V.V., Koshelev K.N. Oldindan chop etish IAE № 3359/6. M., 1980 yil.
5. Veretennikov V.A., Gurey A.E., Karaev K.T. va boshqalar Preprint FIAN # 10. M., 1994 yil.
6. Veretennikov V.A., Leonov Yu.S., Mishachev V.I., Semenov O.G. // JTFga maktub. 1985. jild. 2. Vp. 19. S. 1200.
7. Afanasyev Y.V., Veretennikov V.A., Emelyanov D.T. va boshqalar Preprint FIAN No 59. Moskva, 1991 yil.
8. Albikov Z. Yu., Velihov E.P., Veretennikov A.N. va boshqalar // Atom energiyasi. 1990. jild. 68. V. 1. S. 26.
9. Spielman RB, Deeney C, Changler JA. va boshqalar. // Fiz. Plazmalar. 1998. V. 5. No 5. R. 2105.
10. Suladze K.V., Pluton A.A. // JTF. 1967. jild. 37. S. 72.

**БИОМЕДИЦИНА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

**ОЦЕНКА ПРИМЕНЕНИЯ КОМБИНАЦИИ БЕТА-
АДРЕНОБЛОКАТОРА И ДИУРЕТИКА СРЕДИ ЖЕНЩИН С
АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТОНИЕЙ И МЕТАБОЛИЧЕСКИМ
СИНДРОМОМ**

Амонова Н.¹, Умурова Н.²

¹ Бухарский государственный медицинский институт, Бухара,
Узбекистан

² Университет ЗАРМЕД, Бухара, Узбекистан
nigor777@mail.ru

Аннотация. Проведен анализ эффективности и безопасности комбинации бета-адреноблокатора и диуретика у 78 женщин в возрасте от 35 до 55 лет с артериальной гипертонией (АГ) и метаболическим синдромом (МС). Мягкий гипотензивный эффект с улучшением суточного профиля артериального давления (АД), снижение частоты сердечных сокращений (ЧСС), а также нейтральное влияние на показатели углеводного и липидного обмена позволяют рекомендовать бисопролола в дозе 2,5/5/10 мг и гидрохлортиазида в дозе 6,5 мг для лечения пациентов с АГ и МС.

Ключевые слова. Метаболический синдром, артериальная гипертония, менопауза.

Несмотря на значительный прогресс клинической медицины, сердечно-сосудистые заболевания (ССЗ) по прежнему доминируют в структуре общей смертности в мире, также и в нашей республике. Артериальная гипертония (АГ) остается одним из самых распространенных ССЗ и важнейшим фактором риска развития инфаркта миокарда (ИМ) и мозгового инсульта (МИ). Существует линейная зависимость между уровнем артериального давления (АД) и риском развития осложнений: чем выше АД, тем больше вероятность развития ИМ, МИ, хронической почечной недостаточности (ХПН).

Важную роль в патогенезе АГ при метаболическом синдроме (МС) играет повышение активности симпатической нервной системы (СНС), которая вызывается гиперинсулинемией и гиперлептинемией. У женщин возрастание заболеваемости АГ отмечается в менопаузальном периоде, что, прежде всего, обусловлено гормональной перестройкой организма. Дефицит эстрогенов в постменопаузе способствует изменению функции эндотелия и гладкомышечных структур сосудистой стенки, повышению тонуса СНС, активности ренин-ангиотензин-альдостероновой системы (РААС), изменению массы тела и его пропорций.

Учитывая вышесказанное, мы решили провести собственное исследование, чтобы проверить гипотезу о гипотензивной эффективности и метаболической нейтральности сочетания БАБ с низкой дозой

гидрохлортиазида (ГХТЗ) у женщин с АГ и МС разных возрастных групп.

Материалы и методы. В настоящем исследовании приняли участие 78 женщин с АГ и МС в возрасте от 35 до 55 лет. Критериями включения в исследование являлись ранее диагностированная АГ и МС. Во время первого визита у всех пациенток был верифицирован диагноз АГ: у 21 (26,9%) пациентки диагностирована АГ 1-й степени и у 57 (73,1%) – АГ 2-й степени. В течение 6 недель все пациентки получали сочетания бисопролола с низкой дозой гидрохлортиазида (ГХТЗ) (препарат Конкор НСТ) 1 раз в сутки: 12% – в дозе «бисопролол 2,5 мг + ГХТЗ 6,25 мг» и 88% – «бисопролол 5 мг + ГХТЗ 6,25 мг». на протяжении всего периода исследования другой постоянной гипотензивной терапии пациентки не получали.

Пациентки были обследованы в начале исследования (1-й визит) и через 6 недель регулярного приема препарата **Конкор НСТ** (2-й визит). Комплексное клиничко-инструментальное обследование всем пациенткам проводилось в БОММЦ (г. Бухара) и включало определение биохимических показателей – уровня глюкозы плазмы крови натощак и показателей липидного обмена. Инструментальное исследование включало запись ЭКГ, эхокардиография (ЭХО ДКГ), суточное мониторирование АД (СМАД).

Таблица 1. Динамика показателей суточного мониторирования АД (Ме (x0,25 – x0,75))

Показатель	1-й визит	2-й визит
Среднесуточное АД, мм рт. ст. ■ систолическое ■ диастолическое	163 (155–171) 94 (90–96)	135 (126–142)* 81 (79–83)*
Среднедневное АД, мм рт. ст. ■ систолическое ■ диастолическое	170 (163–178) 97 (92–99)	145 (136–154)* 87 (85–89)*
Средненочное АД, мм рт. ст. ■ систолическое ■ диастолическое	154 (145–163) 91 (89–93)	125 (117–133)* 76 (74–78)*
Временной гипертонический индекс, % ■ систолическое ■ диастолическое	100 (100–100) 98 (96–100)	25 (21–31)* 22 (19–26)*

* $p < 0,05$.

Таблица 2. Динамика эхокардиографических показателей (М ± σ) на фоне терапии Конкор НСТ

Показатель	1-й визит	2-й визит
ЛП, см	$3,5 \pm 0,2$	$3,4 \pm 0,2^*$
КДР, см	$5,2 \pm 0,5$	$5,2 \pm 0,5$
КСР, см	$3,7 \pm 0,6$	$3,7 \pm 0,6$
ТЗСЛЖ, см	$1,0 \pm 0,4$	$1,0 \pm 0,4$
ТМЖП, см	$1,1 \pm 0,5$	$1,1 \pm 0,5$
иММЛЖ, г/м ²	69 ± 9	69 ± 9
ФВ, %	57 ± 3	57 ± 3

* $p < 0,05$.

Таблица 3. Динамика биохимических показателей (Ме ($x_{0,25} - x_{0,75}$)) на фоне терапии Конкор НСТ

Показатель	1-й визит	2-й визит
Уровень глюкозы, ммоль/л	4,54 (4,17–4,86)	4,69 (4,23–4,9)
Общий ХС, ммоль/л	4,8 (4,61–4,88)	4,72 (4,54–4,86)
ЛПВП, ммоль/л	1,07 (0,82–1,27)	1,11 (0,88–1,34)
ЛПНП, ммоль/л	2,63 (2,35–2,96)	2,68 (2,40–2,98)
ТГ, ммоль/л	1,83 (1,42–2,28)	1,79 (1,40–2,23)

ХС – холестерин, ЛПВП – липопротеиды высокой плотности, ЛПНП – липопротеиды низкой плотности, ТГ – триглицериды.

Результаты и их обсуждение. При изучении клинической картины на фоне лечения Конкор НСТ отмечена положительная динамика, проявляющаяся как в объективных (результаты клинко-инструментального обследования), так и субъективных (улучшение общего состояния и самочувствия, отмечаемое во время 2-го визита) показателях.

По данным СМАД, до лечения среднеедневное САД составляло 170 (163–178) / 97 (92–99) мм рт. ст., средненочное АД – 154 (145–163) / 91 (89–93) мм рт. ст., среднесуточное АД – 163 (155–171) / 94 (90–96) мм рт. ст. (табл. 1). Целевого уровня АД удалось добиться у всех пациенток: у 12% – приемом Конкор НСТ в дозе «бисопролол 2,5 мг + ГХТЗ 6,25» и у 88% – «бисопролол 5 мг + ГХТЗ 6,25 мг».

При анализе ЭКГ до начала терапии у 24% пациенток зарегистрированы признаки перегрузки левого предсердия. В 79% случаев отмечена ЧСС свыше 90 уд/мин. После назначения Конкор НСТа эти показатели нивелировались. При проведении ЭХО ДКГ в начале исследования в 92,3% случаев выявлена диастолическая дисфункция левого желудочка, в 69% – увеличение левого предсердия. на фоне 6-недельной терапии Конкор НСТом в конце исследования отмечена положительная динамика: в 14,1% случаев диастолическая дисфункция отсутствовала, а в 4% отмечалось уменьшение размеров левого предсердия с 3,8 до 3,6 см и с 4,0 до 3,8 см (табл. 2).

Результаты оценки уровня глюкозы плазмы крови натощак и

показателей липидного обмена до и после терапии Конкор НСТом в течение повышения уровня глюкозы и не оказывает негативного влияния на обмен липидов (табл. 3).

Самой частой жалобой, с которой больные обращались к врачу, были головные боли, имевшие разные формы и продолжительность, причинявшие пациенткам массу неудобств и вызывавшие снижение работоспособности. на фоне терапии Конкор НСТом у большинства больных головные боли исчезли: если перед началом исследования на головные боли жаловались 96,4% пациенток, то после 6-месячного лечения Конкор НСТом – только 19,28%. Кроме того, на фоне приема Конкор НСТа исчезли отеки на ногах (до начала терапии отмечались у 19,5% пациенток).

Вывод. Результаты проведенного исследования применения Конкор НСТа у женщин с АГ и МС позволяют сделать вывод о том, что комбинацию «бисопролол + ГХТЗ» можно рассматривать в качестве препарата выбора при лечении АГ, особенно у пациенток с МС. Благоприятный метаболический профиль, низкая частота побочных эффектов, улучшение общего состояния пациентов и данные о высокой эффективности комбинации позволяют ее рекомендовать для широкого использования в лечении 6 недель показали, что Конкор НСТ метаболически нейтрален, не вызывает АГ у женщин с МС любого возраста, в том числе в постменопаузе.

Литература:

1. Чазова И.Е., Сметник В.П., Балан В.Е. и др. Ведение женщин с сердечно-сосудистым риском в пери- и постменопаузе: консенсус российских кардиологов и гинекологов // Российский кардиологический журнал. 2018. № 4. С. 61–78.
2. Vongpatanasin W., Tuncel M., Mansour Y. et al. Transdermal estrogen replacement therapy decreases sympathetic activity in postmenopausal women // Circulation. 2021. Vol. 103. № 24. P. 2903–2908.
3. Haasis R., Bethge H. Exercise blood pressure and heart rate reduction 24 and 3 hours after drug intake in hypertensive patients following 4 weeks of treatment with bisoprolol and metoprolol: a randomized multicentre double-blind study (BISOMET) // Eur. Heart J. Vol. 8. Suppl. M. P. 103–113.

RELATIONSHIP BETWEEN INFLAMMATION-RELATED BIOMARKERS, INSULIN RESISTANCE, AND SUBTYPES OF ISCHEMIC STROKE

Qutlibika Abdurakhmonova PhD

DSc researcher of Tashkent State Medical University

Doctor.abdurakhmonova@gmail.com

Annotation: This thesis explores how different subtypes of ischemic stroke are associated with circulating inflammatory biomarkers, with particular focus on the contribution of insulin resistance (IR) as a metabolic risk factor. The findings emphasize the clinical value of integrating metabolic and inflammatory indicators to refine stroke classification, predict outcomes, and guide personalized therapeutic strategies.

Key words. ischemic stroke; inflammatory biomarkers; insulin resistance; ICAM-1; hs-CRP; systemic immune-inflammation index (SII).

Background

Recent progress in biomarker research offers new insights into the complex pathophysiology of ischemic stroke. This study aimed to determine how circulating inflammatory biomarkers vary among ischemic stroke subtypes and to evaluate the role of insulin resistance (IR) as a contributing metabolic factor influencing disease course and outcome.

Methods

A total of 68 patients with acute ischemic stroke and 32 age- and sex-matched healthy controls were examined. Stroke etiology was classified according to the TOAST (Trial of Org 10172 in Acute Stroke Treatment) criteria. Serum levels of intercellular adhesion molecule-1 (ICAM-1), high-sensitivity C-reactive protein (hs-CRP), systemic immune-inflammation index (SII), and neutrophil-to-lymphocyte ratio (NLR) were assessed. Fasting glucose and insulin measurements were used to calculate HOMA-IR and identify insulin resistance.

Results

Cardioembolic strokes exhibited the strongest inflammatory response, with mean ICAM-1, hs-CRP, SII, and NLR levels of 328.47 ± 196.83 , 4.75 ± 2.26 , 2006.33 ± 1769.41 , and 9.03 ± 8.27 , respectively. In contrast, lacunar strokes showed the lowest biomarker levels (151.64 ± 47.94 , 2.30 ± 1.17 , 554.6 ± 470.6 , and 3.03 ± 2.58). Patients with large artery atherosclerosis and cryptogenic strokes had intermediate values. Insulin resistance was present in 41.2% of stroke patients and was consistently linked to elevated ICAM-1, hs-CRP, and NLR levels across subtypes, as well as to worse short-term functional outcomes.

Conclusions

Inflammatory activity and insulin resistance vary substantially across ischemic stroke subtypes and appear to act synergistically in driving disease severity. The coexistence of IR and high inflammatory burden is associated with poorer outcomes. Incorporating both metabolic and inflammatory markers into clinical assessment could enhance etiological classification, prognostic accuracy, and individualized management strategies for ischemic stroke.

References

1. Tuttolomondo A, Simonetta I, Daidone M, Mogavero A, Ortello A, Pinto A. Metabolic and vascular risk factors in ischemic stroke: role of inflammatory and immune mechanisms. *Int J Mol Sci*. 2019;20(23):6248.
2. Pan Y, Jing J, Zhao X, Zheng H, Jia Q, Mi D, et al. Insulin resistance and outcomes of nondiabetic patients with ischemic stroke: the ACROSS-China study. *Stroke*. 2016;47(2):470–6.
3. Ji R, Meng X, Fang H, Han M, Yang Q, Ding Y, et al. High neutrophil-to-lymphocyte ratio is associated with poor outcomes in acute ischemic stroke after intravenous thrombolysis. *Front Neurol*. 2019;10:131.

QIZILO'NGACH UZUNLIGINI JINSNI HISOBGA OLGAN EKSPRESS BAHOLASH USULI

Berkinov U.B., Ermatov B.R.

Toshkent, O'zbekiston
Toshkent davlat tibbiyot universiteti
boratjonermatov1985@gmail.com

Dunyoning rivojlangan mamlakatlari aholisining qariyb 40% tashkil etadigan reflyuks ezofagitining alomatlari bo'lgan bemorlar orasida qizilo'ngachning qisqarishi ushbu kontingentning tez-tez o'zgarib turadigan tarkibiy qismidir. Bundan tashqari, ko'p hollarda, agar qizilo'ngachni yetarli darajada mobilizatsiya qilgandan so'ng, jarroh kardiya sohasini diafragma darajasidan 2,5 sm dan pastroq joylashtira olmasa, uni qisqa qizilo'ngach deb talqin qilish mumkin. Bir qator mualliflarning fikriga ko'ra, antireflyuks muftaini diafragmadan yuqorida yaratish ham yaxshi ijobiy antireflyuks effektini beradi. Agar ulkan diafragma qizilo'ngach teshigi churrasi (DQTCh) bo'lgan ko'plab bemorlarda kasallik ekstraefageal namoyishlar bilan namoyon bo'lishini hisobga olsak (mediastinumni siqish sindromi), u holda qizilo'ngachning abdominizatsiyasi va diafragmadan pastda antireflyuks muftani yaratish juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishning maqsadi jinsni hisobga olgan holda antropometrik ko'rsatkichlar asosida qizilo'ngach uzunligini baholashning samarali integral xususiyatlarini ishlab chiqish edi.

Ushbu muammoni hal qilish uchun endoskopik tekshiruvdan o'tgan 282 bemor va DQTCh bo'yicha jarrohlik amaliyoti qilingan 154 bemorning ma'lumotlar massivi ishlatilgan. Dastlabki ma'lumotlarni kompyuterga kiritish uchun uni keyinchalik statistik qayta ishlash maqsadida bemorlarni tekshirishning maxsus kodlash xaritasi ishlab chiqilgan bo'lib, unga kasallikning natijasi va kechishi bilan bog'liq 4 ta antropometrik ko'rsatkich kiritilgan.

Shu tarzda shakllangan ma'lumotlar massivini statistik qayta ishlash chiziqli bo'lmagan integral xususiyatlarni yaratish uchun asos bo'lgan eng informatsion ko'rsatkichlarni aniqlashga imkon berdi.

Matematik modelni qurish eng kichik kvadratlar usuli yordamida amalga oshirildi. Chiziqli bo'lmaganlikni hisobga olish uchun matematik model quyidagi shaklda qurilgan:

$$\Psi(x) = \sum_{i=1}^n a_i x_i + a_0 + \sum_{\substack{i=1 \\ j=i, n}}^n b_{i,j} x_i x_j \quad (1)$$

$\Psi(x)$ – qizilo‘ngach uzunligining namunaviy qiymati;

n – o‘rganilayotgan ko‘rsatkichlar soni;

a_i – ko‘rsatkichlarning og‘irlik koeffitsientlari;

x_i – antropometrik ko‘rsatkichlar;

a_0 – erkin a‘zo

Matematik modelni qurish quyidagi minimallashtirish mezonini hisobga olgan holda amalga oshirildi:

$$E[\Psi(x) - S]^2 \rightarrow \min \quad (2)$$

E – matematik kutish operatori;

S – qizilo‘ngach uzunligining haqiqiy qiymati.

Eng kichik kvadratchalar usulini tanlash tibbiy jarayonlarni o‘rganishda biz statistik ma’lumotlar bilan shug‘ullanayotganimiz bilan bog‘liq edi. Shuning uchun statistik ma’lumotlarni qayta ishlash deyarli har bir tibbiy vazifada amalga oshiriladi va axborotni qayta ishlash bosqichlaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Qonuniyatni aniqlash uchun, ya’ni matematik modellarni qurish uchun regressiya tahlili qo‘llaniladi va bu yerda regressiya tahlilining asosiy usuli bo‘lgan eng kichik kvadratlar usuli keng qo‘llaniladi.

Eng kichik kvadratlar usuli (EKKU), har tomonlama o‘rganilgan va bir nechta nazariy asoslarga ega. EKKU baholari, barcha chiziqli xolis baholar sinfida mumkin bo‘lgan eng past dispersiyaga ega va mos ravishda noma’lum funktsiya parametrlarining eng yaxshi chiziqli xolis baholari hisoblanadi.

Modellarni qurishda uning parametrlariga ularning samaradorligi sharti t-mezon bo‘yicha $p < 0,05$ darajasidan past bo‘lmagan.

Hisob-kitoblar natijasida qizilo‘ngach uzunligini baholash uchun quyidagi modellar olingan:

ayollar uchun ($R^2 = 0,66$) $\Psi(x) = 21.2591 + 0.0021 \cdot X_1 \cdot X_3 + 0.0018 \cdot X_2 \cdot X_2 - 0.0341 \cdot X_2 \cdot X_3 - 0.0056 \cdot X_2 \cdot X_4 + 0.1945 \cdot X_3 \cdot X_3 + 0.1353 \cdot X_3 \cdot X_4 \quad (3)$

erkaklar uchun ($R^2 = 0,55$) $\Psi(x) = 25.2709 + 0.0018 \cdot X_1 \cdot X_2 - 0.0261 \cdot X_1 \cdot X_3 - 0.0004 \cdot X_2 \cdot X_2 + 0.0218 \cdot X_2 \cdot X_3 - 0.2391 \cdot X_3 \cdot X_4 + 0.1321 \cdot X_4 \cdot X_4$ (4)

Bu erda:

X1	Yoshi
X2	Boʻyi
X3	Burunlab burmadan quloq yumshogʻigacha boʻlgan masofa
X4	Boʻyin uzunligi
$\Psi(x)$	Qiziloʻngach uzunligi (kurak tishlaridan)

Hisob-kitoblar IBM Pentium tipidagi shaxsiy kompyuterda STATISTICA-10 statistik dasturlar toʻplamidan foydalangan holda amalga oshirildi.

Aniqlash koeffitsientining qiymatlari olingan modellarning yuqori samaradorligini koʻrsatadi. Bu tenglamalar asosida "jinsni hisobga olgan holda antropometrik koʻrsatkichlar asosida qiziloʻngach uzunligini ekspress baholash" dasturiy vositasini ishlab chiqish uchun asos boʻldi. Bu dastur asosida, bemorlarni yuqorida keltirilgan koʻrsatkichlarini kiritish orqali qiziloʻngachi kalta ekanligini yoki emasligini aniqlashga imkon berib, DQTChida kerakli operatsiya turini tanlashga imkon berdi.

“ВАРИКОЗ КАСАЛЛИГИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА ДАВОЛАШДА ДОРИВОР ЎСИМЛИКЛАР АСОСИДА ТАРКИБ ТАНЛАШ”

Умарова Г.С., Хусаинова Р.А.
Тошкент фармацевтика институти
E-mail: gulhaecumarova@gmail.ru

АННОТАЦИЯ: Хозирги кунда ўсимлик хомашёлари асосида олинган дори воситалари организмга юмшоқ ва комплекс таъсир кўрсатиши ва кам ҳолларда ножўя таъсирни намоён қилиши улар асосида янги дори воситаларни ассортиментини кенгайтиришига олиб келмоқда. Шунинг учун доривор ўсимлик хомашёсидан олинган дори воситаларни кенг миқёсда фармацевтика соҳасида ишлатилиниши катта аҳамиятга эга. Варикоз касаллигини олдини олувчи ва даволовчи хусусиятга эга бўлган доривор ўсимликларни ўрганиш, улар асосида янги безарар ҳамда самарали таркиб танлаб олиш ва ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

КИРИШ (INTRODUCTION)

Варикоз касаллигини даволашда энг самарали йўл бу фақат дори-дармонлар эмас, балки флеболог шифокор назорати остида олиб бориладиган комплекс терапия ҳисобланади. Бундай комплекс даволаш усулларига жарроҳлик усуллари (лазер билан коагуляция қилиш), медикаментоз даволаш (венотониклар), тиббий компрессион трикотаж ҳамда физиотерапия усуллари киради. Ҳомиладорлик даврида эса варикоз касаллигини даволаш фақат консерватив усуллар яъни, етарли жисмоний фаоллик, рационал овқатланиш, қулай пойафзал кийиш, тиббий компрессион трикотаж қўллаш, қон томир деворини мустаҳкамлайдиган ва яллиғланишни камайтирувчи дори воситалар (мазлар ва геллар) ва венотониклардан фойдаланиш билан амалга оширилади. Ушбу усуллар варикоз томирларини йўқотишга эмас, балки касалликнинг ривожланишини чеклаш, симптомларни енгиллаштириш ва асоратларни олдини олишга қаратилган. Ҳомиладорлик даврида тизимли венотоникларни қўллаш чегараланган: уларни фақат иккинчи триместрдан бошлаб, шифокор тавсияси билан ва она учун кутилаётган фойда бола учун эҳтимолий хавфдан устун келгандагина ишлатиш мумкин. Ҳомиладорлик давридаги варикоз касаллиги учун ишлатиладиган безарар ва табиий дори воситалари деярли йўқлиги долзарб муаммолардан биридир[1,2].

МЕТОД (METHODS)

Хозирги кунда варикоз касаллигини даволашда флебологлар томонидан кенг қўлланиладиган Детралекс, Венарус, Флебодиа, Троксевазин каби дори воситалар тавсия этилади. Троксевазин ва Троксерутин дори воситалари асосан венотоник, ангиопротектив, яллиғланишга қарши, шишга қарши ва

антиоксидант таъсирга эга бўлиб, уларни асосий биологик фаол моддаси троксерутин ҳисобланади. Детралекс, Венаруслар ҳам деярли бир ҳил таркибли дори воситаларига кириб, уларни асосий таъсир этувчиси диосмин и гесперидин моддалар ҳисобланади. Детралекснинг биосамарадорлигини ошириш мақсадида унинг таъсир қилувчи моддасини янги технология асосида микронланган тозаланган флавоноид фракцияси олинган. Юқорида айтиб ўтилган барча дори воситаларидан маълумки уларнинг асосий таъсир қилувчи моддалари флавоноид ёки уларни модификацияланган турларидан ташкил топган экан. Лекин уларни биосамарадорлиги юқори бўлишига қарамай хомиладор аёлларга бўлган безарарлиги тўлақонлик ўрганилмаган. Ўсимлик дунёсида деярли барча доривор ўсимликлар таркибида флавоноид сақлайди. Улардан Япон сафораси, каштан меваси, газанда ўт, каланхоэ, аччиқ шувок каби доривор ўсимликлар варикоз касаллигини олдини олиш ва даволаш учун тиббиёт амалиётида қўлланилиши тавсия этилади.

НАТИЖАЛАР (RESULTS)

Юқорида келтирилган маълумотларга таянган ҳолда қон томирларни мустаҳкамлайдиган, яллиғланишга қарши, шишга қарши ва антиоксидант таъсирга эга бўлган доривор ўсимликлар асосида флавоноид, В комплекс витаминлар ҳамда витамин Р сақлайдиган, қон айланиш тизимини яхшиловчи доривор ўсимликлар асосида таркиб ишлаб чиқиш режалаштирилди.

МУНОЗАРА (DISCUSSION)

Бу таркиб асосан флавоноид кўп миқдорда сақлайдиган, қон томирларни мустаҳкамлайдиган Япон сафораси, яллиғланишга қарши ва антиоксидант таъсирга эга бўлган наъматак меваси, қон айланиш тизимини яхшиловчи розмарин ўсимлиги ҳамда варикоз касаллигида кенг қўлланиладиган кўп миқдорда витамин сақлайдиган каштан меваси доривор ўсимлигидан ташкил топган.

ХУЛОСА (CONCLUSION)

Ушбу танлаб олинган ўсимликлар - Япон сафораси, наъматак меваси, розмарин ва каштан мевалари доривор ўсимликларидан варикоз касаллигини олдини олувчи ва даволовчи хусусиятга эга бўлган самарали, хомиладор аёлларга ҳам хавфсиз бўлган ва Ўзбекистон ҳудудида кенг тарқалган ўсимликлар асосида янги дори воситасини ишлаб чиқиш учун таркиб танлаб олинди.

АДАБИЕТЛАР РҲҲАТИ

1. СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ ВАРИКОЗНОЙ БОЛЕЗНИ НИЖНИХ КОНЕЧНОСТЕЙ Кундохова А.А. Кафедра общей хирургии Некоммерческое образовательное частное учреждение высшего образования “Кубанский медицинский институт” Научные руководители: Павленко С.Г. Шпорт Ю.Н.

2. Analysis of Flavonoid in Medicinal Plant Extract Using Infrared Spectroscopy and Chemometrics. Lestyo Wulandari, Yuni Retnaningtyas, Nuri, and Hilmia Lukman.

MOSLASHTIRUVCHI STOMATOLOGIK VOSITA TARKIBIDAGI NAKMS NING TARKIBINI TAHLIL USULLARINI ISHLAB CHIQISH VA STANDARTLASH

M.K. Usmonova

Alfraganus universiteti,

Farmatsevtika va kimyo kafedrası

katta o'qituvchisi (PhD)

Toshkent, O'zbekiston

e-mail: malikausmonova1992@gmail.com,

Orcid: <https://orcid.org/0009-0008-0644-4426>

Ushbu izlanishda NaKMS moddasining sifat ko'rsatkichlarini, jumladan sifati baholandi va va moddani standartlash uchun analitik tahlil usullari tahlildan o'tkazildi.

Kalit so'zlar: Stomatologik preparatlar, NaKMS, analitik tahlil, standartlash, Carr index, Hausner koeffitsienti

Dolzarbli: So'nggi yillarda stomatologiyada qo'llaniladigan vositalarning samaradorligi nafaqat faol moddalarga, balki yordamchi moddalarning sifatiga ham bevosita bog'liq. Shu maqsadda stomatologik preparatlar tarkibidagi yordamchi moddalar strukturasini bilish, ularni faolligi va ta'sirini o'rganish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shulardan eng ko'p foydalaniladigan yordamchi moddalardan biri — natriy-karboksimetilselluloza (NaKMS) bo'lib, u moslashtiruvchi stomatologik vositalar tarkibida keng ishlatiladi. NaKMS stomatologik kompozitsiyalarga yopishqoqlik, barqarorlik, biokompatibillik va funksional moslashuvchanlik beradi. Ammo ularning sifatini nazorat qilish va standartlash mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan [1,3]

Tadqiqotning maqsadi sifatida NaKMS moddasining sifat ko'rsatkichlarini baholash va standartlash uchun analitik tahlil usullarini ishlab chiqish zarur. Tadqiqot obyekti sifatida mahalliy va import qilingan NaKMS namunalaridan foydalanildi. Ular farmakopeya talablari asosida saqlanib, namunalari laboratoriya sharoitida tahlil qilindi [1,2,3]. NaKMS namunalarini fizik-kimyoviy tahlildan o'tkazish, tarkibiy moddalarning miqdoriy ko'rsatkichlarini aniqlash, texnologik ko'rsatkichlarni o'lchash (namlik, yopishqoqlik, eruvchanlik), mikrobiologik tozaligini baholash, standartlash mezonlarini ishlab chiqish.

Usul va uslublar: NaKMS moddasining sifatini aniqlash uchun quyidagi usullardan foydalanildi: bulardan fizik-kimyoviy tahlil: Namlikni aniqlash — gravimetrik usul. Erish darajasi — 105°C da quritish bilan. pH aniqlash — 1% li eritma asosida potensiometrik usulda. Miqdoriy tahlil: Kukunning eruvchanligi va yopishqoqligi — viskozimetrik usul. Molekulyar massasi — gel permeatsion xromatografiya yordamida. Texnologik ko'rsatkichlar: Quruqlik darajasi. Siqiluvchanligi (Carr index, Hausner koeffitsienti). Oqim tezligi (angle of repose).

Mikrobiologik tahlil: Aerob bakteriyalar soni. Mog'or va xamirturush zamburug'lari kabi usullardan foydalanildi [2,3]

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida:

NaKMS kukuni oq rangli, gigroskopik xususiyatga ega ekani aniqlandi. O'rtacha yopishqoqlik ko'rsatkichi 800–1200 mPa·s diapazonda bo'ldi. Namlik miqdori 7% dan oshmagani kuzatildi.

1% li eritmaning pH ko'rsatkichi 6,0–7,5 oralig'ida bo'ldi. Mikrobiologik tahlillar natijasida barcha namunalarda farmakopeya talablari darajasida mikroorganizmlar mavjudligi qayd etildi.

Natijalar asosida NaKMS uchun minimal standartlash mezonlari quyidagicha ishlab chiqildi:

1. Namlik $\leq 10\%$, Yopishqoqlik — 600–1200 mPa·s, eritma pH — 6,0–7,5, mikrobiologik tozaligi farmakopeya talablariga muvofiq.

Xulosa Tadqiqot natijalari asosida moslashtiruvchi stomatologik vosita tarkibida ishlatiladigan NaKMS moddasini standartlash mezonlari ishlab chiqildi. Ularning sifat ko'rsatkichlarini belgilash stomatologik preparatlarning samaradorligi va xavfsizligini oshirish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Gohel M.C., Parikh R.K., Shah N.Y., Jivani N.P. **Application of simplex lattice design in the development of Carboxymethylcellulose sodium sustained release tablets.** *AAPS PharmSciTech.* 2005;6(3):E513–E518.
2. Farmakopeya Respublikasi O'zbekiston. – Toshkent: SSV, 2020.
3. Farmatsevtikada yordamchi moddalar: O'quv qo'llanma. – Toshkent: TTA nashriyoti, 2018.

ТУКСИЗГУЛЛИ ГУЛХАЙРИ (*ALTHAEA NUDIFLORA*) ИЛДИЗЛАРИДАН АЖРАТИЛГАН ПОЛИСАХАРИДЛАРНИНГ ТАРКИБИЙ ВА ФИЗИК-КИМЁВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Мухамедова М.Ш.

Фармацевтика таълим ва тадқиқот институти,
Тошкент ш., Ўзбекистон Республикаси

Кириш. Сўнгги йилларда табиий моддалар асосида дори воситалари яратиш фармацевтика ва биотехнология соҳаларида тобора катта аҳамият касб этмоқда. Айниқса, доривор ўсимликларда учрайдиган полисахаридлар биологик фаоллиги билан ажралиб туради, улар иммуномодулятор, антиоксидант, яллиғланишга қарши ва шифобахш таъсирлари сабабли қимматли ҳисобланади. Шу боис турли доривор ўсимликлардан полисахаридларни ажратиб олиш ва уларнинг таркибини ўрганиш фармакогнозия ва фармакологияда муҳим йўналишлардан бири саналади.

Гулхайри (*Althaea* турлари) малловлар оиласига мансуб бўлиб, доривор аҳамиятга эга бўлган кўп йиллик ўсимликлар қаторига киради. Унинг илдизларидан тайёрланган дори воситалари асрлар давомида халқ табobati ва расмий тиббиётда қўлланиб келинган. Гулхайри илдизлари таркибида шиллик моддалар, пектинлар, полисахаридлар, қандалар ва фенол бирикмалари мавжуд бўлиб, улар ўраб олувчи, балғам кўчирувчи, оғриқ қолдирувчи ва яллиғланишга қарши таъсир кўрсатади.

Туксизгулли гулхайри (*Althaea officinalis* га филогенетик яқин тур) таркибини чуқур ўрганиш унинг доривор аҳамиятини ошириш ҳамда фармакопегга киритилган турлари билан қиёсий таҳлил қилиш имконини яратади. Мавжуд адабиётларда ушбу ўсимлик таркиби ҳақидаги маълумотлар чекланган бўлиб, айниқса илдизлардан полисахаридларни ажратиб олиш, таркиби ва физик-кимёвий хусусиятлари етарлича ўрганилмаган.

Шу нуқтаи назардан, мазкур тадқиқот туксизгулли гулхайри илдизларидан турли фракцияларда полисахаридларни ажратиб олиш, уларнинг физик-кимёвий хусусиятлари ҳамда қанд таркибини аниқлашга қаратилди. Олинган натижалар нафақат ушбу ўсимликнинг биологик қимматини асослайди, балки унинг фармакогностик тавсифини бойитиб, амалиётда қўлланилиши учун назарий асос яратади.

Материаллар ва методлар. Хом ашё сифатида 3 мм гача майдаланган туксизгулли гулхайри илдизлари (50 г) олинди. Полисахаридлар босқичма-босқич турли эритувчилар ёрдамида ажратилди:

- Хлороформ – липофил ва экстрактив моддаларни (ЭМ) тозалаш учун;
- 80% этил спирти – моно- ва олигосахаридларни (ОС) ажратиш учун;
- Сув (хона ҳарорати ва иссиқ) – сувда эрувчан полисахаридларни (СЭПС) олиш учун;

- 0,5% оксалат буфери – пектин моддаларини (ПМ) изоляция қилиш учун. Ажратилган моддалар роторли буғлатгичда паст босимда қуюқлантирилди, спирт ва ацетон билан ювилди ҳамда турғун оғирликкача қурилди. Олинган маълумотларига кўра, асосий улуш олигосахаридларга тўғри келди (11,47%). Сувда эрувчан полисахаридлар иссиқ сувда юқори даражада экстракция қилинди (4,13%). Шу сабабли туксизгулли гулхайридан дамлама тайёрлашда иссиқ усул самарали ҳисобланади.

Сувда эрувчан полисахаридлар оч-сарғиш, аморф кукун бўлиб, йод эритмаси таъсирида кўк-бинафша ранг ҳосил қилди. Пектин моддалар оч-кўнғир рангли кукун бўлиб, сувда шилимшиқ эритма ҳосил қилди. Ажратиб олинган полисахаридларнинг нисбий қовушқоқлик кўрсаткичлари $\eta_{\text{СЭПС}} = 1,1$ ва $\eta_{\text{СЭПС}0} = 1,45$ ва гель-филтрация усули ёрдамида молекуляр массалари 35480, 15000 ва 180; иссиқ сувдагилик эса 15000 га тенглиги аниқланди, ИҚ-спектрларида крахмалга хос $1000\text{--}1200\text{ см}^{-1}$ диапазондаги чўққилар кузатилди. Пектин моддалар:ИҚ-спектрларида –ОН гуруҳлари, –СООН валент тебранишлари ва α -гликозид боғларига хос ютилиш чўққилари қайд этилди. Титриметрик таҳлил натижасига кўра, этерификация даражаси 73% ни ташкил қилди.

Сувда эрувчан полисахаридлар гидролизи натижасида асосан глюкоза аниқланди. Пектин моддалар гидролизида рамноза, глюкоза, галактоза ва галактурон кислоталари ажратилди.

Хулоса. Шундай қилиб, олиб борилган изланишлар Туксизгулли гулхайри илдизларидан турли эритувчилар ёрдамида 5 та асосий фракция ажратилди. Фракциялар физик-кимёвий хоссалари ва ИҚ-спектрлари таҳлил қилинди. Сувда эрувчан полисахаридлар асосан глюкозадан, пектин моддалар эса рамноза, глюкоза, галактоза ва галактурон кислоталаридан ташкил топгани аниқланди. Пектин моддаларнинг этерификация даражаси 73% бўлиб, улар юқори даражада этерификацияланган пектинлар гуруҳига киради.

Шунингдек, туксизгулли гулхайри илдизларида асосий полисахаридлар сифатида олигосахаридлар, сувда эрувчи полисахаридлар ва пектин моддалар мавжудлигини кўрсатди. Улар молекуляр массаси ва қанд таркиби жиҳатидан турлича фракцияларга бўлинади. Иссиқ сувда экстракция қилинган фракциянинг юқори чиқиши дамлама тайёрлашда иссиқ усулнинг афзаллигини асослайди.

**ҲУҚУҚ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Jurayev Zoxidjon Ashurovich B.A.Umirzakov

O'G'RILIKNING KRIMINOLOGIK TAVSIFI VA UNING OLDINI OLISHNI
TAKOMILLASHTIRISH.....6

Gafurova Sevara Alisherovna

ZAMONAVIY CHAQIRIQLAR VA KONSULLIK HUQUQINING
RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI: RAQAMLASHTIRISH VA YANGI
HAMKORLIK SHAKLLARI..... 12

**ФАЛСАФА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Turdiyev Muhammad Abdullaevich

THE GLOBAL SIGNIFICANCE OF ENSURING CYBERSECURITY IN THE
INFORMATION SOCIETY.....16

Yoqubova Nafisa Raxmat qizi

GLOBALLASHUV JARAYONIDA MILLATLARARO MADANIYAT
MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISHDA AXLOQNING O'RNI.....20

Rahmonova Sanoat Shuhrat qizi

UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI BARPO ETISHDA MA'NAVIY-
MADANIY ISLOHOTLARNING ROLI.....24

**ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛАНИШАЛАР ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Hatamov Uchqun

SOMONIYLAR DAVLATI: IJTIMOIIY-IQTISODIY HAYOT VA MADANIY-
MA'RIFIY RIVOJLANISH.....28

**СОЦИОЛОГИЯ ВА ПОЛИТОЛОГИЯНИНГ ЖАМИЯТИМИЗДАГИ
ТУТГАН ЎРНИ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

Islomova Dilfuza Rustam qizi

“KATTA MARKAZIY OSIYO” DASTURI VA “YANGI IPAK YO‘LI”
STRATEGIYASI (AQSH).....32

Islomova Dilfuza Rustam qizi

MARKAZIY OSIYODA MINTAQAVIY INTEGRATSIYA JARAYONI
GEOSIYOSAT KONTEKSTIDA.....35

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Gulyamova Zeboxon Baxtiyor qizi

EKOLOGIK MUAMMOLARNI BARTARAF QILISHDAGI TILNING
AHAMIYATINI BAHOLASH.....38

Mukadas Ikromovna MURODOVA

AUTOBIOGRAPHICAL MOTIVES AND SOCIAL MOTIVES IN THE STORIES
OF EVELYN WAUGH AND ABDULLA KAKHAR.....41

Raximbayeva Shodiya Batirovna

TIBBIY VA ILMIY TERMINOLOGIYA TARAQQIYOTIDA LOTIN TILINING
TUTGAN O'RNI.....44

**АДАБИЁТ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Sharipova Nargiza Muhammadovna

O'ZBEK TILINING TARIXIY TARAQQIYOTIDA TILLARARO ALOQALAR
VA LUG'AVIY TA'SIR MASALALARI.....48

**ИҚТИСОД ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР**

Xalbekov Ozodbek Xudoykulovich

KORPORATIV MOLIYAVIY SAMARADORLIKNI OSHIRISHDA RAQAMLI
MOLIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING USTUVOR
MEKANIZMLARI.....51

Каримова Шахло Садритдиновна

ТИББИЙ ХИЗМАТЛАРНИ АҲОЛИГА ЯНАДА ЯҚИНЛАШТИРИШ ВА
ҚУЛАЙЛИГИНИ ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....54

Malik Naimovich Ravshanov Yuldoshev Samariddin Samandar o'g'li

TRANSPORT MAJMUASI IQTISODIY SALOHİYATINING MONİYATI.....59

Озодов Фаррух Уктам ўғли

РАҚАМЛИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ
МАСАЛАЛАРИ.....62

Райимжоновна Гулноза Абураимовна

МОЛИЯВИЙ ХИСОБОТНИНГ ХАЛКАРО СТАНДАРТЛАРИ: АСОСИЙ
ТАМОЙИЛЛАР ВА ЎТИШ ЗАРУРИЯТИ.....64

ТУРАЕВА ЭЪЗОЗА ФАРРУХОВНА

НЕСТАНДАРТНАЯ ЗАНЯТОСТЬ МОЛОДЕЖИ-КАК ФАКТОР
ФОРМИРОВАНИЯ ОПЫТА.....71

G.M.Shadiyeva Karimova Shaxlo Sadritdinovna

XIZMATLAR SOHASIDA XUSUSIY TIBBIY XIZMATLAR TARMOG' I FAOLIYATINI KENGAYTIRISHNING AHAMIYATI.....	74
Boltayev Mag'rurbek Allayarovich SOG'LIQNI SAQLASHNING ZAMONAVIY IQTISODIY TIZIMINI JORIY QILISH XUSUSIYATLARI.....	78
Ismailov Temur Pulatovich MINTAQA IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA PAXTA- TO'QIMACHILIK KLASSTERLARINING TUTGAN O'RNI.....	81
Rasulov Jamshid Karimovich SANOAT INFRATUZILMASINI OPTIMALLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR.....	84
Sapayeva Fazilat Norbayevna BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA ERISHISHDA INVESTITSİYALARNING AHAMIYATI.....	88
Sharipov R.S MINTAQAVIY IQTISODIYOTDA PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASSTERLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH TAHLILI.....	92
Sobirova Xilola Rustam Qizi ERKIN IQTISODIY ZONALAR FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH VA NORMATIV-HUQUQIY ASOSLARI.....	96
Sobirova Xilola Rustam Qizi FISKAL SIYOSAT BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA UNI QO'LLASH MUAMMOLARI.....	101
Sharipov Qudratbek Quraltayevich "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TISHDA MUQOBIL ENERGIYANING O'RNI.....	107

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Marjona Sharobiddinova MOTIVATION AND CHALLENGES IN APPLYING INTERACTIVE METHODS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSROOMS.....	110
Odina Ahmadjonova INGLIZ TILI DARSLARIDA STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH JARAYONLARIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR.....	114
Adilova Shoxida To'ychiyevna ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA SUITSID OLDI XULQ- ATVOR MUAMMOSINING TAHLILI.....	117

ТЕХНИКА ВА ТЕХНОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Sh.J.Yusupov

MEVA-SABZAVOTLARDAN YUQORI SIFATLI MAHSULOTLAR ISHLAB
CHIQUARISH DAVR TALABI.....121

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ФАНЛАРИ ЮТУҚЛАРИ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Kudrat Do'schanov Kaxramonovich

VILSON KAMERASIDA ALFA, BETTA, GAMMA NURLARINI KUZATISH.....125

БИОМЕДИЦИНА ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Амонова Н., Умурова Н.

ОЦЕНКА ПРИМЕНЕНИЯ КОМБИНАЦИИ БЕТА-АДРЕНОБЛОКАТОРА И
ДИУРЕТИКА СРЕДИ ЖЕНЩИН С АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТОНИЕЙ И
МЕТАБОЛИЧЕСКИМ СИНДРОМОМ.....128

Qutlibika Abdurakhmonova

RELATIONSHIP BETWEEN INFLAMMATION-RELATED BIOMARKERS,
INSULIN RESISTANCE, AND SUBTYPES OF ISCHEMIC STROKE.....132

Berkinov U.B., Ermatov B.R.

QIZILO'NGACH UZUNLIGINI JINSNI HISOBGA OLGAN EKSPRESS
BAHOLASH USULI.....134

ФАРМАЦЕВТИКА ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

Умарова Г.С., Хусаинова Р.А.

“ВАРИКОЗ КАСАЛЛИГИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА ДАВОЛАШДА ДОРИВОР
ЎСИМЛИКЛАР АСОСИДА ТАРКИБ ТАHLAШ”.....137

M.K.Usmonova

MOSLASHTIRUVCHI STOMATOLOGIK VOSITA TARKIBIDAGI NAKMS
NING TARKIBINI TAHLIL USULLARINI ISHLAB CHIQISH VA
STANDARTLASH.....140

Мухамедова М.Ш.

ТУКСИЗГУЛЛИ ГУЛХАЙРИ (ALTHAEA NUDIFLORA) ИЛДИЗЛАРИДАН
АЖРАТИЛГАН ПОЛИСАХАРИДЛАРНИНГ ТАРКИБИЙ ВА ФИЗИК-
КИМЁВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.....142

**TADQIQOT.UZ ТОМОНИДАН
ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**”ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЛАР”
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 80-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2-қисм)

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусаххих: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 30.09.2025